

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Številka: 64/XV

Jesenice, 1. avgusta 1985

Delavski zbor med stavko leta 1935 v valjarni žice

OB 50-LETNICI STAVKE JESENIŠKIH KOVINARJEV

JOŽA VARL

ZA OBVLADOVANJE TEŽKIH RAZREDNIH SPOPADOV IN IZVAJANJE AKCIJ JE BILO POTREBNEGA VELIKO ZNANJA

Stavka kovinarjev pred petdesetimi leti v naprekinjenosti naprednega delavskega gibanja v našem železarskem revirju pomeni velik uspeh močno pomlajene, čeprav komaj dvajsetčlanske jeseniške organizacije komunistične partije pri širjenju vpliva med delavci, ne glede na njihovo različno strankarsko pripadnost in svetovni nazor. Pomeni prelom v razvoju delavskega gibanja glede krepitve akcijske enotnosti in revolucionarnosti delavske in široke ljudske fronte. S tem so jeseniški komuni-

sti dokazali, da dosledno uresničujejo novo strateško politično usmeritev, ki jo je oblikovala pokrajinska konferenca Komunistične partije Jugoslavije v Goričanah in četrta državna konferenca KPJ v Ljubljani v drugi polovici leta 1934 ter plenum partije junija 1935 v Splitu. Čeprav je bilo stavkovno gibanje na Slovenskem sredi tridesetih let močno razgibano, pa je bila jeseniška stavka prav gotovo prva, ki je akcijsko povezala delavce iz vseh treh strokovnih — sindikalnih organizacij, ki so se tudi

MIHA KLINAR JESENIŠKA PESEM

Napolnili ste
moje srce s pesmijo,
teško kakor jeklo
in pekočo kakor taleča se ruda —
prebodite me — plavž,
da izlijem žareči šarž.

Prebodite, plavžarji, plavž!
Pretalil me je ogenj
in nestrpen čakam,
da bruhnem skozi odprtino
goreči železni potok
in zažarim pred vašimi očmi
v sproščenem sijaju.

S svojim žarom bom razbil temo
in poljubil skale Mežakle,
pobožal smrekove gozdove,
objel našo ozko dolino
in v vas, plavžarji,
zazrl svoj obraz
in — domovino...

(Nadaljevanje na 2. strani)

povezale v enotni »medstrokovni akcijski odbor«, ki je sprejel politični program nadaljnjega skupnega delovanja in začel izdajati svobodno glasilo delavcev KID NAŠ KOVINAR.

Politično in akcijsko delovanje maloštevilnih jeseniških komunistov, izraženo predvsem v političnem uspehu stavke, in leto kasneje pri občinskih volitvah, je dobilo veliko posnemalcev v stavkah, ki so na Slovenskem sledile. Svoj odmev pa je dobilo tudi v »Manifestu slovenskemu narodu«, ki je bil sprejet na ustanovnem kongresu Komunistične partije Slovenije 18. aprila 1937 na Čebinah. To je bil prav gotovo veliki prispevek jeseniškega delavskega gibanja in delovanja komunistov v njem k slovenski zgodovini, kar šele v zadnjih letih dobiva pravo mesto v zgodovini slovenskega delavskega gibanja. Brez revolucionarnih procesov, ki so se odvijali na Gorenjskem ob jeseniškem štrajku in po njem, na Jesenicah ne bi dosegli že leta 1941 take politične enotnosti železarjev in večine prebivalstva. Že v prvem letu okupacije je na poziv Komunistične partije Jugoslavije k oboroženemu odporu odšlo v partizane 243 železarjev in delež jeseniških borcev v skupnem številu slovenskih partizanov je v letu 1941 znašal kar 12%. O tem govori celo nemško poročilo z dne 27. januarja 1942, da so na Jesenicah skoraj vsi ljudje pristaži Osvobodilne fronte slovenskega naroda.

Stavka leta 1935 je bila za razvoj delavskega gibanja prelomnega pomena, saj je potrdila spoznanje o povezanosti in medsebojni odvisnosti delavskega razreda. To pa prav gotovo zato, ker so jeseniški komunisti dovolj zgodaj spoznali, da je delavsko enotnost mogoče doseči le v akcijah za njihove interese z dosledno in pošteno borbo in z lastnim zgledom. Jeseniški komunisti so to spoznali kljub napačnim direktivam takratnega vodstva Komunistične partije Jugoslavije v emigraciji, ki je izražalo sektaško stališče, da je potrebno ustvariti najprej organizacijsko enotnost delavcev.

DOLGA LETA ŽALOSTNEGA RAZDORA MED DELAVSKIM RAZREDOM

Dogajanja pred petdesetimi leti ne moremo obravnavati nepovezano z življenjem in delom pred tem in ne da bi upoštevali, da je bilo delavsko gibanje na Jesenicah že od samega začetka izpostavljeno težkim preizkušnjam. Najbolj nam bo to ilustriral citat iz brošure »Jesenice«, ki so jo leto dni po štrajku izdali jeseniški železarji in v njej ocenjujejo razmere v začetku našega stoletja takole: »Javnega zborovanja tedaj ni bilo več mogoče sklicati. Nahujskani delavci in meščani ... so bili pripravljani na vse, samo da preprečijo vsako sestajanje in delo teh pogumnih mož ... Župnik in ravnatelj sta imela povsod svoje vohune, ... ki se niso sramovali ovajati lastne sotrpine, ako so se udeležili »rdečkarskih« shodov in sestankov ... Terorizirali so celo gospodinje, da so morale »rdečkarjem« odpovedati stanovanja. Prostorov za sestanke ni bilo mogoče nikjer več dobiti. Plačani agenti so kar grmeli po Jesenicah ... Župnik je v svojem gorečem stremeljenju šel tako daleč, da ... ni hotel krstiti otrok, ako je domneval, da so njihovi botri »rdečkarji« ... Škof je to odobril z motivacijo, da se socialdemokratov ne prizna za botre ...«

S prvimi stavkami ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja, to je v času koncentracije industrije na jeseniškem območju, se dejansko že začinja žalostna pot razdora med komaj porajajočim se delavskim razredom. Klerikalno-liberalnim nasprotjem so se pridružili še socialni demokrati, vsi pa so se borili za vpliv med delavskim razredom in za vključevanje delavcev v svoje strokovne organizacije. Sociali-

stično usmerjeno strokovno organizacijo dobimo šele leta 1906, in sicer Zvezo kovinarskih delavcev Avstrije — podružnica Jesenice. Te politične stranke oziroma strokovne organizacije delavstva so ustanovljale tudi kulturna in druga društva, da bi tudi na ta način širile svoj vpliv med delavstvom in ostalim prebivalstvom. Čeprav se je do sredine tridesetih let zvrstilo več delnih in splošnih, večjih ali manjših stavk, zaradi razdora med delavci ni bilo vidnejših uspehov, čeravno je bil to čas socialnega prebujanja delavcev.

Razdriralne tendence so se nadaljevale tudi po prvi svetovni vojni, ko smo imeli tri organizacije: Zvezo kovinarskih delavcev Jugoslavije, Jugoslovansko strokovno zvezo in Narodno strokovno zvezo. Tako kot so se cepile politične sile, tako se je začelo oziroma nadaljevalo razdvajanje tudi sindikalnega oziroma strokovnega gibanja. Z ustanovitvijo Komunistične partije (stranke) Jugoslavije aprila 1919 oziroma 1920 pa je na sceno stopila nova politična sila, ki je delovala na načelih znanstvenega socializma in je slovensko delavstvo povezala v bratsko zvezo z delavstvom drugih narodov Jugoslavije in z delavskim gibanjem v svetu.

Že na začetku leta 1920 je bila ena od dvajsetih organizacij komunistične stranke na Slovenskem tudi na Jesenicah. Ta je, tudi po zaslugi ruske oktobrske socialistične revolucije dobila velik ugled in vpliv med delavstvom. Toda že konec leta 1920 je jugoslovanska vlada z Obznanom preprečevala dejavnost Komunistične partije Jugoslavije in drugih revolucionarnih organizacij, z zakonom o zaščiti države pa je komunistična dejavnost postala kaznivno dejanje. Začelo se je preganjanje komunistov, partija pa je morala za dve desetletji preiti v ilegalo. V takih razmerah se je komunistična partija hkrati z bojem proti sektaštvu, frakcionizmu in oportunističnim v lastnih vrstah usmerila na idejnopolitično vzgojo in usposabljanje članov in drugih naprednih kadrov za delo med ljudmi in izvajanje različnih akcij za reševanje družbenopolitičnih in socialnoekonomskih problemov.

JESENIŠKI KOMUNISTI SO ŠIRILI SVOJ VPLIV MED DELAVCI PREK DELAVSKEGA KULTURNEGA DRUŠTVA SVOBODA IN ENAKOST

Jugoslovanska vlada je na čelu z notranjim ministrom dr. Antonom Korošcem uporabljala vsa sredstva za zadušitev revo-

lucionarnega delavskega gibanja. Med organizacijami, kamor so prenesli svojo dejavnost komunisti na Slovenskem, da bi hkrati z obnavljanjem organizacije še naprej najbolj učinkovito širili svoj vpliv med delavstvom, so na najvidnejšem mestu socialistična delavska kulturna društva Svoboda. Najprej in najbolj izrazito se je komunistični vpliv zasadil v jeseniški Svobodi, eni največjih na Slovenskem, ki je bila ustanovljena leta 1919. Širjenje komunističnega vpliva je centrala Svobode v Ljubljani poskušala zaveziti z drastičnim ukrepom — z razpustom jeseniške Svobode aprila leta 1933. Toda člani razpuščene Svobode so še v istem letu ustanovili delavsko kulturno društvo Enakost. Komunisti, ki so imeli v društvu vodilno vlogo, so se v okviru društva sami idejnopolitično usposabljali, razen tega pa vplivali na kulturni program in široko izobraževalno dejavnost, ki je bila namenjena delavstvu. Jeseniška partija je postala dejansko tista sila, ki je prerasla meščansko-demokratsko pojmovanje strankarstva in je postajala združevalna sila vseh naprednih sil, brez katerih si ni bilo mogoče zamišljati uspešne stavke pred petdesetimi leti in tako spontanega odpora proti okupatorju leta 1941.

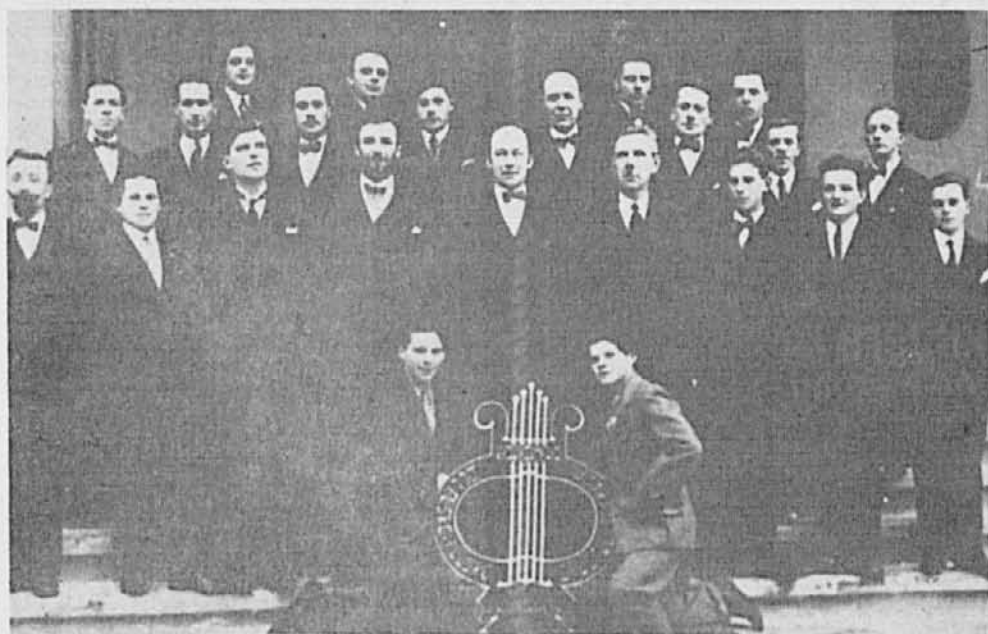
RAZREDNA ZAVEST MORA BITI OBOROŽENA Z ZNANJEM

Na razgovoru o delavskem gibanju in kulturi med obema vojnoma, ki je bil pred devetimi leti v zvezi z akcijo tednika »Komunist« — Človek delo in kultura, je predvojni komunist in revolucionar, v času stavke glavni delavski zaupnik za obrate na Savi in starešina vseh 34 delavskih zapupnikov Kranjske industrijske družbe ter ob Ignacu Kralju glavni organizator stavke, Vencelj Perko, govoril med drugim o potrebi in izredni želji po izobraževanju, po znanju. Takole je razmišljal:

»Vsi komunisti in drugi napredni delavci, ki smo bili vpeti v razredni boj, smo imeli izredno željo po znanju. To nas je spodbujalo in motiviralo, da smo iskali znanje v knjigah ali pri ljudeh, ki so več vedeli. Veliko nam je pomenilo tudi sodelovanje v jeseniški Svobodi oziroma Enakosti in meni osebno še posebno v dramskem odseku, kar mi je veliko pomagalo v javnem političnem nastopanju. To smo morali, kajti že same kolektivne pogodbe med delavci in Kranjsko industrijsko družbo so bile tako zapletene sestavljene, da smomoralo veliko vedeti, da nas niso varali. Pa tudi za

Tamburaški odsek DTKD Svoboda in Enakost Jesenice leta 1920. vodja Ljudvik Veber.

Pevski zbor DKD Svoboda Jesenice leta 1929, zborovodja Martin Jeram

delo med ljudmi, med delavci in zlasti za razkrinkavanje dvoiličnosti, 'spravaštva' z vodstvom tovarne in pojavi birokratizma v strokovnih — sindikalnih organizacijah je bilo potrebno veliko idejnopolitičnega in splošnega znanja.

Za delavske zaupnike smo, na primer, že leta 1929 imeli izobraževalni tečaj, na katerem smo obravnavali matematiko oziroma računstvo, knjigovodstvo, govornišvo, dopisništvo in tekoče probleme. Imeli smo tudi debatne večere, na katerih so poleg komunistov sodelovali tudi drugi simpatizerji. Zelo aktiven pri tem je bil Tone Čufar. Obravnavali smo predvsem idejna vprašanja, marksistične teme oziroma posamezna poglavja iz marksizma, analizirali in dialektično osvetlili pa smo tudi različne informacije, ki smo jih brali v časopisju ali drugih publikacijah. Veliko pa nas je bilo naročenih tudi na različne knjige z angažirano in marksistično vsebino.

Marksov Kapital sem študiral zvečer doma v postelji, največkrat z baterijo v roki. V začetku sem tudi po večkrat prebral posamezno stran, pa nisem vedel, kaj napisano pomeni. Pa nisem odnehal, še in še sem se vračal k istim poglavjem, veliko tega pa smo razčiščevali tudi na debatnih večerih, kjer so nam tovariši, ki so več vedeli, razlagali posamezne teme. Na ta način smo si pridobivali znanje in marksistično pojmovanje razvoja in posameznih pojavov. Imeli pa smo tudi zelo dobre stike z naprednimi študenti in intelektualci v Ljubljani. Na Jesenice so hodili predavat ali na debatne večere: Tone Seliškar, Cvetko Kristan, Ivo Štempihar, Dušan Kermavner, Ludvik Mrzel, Angelo Cerkevnik, Srečko Kosovel, Bratko Kreft, Rudolf Golouh in kasneje tudi učitelj Stane Žagar, ki je bil izredno razgledan. Vsi ti so nam veliko pomagali, da smo kasneje obvladovali izredno težke idejnopolitične spopade in bolj pogumno izvajali različne akcije. Vse pridobljeno znanje smo tudi prenašali na ostale delavce, predvsem v okviru strokovne organizacije SMRJ — Zveza metalurških delavcev Jugoslavije.

Veliko nam je pomenilo zelo razredno angažirano pisanje Toneta Čufarja, še posebno pomembna in odmevna pa je bila njegova drama POLOM, v kateri je obravnaval stvari, ki so se čez leto dni resnično dogajale. Dramo Polom smo prvič igrali maja 1934, julija 1935 pa smo stopili v stavko in povod zanjo in dogodki med stavko so se odvijali zelo podobno, kot jih je pri-

mer, ena od žensk, ki so stražile vhod v tovarno, ko sem se vračal s pogajanj v obrate, zavpila: 'Vencelj, glej, da se boš tako držal kot Jurman v Polomu'. To pomeni, da so ljudje dramo gledali, jo razumeli in da je tudi odmevala med njimi.

Zanimivo je, da je Vencelj Perko v Polomu igral Jurmana, ki je razgaljal izkoriščanje kapitala in navidezne »bojevnike« za delavske pravice, ki so bili podrepniki kapitalistov. Podobno vlogo je imel tudi v stavki, le s to razliko, da to ni bila igra, temveč trda in neizprosna borba za temeljne pravice delavcev, krepitev njihove borbenosti in politične enotnosti. Sicer pa se je Vencelj Perko prvič predstavil na odru jeseniške Svobode 10. decembra 1933 na spominski prireditvi ob 15-letnici smrti Ivana Cankarja. Nastopil je z recitacijo in v vlogi Petra v farsii Ivana Cankarja Pohujšanje v dolini Šentflorjanski, iz katere so ta večer odigrali odlomek. V kasnejših letih pa se je uveljavil tudi kot režiser.

ANGAŽIRANI KULTURNO-UMETNIŠKI PROGRAMI V SVOBODI IN ENAKOSTI

Že od ustanovitve dalje leta 1919, še bolj pa po Obznani, ko so komunisti prenesli svojo dejavnost v jeseniško Svobodo, je bil v društvu prisoten razredno angažiran kulturni program, seveda pa ni manjkalo tudi družabno zabavnega programa. Vse pa je bilo namenjeno dviganju kulturnega nivoja delavcev in njihove splošne razgledanosti ter razrednemu osveščanju. Tako se je, na primer, dramski odsek že v prvem letu svojega delovanja decembra 1920 predstavil s dramo Ivana Cankarja Kralj na Betajnovi in naslednje leto z njegovo igro Za narodov blagor, poleg del Finžgarja, L. N. Tolstoja in drugih avtorjev. Sicer pa je bil Ivan Cankar s svojimi celovečernimi odrskimi deli ali posameznimi odlomki oziroma prizori iz svojih del prisoten v repertoarju Svobode oziroma Enakosti vseh dvajset let delovanja med obema vojnama. Za ilustracijo angažiranosti kulturnih programov oziroma njihove povezanosti z naprednim delavskim gibanjem pogledimo dejavnost Enakosti v letu 1934, to je v letu pred veliko stavko kovinarjev, in v prvih mesecih v letu 1935.

Na letnem občnem zboru Enakosti marca 1934 je takratni predsednik, komunist Stane Bokal v svojem referatu dejal: »Dvigajoč ščit in plamenico znanstvenega

PESMI NEZNANEGA ZAPORNIKA V BEGUNJAH

Dan za dnevom teče
ali nihče nič ne reče
kdaj vrneš se:
o, zlata svoboda!

Ura ure bije
v zemlji rast nova klijе
ali nihče ne ve:
kdaj vrneš se:
o, zlata svoboda!

Pač pa govore grobovi
popolnoma novi
vedno več jih je:
o, zlata svoboda —
enkrat pač vrneš se.

20. 4. 1942

Vrste grobov tam stojijo
luči na njih ne goriyo
le kamni po maščevanju kličejo!

Zdaj lučke že goriyo
a kamni govorijo:
o, hud bo dan plačila!

Že cvetje tu cvete
ah, prijat'li, ni vas
kje ste?

Prišel bo dan, krut dan,
ko vsak od nas bo maščevan
le žal prijat'li,
ker ta dan
ne bomo čuli kamnov govore.

Zdaj luči ni več,
križi so preč
v Dragi pa straža stoji!

21. 4. 1942

Igor Pustovrh PESMI

Ohrani krpico spomina,
sočutja za zanamce,
pripoveduj pravljice
svojim sinovom in hčeram,
hrani jih z lažmi,
da bodo lepše spali,
čuvaj ljudsko dediščino,
zajoj jim uspavanko,
poljubi moža na čelo,
ko si odpenjaš spalno haljo,
spletaj čipke
in nikar se ne boj
jutrišnjega dne,
ogibal se bom poti,
po katerih hodiš,
če pa te spomin povrne
k meni nazaj,
raje molči,
zataji resnico svoje,
svoje cvetoče pomladi!

Bolestno stokanje
podrtih hrastov
je odmevalo
skozi stlane pajčevine
in otreslo neuslišanim
ljubimcem,
zadnje solze z obraza.

Histerični izlivi emocij,
s tem nimajo nič skupnega.

(Nadaljevanje s 3. strani)

*Na belih konjih
so prihajali,
angeli modri,
angeli s puškami
preko ramen,
videl sem jih
kako iščejo plen
in vodil jih je
bog poglavar,
to pesem sem napisal
njemu v dar.*

*Jaz sem emocionalen tip,
nikoli ne čutim tistega,
kar čutijo drugi do mene,
vendar pa to dobro razumem.*

*Jaz sem erotičen tip,
eroziram zelo počasi
in nikoli ne naredim tistega,
kar mi drugi venomer delajo.*

*Bog me je naučil odpustiti
grehe sovražnikom.*

*Da, некоč
si me ljubila,
nič ne tajim.*

*Zanima me samo,
kaj si je mislila
tvoja mama,
ko je slišala,
kaj govoriš v sanjah,
kako stokaš v sanjah
in prosiš še za več?*

*Bila si nimfica,
mala, sladka nimfica.*

*Dali so mi puško v roke,
nataknil sem bajonet nanjo,
tekkel in skakal sem čez ovire,
zavil bodež v vrečo,
jo mrcvaril kot človeka,
rezal in prebadal,
spodaj, zgoraj, na sredini,
levo, desno, na sredini,
čisto sem se uživel v igro.*

Generali so mi ploskali.

*Mogoče
sem slabši od njih,
toda vseeno me ohrani
v svojih sanjah,
nikoli se ne bom
oziral nazaj,
v mojem pogledu
ne bo prezira
in v besedah ne laži.*

*Privil sem plin do kraja,
da bi preiskusil stroj.*

*Prej blagi zavoji,
so postali kar ostri.*

*Vdahnil sem svežega zraka
in zrl v daljavo, kjer
se je kakor večna luč
bleščala nizka koč.*

*Spustil sem plin,
stiskal zavore,
iz nuje, ne,
da bi jih preiskusil.*

Bilo je prepozno!

*Razmazal sem se na steni,
na tisti steni,
kjer je bilo prepovedano
plakatirati.*

(Nadaljevanje s 3. strani)

socializma Karla Marxa stopamo zanesljivo korak za korakom z odprtimi, jasnimi, progresivnimi pogledi v bodočnost... Te pogumne besede in ocena stanja so dejansko odražale razpoloženje v društvu, med članstvom in simpatizerji in programska prizadevanja društva. Prav v času občnega zbora je Tone Čufar zaključil dvomesečne enkratredenske debatne večere o dialektičnem materializmu za člane in pripravljajl novo serijo razgovorov o Marxovem Kapitalu.

Še v istem mesecu so člani dramskega odseka uprizorili tragedijo Toneta Seliškara KAMNOLOM, za katero je avtor črpal snov iz resničnega življenja delavcev in njihovega boja za osnovne pravice. Javorniški svobodaši so v tem času naštudirali dramo Jožeta Moškriča RDEČE ROŽE s socialno delavsko tematiko in z njo gostovali tudi v Delavskem domu na Jesenicah. V aprilu je bil prosvetni večer s sodelovanjem kovinarske godbe in pevskega zbora, ki je zapel tri delavske pesmi, recitatorji so izvajali pesem Franca Albrehta JUTRO SIROMAKOV in Toneta Čufarja BESEDE FABRIŠKIH TEŽAKOV, književnik Tone Seliškar pa je bral lastna dela.

Konec aprila so v jeseniški Enakosti zaigrali krstno predstavo izvirne slovenske komedije Jakoba Špicerja ZLATO TELE, s katero, kakor navaja kronist, je avtor »pokazal pravi obraz vodilnih struj javnega življenja in razgalil naprednjake, katoliške može in lažne socialiste«. Nedvomno pa je višek angažirane odrske dejavnosti Enakosti pomenila krstna predstava drame Toneta Čufarja POLOM, ki je bila odigrana 26. in 27. maja in večkrat ponovljena tudi v drugih krajih. V začetku avgusta so ponovno imeli prosvetni večer s sodelovanjem kovinarske godbe, moškega pevskega zbora in članov dramskega odseka. Tone Čufar je v svojem govoru ob 20-letnici začetka prve svetovne vojne opozoril na nevarnosti fašizma in na novo vojno nevarnost, člani dramskega odseka pa so izvajali njegovo pesem ŽELEZOBETON.

Novo gledališko sezono so pričeli z igro Ivana Cankarja JAKOB RUDA, ki so jo kasneje večkrat ponovili. Na novembrskem prosvetnem večeru je spet nastopila kovinarska godba, člani dramskega odseka pa so uprizorili krajše odrsko delo En-

gelberta Gangla DVA SVETOVA s socialno delavsko vsebino. Že v začetku decembra so zaigrali novo krstno predstavo Toneta Čufarja AMERIŠKA TATVINA, 9. decembra pa so člani Enakosti skupaj z javorniškimi Svobodaši priredili Cankarjev večer, na katerem je o Cankarju govoril Tone Čufar, združena zbora javorniške Svobode in jeseniške Enakosti pa sta zapela Internacionalo, Delavski pozdrav, Bratje, le k soncu, svobodi in Delu čast. Sodelovali so tudi člani obeh dramskih odsekov z recitacijami Cankarjevih del in odlomki iz njegovih gledaliških del.

Vse navedene prireditve so bile izredno dobro obiskane. Razen tega pa so imeli tudi več koncertov in zabavnih programov, za Silvestrovo pa so pripravili Nestryevo komedijo UTOPLJENEC, s katero se je prvič kot režiser predstavil Vencelj Perko, ki je kot igralec sodeloval pri vseh navedenih predstavah. Nastopili so tudi štirje fantje — proletarski romarji s kupletom, ki ga je sestavil Jože Gregorčič. Ob polnoči pa je vse presenetila in podžgala živa slika, ki jo je pripravil Vencelj Perko. Z delavsko pesmijo in živo besedo so predstavili boje in žrtve delovnih ljudi v preteklem letu in usmerili pogled v neposredno bodočnost.

Vse leto 1934 je potekala v okviru Enakosti tudi živahna športna dejavnost v šahovskem in nogometnem odseku in odseku hazene (podobna igra kot rokomet), kjer prav tako ni manjkalo idejnopolitičnega delovanja. Sicer pa so bili to člani, ki so tudi redno zahajali na predavanja in druge prireditve društva, pa tudi sodelavci v Kulturnih odsekih.

Tudi v letu 1935 so nadaljevali z enako programsko usmeritvijo. Najprej so zaigrali Molekovo socialno dramo POROČNA NOČ, na prvem prosvetnem večeru v tem letu pa še njegovo satirično enodejansko NEVTRALNI AMOR s protivojno vsebino. Okrog 60 najmlajših članov Enakosti je v zboru izvajalo pesmi Mileta Klopčiča in Toneta Čufarja, moški pevski zbor pa je zapel nekaj borbenih pesmi.

Javorniški svobodaši so v marcu uprizorili socialno dramo Etbina Kristana ZVESTOBA, člani dramskega odseka jeseniške Enakosti pa mesec dni za tem socialno dramo Jožeta Moškriča DANI SE, v kateri avtor obravnava takratne boje delavstva za svoje pravice. Igro so ob dobri udeležbi in sprejemu večkrat ponovili. V tem času pa so se člani jeseniške Enakosti in

Jeseni leta 1928 so jeseniški Svobodaši gostovali v Zagorju, Trbovljah in Hrastniku s Čufarjevo iaro »Jutranja molitev« — v prvi vrsti »sredini« avtor T. Čufar

Skupina stavkajočih delavcev na Javorniku leta 1935

javorniške Svobode že pripravljali na zlet Svobod v Celje, ki je pomenil veliko manifestacijo delavskega razreda Slovenije in novo spodbudo za jeseniško stavko, ki so jo že pripravljali in zaradi zleta preložili na 12. julij. Z Jesenic je v Celje odpeljal poseben vlak s 438 udeleženci.

Za vso to angažirano dejavnostjo so stali komunisti, ki so še posebno spodbudo in potrditev za svoje delo med delavci dobili v sklepih četrte državne konference Komunistične partije Jugoslavije, ki je bila decembra 1934 v Ljubljani.

Prav gotovo bi se ob taki razredno angažirani kulturni programski usmeritvi v naprednih delavskih kulturnih društvih marsikaj lahko naučili za danes, ko velikokrat izgublamo programski stik z ljudmi, z razvojnimi problemi in nalogami: dvigniti vse naše družbeno življenje na višjo kulturno raven in humanizirati naše medsebojne odnose. To pa pomeni imeti angažirane kulturne programe v tem smislu, da bomo razvijali vrednote, s katerimi bomo dosegali te naše razvojne vizije. Tisti, ki mislijo, da sta angažirana kultura in umetnost manj vredni, naj se ozrejo samo v zgodovino, pa bodo zlahka ugotovili, da sta bili umetnost in kultura še kako angažirani, vendar pa v različne smeri.

Seveda ima tudi kulturno izobraževalna dejavnost na Jesenicah globlje korenine, saj se je začela že pred 100 leti s slovenskim bralnim društvom in nadaljevala prek katoliškega delavskega društva, izobraževalnega društva Sava, socialistične Vzajemnosti in Svobode pred prvo svetovno vojno in v Svobodi in Enakosti ter drugih krščanskih in meščanskih organizacijah med obema vojnoma. Tudi vsa ta društva in organizacije so bila še kako angažirana, vendar v različne smeri. Le Svoboda in Enakost sta delovali na osnovi znanstvenega socializma in angažirali za cilje, ki smo jih v narodnoosvobodilnem boju, ki je pomenil žariščno fazo naše socialistične revolucije, tudi dosegli

VELIKE OSEBNOSTI

V tridesetih letih, to je v najbolj razgibanem in uspešnem naprednem delavskem gibanju, je na Jesenicah delovalo le okrog dvajset komunistov, članov Komunistične partije Jugoslavije, ki pa so s svojim prodornim akcijskim delovanjem pridobivali vedno več sodelavcev in simpatizerjev. Janez Mlakar, Tone Vergelj, Jože Gregorčič, Tone Čufar, Stane Bokal, Julka in Albin Pibernik, Viktor in Polde Stražišar, Franjo Federle, Vencelj Perko, Edi Giorgioni, Franc Guzelj, Viktor Kejžar, Marija Verdnik, Ignac Kralj in še nekateri drugi so bili takrat kot komunisti prisotni v jeseniški podružnici SMRJ — Zvezi metalurških delavcev Jugoslavije, kakor tudi v jeseniški in javorniški Svobodi oziroma kasneje Enakosti. Njim pripada največja zasluga za takšen uspeh stavke jeseniških kovinarjev pred petdesetimi leti zaradi njihovega velikega vpliva na delavce in ostale ljudi. To se je potrdilo tudi leto kasneje, ko je bil na občinskih volitvah na listi Zveze delovnega ljudstva za župana občine Koroška Bela izvoljen komunist Vencelj Perko, medtem ko je kandidatu iste liste na Jesenicah, krščanskemu socialistu, Perkovemu sodelavcu in zagovorniku komunistov dr. Alešu Stanovniku, manjkalo le petnajst glasov.

Ta velik vpliv komunistov moramo pripisati dejstvu, da so bili to visoko moralni, kulturno razgledani in razredno osveščeni ljudje, ki so se tudi nenehno idejnopolitično usposabljali za delo med delavci in drugimi ljudmi, ki so jim ravno zaradi takih osebnostnih lastnosti zaupali. Ljudje so jim zaupali, ker so kljub grožnjam, odpuštom iz tovarne, zaporom in konfinacijam dosledno vztrajali na svoji revolucionarni poti in niso poznali kompromisov in odstopanj kot voditelji drugih strokovnih organizacij.

(Nadaljevanje na 6. strani)

Abrashi Diamant ZGODOVINA

*Hodiš kot krivo kolo,
točno po scenariju
se ponavljaš.
Malo hitreje greš
in za mero časa
jemlješ dogodke.
Upočasniš korak
za generacije:
skala
idealov!*

SVETILKA

*Mrhovinarji so nas učili,
ko so iz naših balad
naredili žalostinke
in še sonce
so nam prekrili.
Naše srce se pa še dalje
nadeja
svetilke, ki smo jo našli,
a kaj moremo
padajočemu v sen
in padlemu
v toj!*

OGENJ

Prvi

*Preteklost teška
je za nami.
S koraki zaspancev
stopali smo
iz veka v vek.
Črna doba
nam spomin
je zameglila
in iz src naših
zbrisan je
pretekli čas!*

(Nadaljevanje na 6. strani)

Drugi

Vsak čas ima svoj ščit,
da v njem se lomijo kopja.

Škornji generalov so vrnjeni,
a orel zavzame jasnino.
Bila so sprejemna osvetlja,
še posebno dober je bil moj ded.
Stolp za stolpom je menjaval
kot študirajoči stolice.

Tretji

Danes je zamenjava iztočnic.
Pomládi se dlan-dlan!
Varujemo te mi:
bivajoči v kontinuumu.

APOKALIPSA JUTRI

Prva

Kakor zmeraj razlog najde se
za Heleno, za lepo;
v vodo, skaljeno od spodaj,
se stopa.

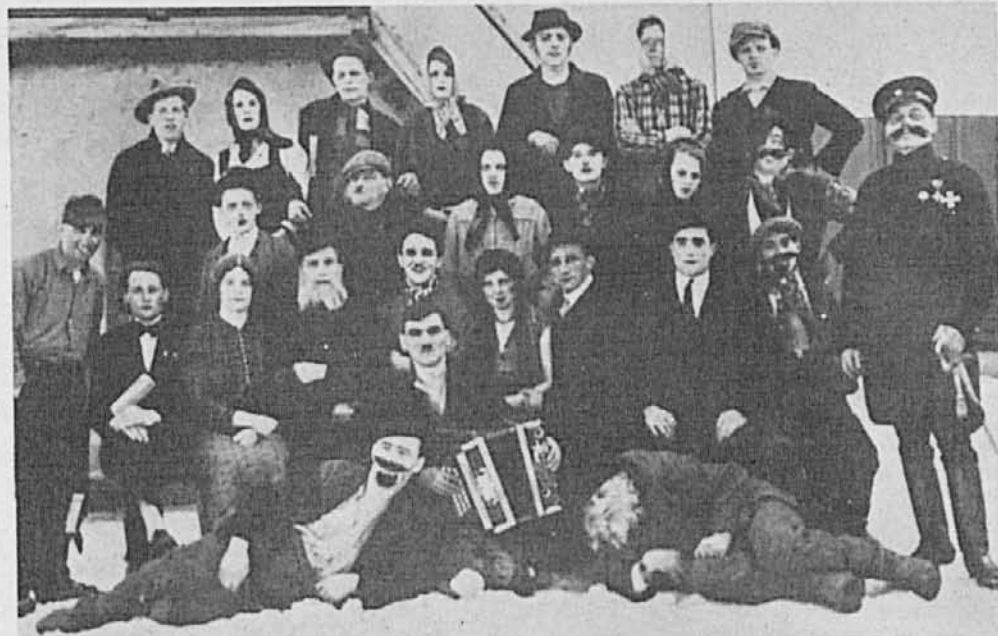
Druga

Druge arene ne bo ali gladiatorskih bojev,
arena vaša edina bo sonce,
a še tam se jagnjeta z volkom
nenehno spoprijemajo.

Tretja

Razsvetljave ne bo niti
podhlajenih dogodkov.
Svetloba bo na obroke,
in vzvalovale bojo
počasi samo čebele.

Prevedel Valentin Cundrič

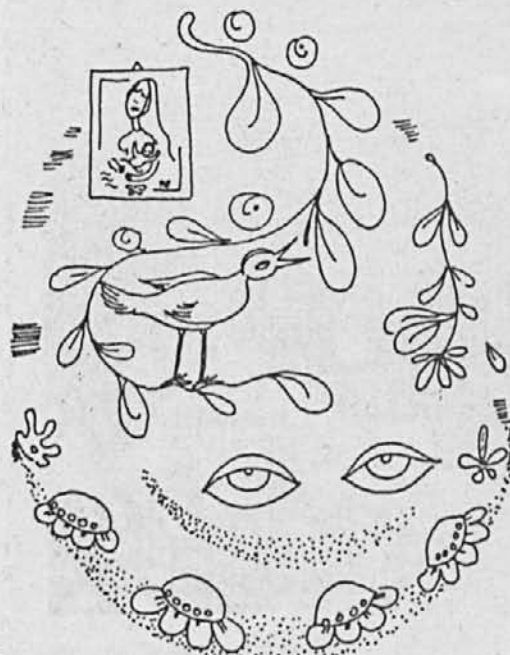

Marca 1931 je dramski odsek jeseniške Svobode uprizoril Leskovčevo socialno dramo »Dva bregova« v režiji Franca Škrlija

Ti ljudje so bili realne človeške avtoritete dela, sposobnosti, morale in znanja in ne avtoritete naslova, hierarhije, povzpetniškega potrošniškega prestiža, avtoritete, ki se opirajo na razne papirniške berge, kar velikokrat srečujemo danes.

Hegel je kljub popolnoma idealističnim sklepom dal v bistvu pravilno definicijo velike osebnosti, ko je zapisal: »Veliki ljudje so zato veliki, ker so hoteli in dosegli nekaj velikega, in sicer ne nekaj namišljenega, temveč nekaj pravega in nujnega.« Boris Zihel pa je ob tem dodal: »Velika je tista osebnost, ki hoče nekaj nujnega, če pa hoče, tedaj to pomeni, da je morala nujno najprej prepoznati kot takšno, ki hoče nekaj, kar je pravilno, kar je v skladu z zgodovinsko nujnostjo. Ni pa velika osebnost tisti, čeprav sposoben posameznik, ki teži k nečemu, za kar sam misli, da je veliko, kar pa je dejansko v nasprotju s samim potekom zgodovinskega razvoja.« V teh opredelitvah velike osebnosti je torej ključ za razlago velikih uspehov jeseniških komunistov in njihov vpliv na množice predvsem v desetletju pred drugo svetovno vojno pa tudi v narodnoosvobodilni borbi in socialistični revoluciji ter v povojni obnovi in izgradnji domovine.

...

S temi izseki iz dogodkov pred petdesetimi leti sem želel dodati nekaj misli in dejstev iz tiste, tako imenovane nevidne strani naprednega delavskega gibanja in socialistične revolucije, ki jo v kronikah in zgodovinskih zapisih pa tudi zgodovinskih razlagah še kako pogrešamo. To pa so resnično tiste vrednote, ki bi jih morali prenašati na mlajše generacije in z njimi oplajati našo bitko na sedanji stopnji socialistične revolucije.

VIRI:

- Magnetofonski zapis razgovora z Venceljem Perkom;
- Vencelj Perko: Ob jubileju zleta Svobode v Celje, LISTI števil. 20/V, 22. maja 1975;
- Vencelj Perko: Stavka jeseniških kovinarjev leta 1935, LISTI števil. 21/V, 21. avgusta 1975;
- Vencelj Perko: Iz naših bojev v občini Koroška Bela, LISTI 32/VII, 28. aprila 1977;
- Miroslav Stiplovšek: Celjski zlet Svobode leta 1935, Delavska enotnost, nadaljevanja od 30. maja 1985 dalje.
- Franč Škrli: Zgodovinski razvoj delavskih kulturnih organizacij na Jesenicah in Javorniku

ABRASHI DIAMANT, rojen 1963 v Džakovici v delavski družini. Študent medicine

Ilustracija Zlate Volarič

»-skilni Miha Čopca «Rdeča breča»

TRI PESMI IZ ZBIRKE: KO BOM VELIK KOT MRAVLJA

Leta 1933 rojeni pesnik, romanopisec in dramatik Andelko Vuletić je eden najvidnejših bosansko-hercegovskih književnikov, saj je za svoje delo prejel vrsto nagrad, med katerimi je najpomembnejša nagrada »Branko Miljković«, ki jo vsako leto podeljujejo najboljši pesniški zbirki, izdani na srbskohrvatskem jezikovnem območju. To nagrado je prejel leta 1977 za zbirko Kad budem velik kao mrav (Ko bom velik kot mravlja), iz katere predstavljamo tri pesmi tudi bralcem Listov.

Prevod: Edo Torkar

NE IZDIHNI, SANJAJ

Ti držiš v roki
meč in grajske ključe,
jaz držim
srce na dlani, in rečem:
ne izdihni, sanjaj!

Ti imaš kralja in kraljevo
vojsko,
ti imaš tla pod nogami in streho nad
glavo,
jaz imam sen.

In vem kdaj bom imel česar
nimam.
In vrača se mi vse, kar sem
izgubil.
In dobro vem, kje bom našel vse, kar
iščem.

Ti hrumiš čez svet kot čreda divjih
konj,
jaz se spuščam v sen,
in — tako se ti smejim.

Ti vzdiguješ prah, od zemlje do neba
odmeva,
ti greš
na konec sveta in razobesiš svojo zastavo,
in zmagoslavno ležeš k počitku.
Jaz otožno padem v sen.

Izlet ieseniških in javornških Svobodašev v Pokliuško luknjo leta 1932

Sele ko ustanem,
te bodo obkolili tvoji lastni porazi
in grobovi.

Ne bo jim moč prešteti.

VEDRINA IN GROB

Reka mirno teče, a jaz
že klonem
v tej brezglavi dirki.

Reka ima svojo goro in svoje bregove in
svoje morje,
a jaz ne poznam svoje matere ne svojega
izliva.

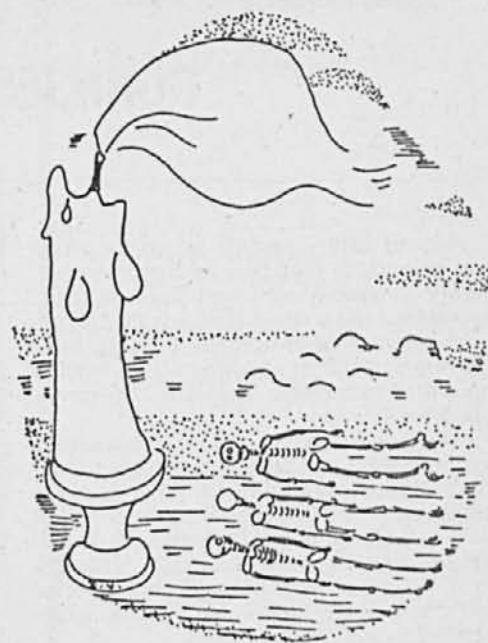
Reka žubori, jaz
tožim.

Reko pričakujejo daljna sonca in bela
mesta, a mene
porazi,
kače, črni konji, bele vrane in neplačani
računi.

Reka nosi mostove, jaz
okove.

Reka tiho sanja, še tiše se
pred smrtjo
drami, jaz
dvignem rovnico in
motiko.

Le kakšna je to pravica: že jutri bo ona
morje,
sinji...a in vedrina, a jaz
grob,
in to: nikogaršnji.

Ilustracija Zlate Volarič
v zbirki Miha Cenca »Rdeča breča«

IN NIČ SE NE BO SPREMENILO

Vsi bomo tja odšli

Nekdo s skrivnostjo za katero
so neumorno vohljali psi in ljudje

Nekdo z rano ki je nikomur
ni odpiral

Obračamo se stran zatiskamo oči
izmišljujemo si smešne zgodbe in
se vračamo
vedno znova in znova in znova k davnim
otroškim igram

A vsi stojimo v vrsti in čakamo
da se počasi in neslišno zgrudimo
kot da nas nikoli
ni bilo pod to veliko nikogaršnjo zvezdo

Uporno zatiskamo oči in uporno odhaja-
mo

Nekdo s prazno dušo in revno prtljago
nekdo z jezo, ki jo je kuhal v srcu
nekdo s pesmijo ali tovarišijo ali bratom
nekdo sam brez kogarkoli
nekdo kot suha veja ki jo je ožgala strela

Oziramo se na prhojene poti
na naše zelene doline na naše muke na
naše medalje

A vsi bomo šli drug za drugim z glavo
naprej
čez prag

Nekdo gol in sestradan kakor je živel
nekdo nedolžen kot ga je mati rodila
nekdo kot senca lastnega zločina

Vsi do zadnjega se bomo spustili dol
kot na počitek kot na nočno zborovanje

A nihče ne bo vedel za to
in nič se ne bo spremenilo

GORNJESAVSKA DOLINA OSVOBOJENA

Pomlad 1945 — zadnja pomlad v dolgoletni vojni. Bila je težka, vendar bo zaradi upanja na skorajšnji konec tega najtežjega obdobja naše zgodovine ostala za vedno zapisana v srcih mnogih, ki so se bojevali še v zadnjih dneh vojne ali pa trpeli v zaporih in taboriščih in čakali končne osvoboditve.

Politični delavci — terenci jeseniškega okraja so bili sicer dnevno povezani z Dolino, vendar so prav od tu prihajale le slabe vesti. Nemci in domači podrepani v vrstah nemške policije in gestapa še niso kazali nobene pripravljenosti za umik. Našo pošto so še vedno morali nositi preko Mežakle in Save v Karavanke ali obratno nepo- grešljivi in neustrašni kurirji.

Spodbudna so bila le radijska poročila, ki so govorila o ostalih partizanskih zmagah na frontah. Narodnoosvobodilna vojska se je že bližala Ljubljani, Reki in Trstu. Posebno vesela in zanimiva so bila poročila z vzhodne in zahodne fronte. Ruska in druge zavezniške armade so vedno bolj stiskale obroč okoli Berlina — zadnje Hitlerjeve trdnjave—in nevarno ogrožale njegov glavni stan.

Partizanska vojska se je vsak dan bolj krepila in vse več je bilo novincev-prostovoljcev, ki so želeli prispevati svoj delež h končni osvoboditvi. Kokrški odred, ki je dobil ukaz, da se čimprej premakne na Koroško, se je odločil še za eno zadnjih akcij na Gorenjskem. Želel je osvoboditi zapornike iz begunjskih zaporov. Že drugega maja se je pričel pripravljati za osvoboditev. Četrtega maja se je nemška posadka v Begunjah predala in vsi zaporniki so bili osvobojeni. Precejšnje število osvobojenih se je priključilo Kokrškemu odredu in odred se je povečal na tri bataljone.

Petega maja je bil celotni Kokrški odred že zbran v partizanski Titovi vasi v dolini Završnice pod Stolom. Prek prelaza Belščica pod Stolom je odred odšel na Ko-

roško in tu bil zadnje boje z umikajočimi se Nemci, saj je že v Bistrici v Rožu naletel nanje.

Ena od najpomembnejših nalog četrte armade je bila, da takoj z dvema močnima divizijama prodre na Koroško in zasede Beljak in Celovec. Maršal Tito je s tem ukazom želel doseči, da bi partizanska vojska zasedla kraje s slovenskim prebivalstvom. S tem prodorom naj bi zajeli tudi čim več nemških in kvizlinških sil, ki so se z Balkana umikale v Avstrijo.

Tako je naša dolina ostala skoraj brez partizanskih enot. Politični delavci, ki so bili povezani v okrajni odbor Osvobodilne fronte Jesenice, so bili premalo številni, da bi lahko začeli kakršnekoli večje vojaške akcije. Tu so bili še kurirji, komanda mesta in nekaj vojaških obveščevalcev ter pooblaščenstvo OZNA (oddelka za zaščito naroda). Vsi ti pa niso imeli toliko vojaške moči, da bi lahko zaustavili močne nemške kolone na cesti proti Kranjski gori in na železnici, ki so se nameravale umakniti skozi karavanški predor ali prek Korenskega sedla.

Prav ta dejstva so pogojevala odločitev, da se na to območje čim prej pomakne Jeseniško-bohinjski odred in da iz bovške kotline čim prej prodre četrta armada.

In kako je vse to potekalo? Nekateri datumi, ki jih navajajo razni pisci monografij, si nasprotujejo. Mogoče bo prav letošnja 40-letnica osvoboditve spodbudila zgodovinarje, da ugotovijo dejanski položaj v teh zadnjih dneh vojne.

Iz dosedanjih poročil je celo lahko sklepati, da zaradi nujnosti akcij na Koroškem ni bilo prave koordinacije med štabom IX. korpusa in IV. armade. Jeseniško-bohinjski odred je bil 7. maja zjutraj še vedno v Bohinjski Bistrici. Nato je preko Bitenj, Jereke, mimo Koprivnika in Gorjuš odšel do Mrzlega studenca, se spustil v dolino Radovne in dalje v Mojstrano in na Dovje, kamor je prispel zvečer.

V dneh 5., 6. in 7. maja so Jeseničani množično prihajali v partizane na Poljane. Komanda mesta jih je takoj oborožila in jih pošiljala na položaje proti Gorjam in Bledu.

Ohranjeni dokument dokazuje, da je upravni odbor Delavske enotnosti pod vodstvom Žurmana razrešil namško upravo Kranjske industrijske družbe in prevzel tovarno v svoje upravljanje. To je tudi eden prvih upravnih odborov na Gorenjskem, ki je še v času vojne prevzel vodstvo tovarne v svoje roke. Preprečil je tudi miniranje železniškega mostu, plavžev in Siemens-Martinovih peči. Odbor pa je poskrbel, da so bile že pred prevzemom tovarne odstranjene mine, ki so jih položili Nemci, da bi pred odhodom uničili tovarno.

Ko je Jeseniško-bohinjski odred prodril v Mojstrano in na Dovje, tam ni bilo več nemške posadke, ki se je že pred tem umaknila. Oba bataljona sta se pripravila na prenočevanje. Na Grančiču je bila postavljena zaseda. Že zvečer je bil štab odreda obveščen, da se na Jesenicah pripravlja na odhod več sto nemških vojakov, ki naj bi se umaknili prek Korenskega sedla na Koroško. Odred je takoj v smeri Jesenic postavil močne zasede. Proti jutru pa sta odšla na položaje oba bataljona in tako zaprla dohod v Gornjesavsko dolino. Kmalu so iz opazovalnice sporočili, da se bliža kolona nemških avtomobilov.

Pričelo se je!

Zaseda je že s prvimi strelji iz protitan- kovski puške onesposobila nekaj prvih vozil. Kolona se je ustavila in komendant prvega bataljona Jeseniško-bohinjskega odreda Anton Žnidar jo je napadel še z zadnje strani. Po skoraj dveurnem boju so se pričeli Nemci predajati. Nemci so imeli več kot deset mrtvih, odred pa le enega ranjenega. Zajetih je bilo okrog 100 gestapovcev, esesovcev in drugih pripadnikov raznih nemških uradov iz Ljubljane in Gorenjske.

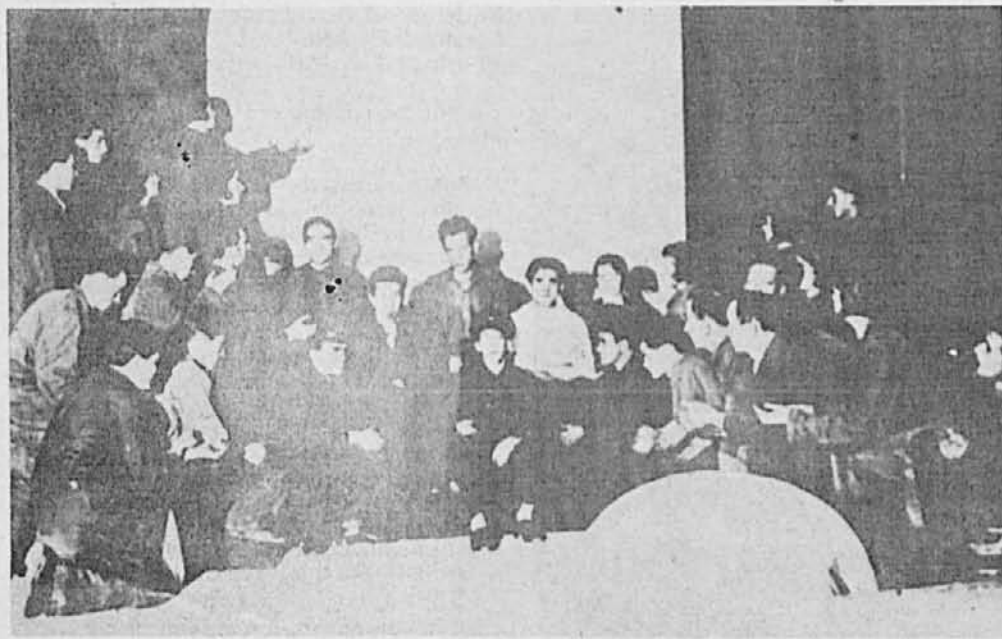
Odred na Dovjem in v Mojstrani je mobiliziral skoraj 200 domačinov. Železničarji — mobiliziranci so takoj obnovili tudi železniški promet od Hrušice do Kranjske gore.

Popoldne 8. maja se je odred odločil za pohod na Koroško, taka je bila tudi njegova naloga.

Toda vojna še ni bila končana. Z Jesenic se je že pomikala nova sovražna kolona, v kateri je bilo več kot 100 kamionov s približno 1300 Nemci. S seboj so vozili tudi številne protiletalske topove.

Tudi v Kranjski gori in na Korenskem sedlu so bile še močne sovražne posadke. Odred je zato proti Kranjski gori poslal prvi bataljon, da bi nemško posadko prisilil k vdaji, vendar je vdajo odklonila. Po šesturnem boju je uspelo bataljonu pregnati nemško posadko proti Podkorenu.

Drugi bataljon se je zvečer 8. maja spopadel z nemško kolono v bližini Gozda. Toda nemške sile so bile premočne in ko je sovražnik s skoraj 50 topovi udaril po bataljonu, se je ta moral umakniti proti Srednjemu vrhu. Še večja nesreča pa je bila v tem, da je bataljon moral pustiti na cesti vsa vozila, ki jih je odred zaplenil prejšnji dan. Ker so borci odreda uničili motorje, so Nemci zažgali vsa vozila. Grozila pa je nova nevarnost. Nemška kolona, ki je na-

Novembra 1932 je dramski odsek DKD Svoboda Jesenice v Delavskem domu na Savi v režiji Franca Škrlija uprizoril Cankar — Delakovo dramatisacijo »Hlapec Jernej in njegova pravica«

daljevala umik, je prišla za hrbet prvemu bataljonu.

Toda borci niso bili pripravljeni popustiti in pričel se je eden najsrdečjših bojev v naši dolini. Z rafalom težkih mitraljezov so borci prvega bataljona onesposobili večje število nemških vozil in cesta je tako postala neprevozna.

Z boka, iz smeri Srednjega vrha je po Nemcih udaril še drugi bataljon. Podrli so tudi nekaj smrek in sovražnik se je pričel vdajati. Najprej se je vdalo okoli 800 italijanskih vojakov. Toda boj ni ponehal. Opoldne, ko je bila bitka najhujša, pa se je po cesti z Vršiča že bližala kolona borcev IV. armade jugoslovanske vojske.

Tudi v Kranjski gori niso mirovali. Po posredovanju Petra Robiča se je predala nemška železniška straža v Gozdu. Že petega maja (ta datum navaja Arih) je predala orožje tudi železniška straža v Kranjski gori. Henrik Blažič in Alojz Cerovšek sta še istega dne okoli poldneva izobesila slovensko zastavo s peterokrako zvezdo na kranjskogorski zvonik. Nemci so prisilili cerkovnika, da jo je snel.

Seveda je prihod borcev četrte armade omogočil hiter razplet dogodkov in Kranjska gora je bila kmalu osvobodjena. Jeseniško-bohinjski odred je istočasno pozval vse moške, da sodelujejo v zadnjih bojih. Predala se je tudi posadka finančne straže v Podkorenu. Nemška posadka iz Kranjske gore pa se je celo hotela prebiti do kolone, ki je prihajala iz smeri Jesenic, vendar ji to ni uspelo.

Predsednik odbora Osvobodilne fronte v Podkorenu Franc Gregori-Govedar je borce 11. dalmatinske udarne brigade pozdravil in obvestil komandanta Ivana Guvo o položaju v Podkorenu in ga prosil za zaščito. Komandant je takoj poslal del borcev v Podkoren, da bi zaščitili vas. Drugi del čete pa se je pod Kranjsko goro razvil v strelsko vrsto. Ustavili so nemško kolono, in ker so Nemci spoznali, da umik ni več mogoč, so se pričeli pogajati in celo hoteli izsiliti, da bi jim pustili orožje. Toda istočasno so tudi borci, ki so odšli proti Podkorenu, skušali priti Nemcem za hrbet. Razvil se je boj, v katerem so Nemci le spoznali, da ni več umika.

Tako so se 9. maja v Kranjski gori srečali borci Jeseniško-bohinjskega odreda in 11. dalmatinske udarne brigade, ki je imela štiri močne bataljone, skoraj 1800 borcev. Brigadi je poveljeval Ivan Guvo, politkomisar pa je bil Grga Markič iz Desne pri Metkoviču. Jeseniško-bohinjski odred sta v tem času vodila komandant Ivan Leban in politkomisar Milan Loštrk-Novljan.

V Kranjski gori se je Jeseniško-bohinjski odred tako povečal, da je štab odreda ustanovil 10. maja še tretji bataljon.

Istega dne sta se 3. in 4. bataljon 11. dalmatinske udarne brigade prek Trbiža s kamioni odpeljala v Celovec. Prvi in drugi bataljon in tankovska četa ter divizion protitankovske baterije pa so odšli proti Jesenicam. Tu je bilo še vedno veliko Nemcev, ki so se skušali skozi karavanški predor umakniti na Koroško. Prav te motorizirane enote so na Jesenicah razorožile skoraj 3000 sovražnih vojakov.

Z Jesenic je del brigade prodril celo na Bled. Tako je bila obkoljena velika sovražnikova skupina v prostoru med Radovljico, Podnartom in Trzičem. Zaradi porušenih železniških mostov je med Žirovnico in Otočami obtičalo več sovražnikovih čet.

Ko so bile sovražnikove skupine večinoma zajete ali uničene, sta se oba bataljona 11. dalmatinske brigade prek Jesenic ponovno vrnili v Kranjsko goro, od tam pa prek Korenskega sedla na Koroško.

Jeseniško-bohinjski odred je imel pred odhodom na Koroško velike težave. Po povelju štaba IX. korupusa bi že moral biti na Koroškem, pa se je zaradi bojev v Kranjski gori odhod zavlekel.

Devetega maja je komandant Ivan Leban po vdaji nemške kolone pri Kranjski gori usmeril eno četo proti Trbižu. Toda tu je prišlo do zapletov. Naleteli so že na Angleže, ki so nameravali svojo pot nadaljevati celo na jugoslovansko ozemlje. Po daljših pogajanjih so Angleži le dovolili komandantu Lebanu oditi v Trbiž. Toda Angleži niso bili za kakršenkoli razgovor. Leban je pravzaprav iskal le pot na Koroško, ker so bile na Korenskem sedlu še močne nemške sile. Četa se je zato vrnila v Belo peč, kjer pa so bili še deli italijanske divizije Osopp, ki so trgali slovenske in jugoslovanske zastave, ki so jih razobesili domačini. Izgovarjali so se, da je to italijansko ozemlje. Leban je poklical v Belo peč še eno četo, nakar mu je uspelo Italijane razorožiti.

Toda tudi Angleži so pričeli prodirati proti Beli peči, in zopet je prišlo do zapletov. Šele naslednji dan, 10. maja, je obe četi zamenjal del dalmatinske brigade, kateri je le uspelo prepričati Angleže, da so lahko odšli prek Trbiža na Koroško.

Tako je Jeseniško-bohinjski odred z dvodnevno zamudo prišel na Koroško.

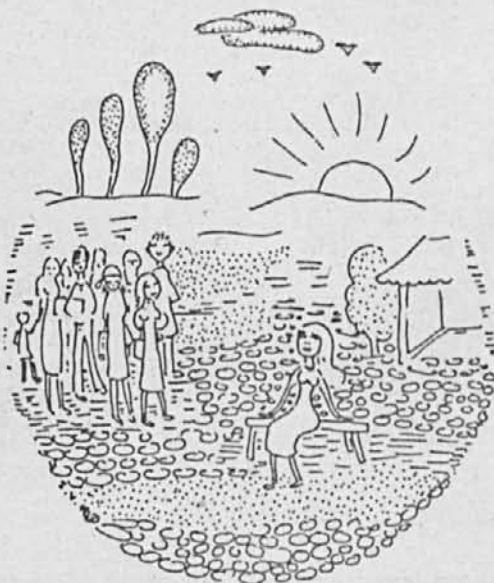
Po zapiskih Francija Sterleta je v datumi, ki jih navaja Mile Pavlin, nekaj netočnosti. Pavlin trdi, da je prišlo do bojev z nemškimi protiletalci že 7. maja zvečer in ne 8. maja. Nekaj netočnosti je, kot izgleda, zagrešil tudi že pokojni Ivan Arih, sicer dober zapisovalec kranjskogorske zgodovine, ki je tudi opisal zadnje boje v Kranjski gori. Zaradi tega je tudi moj opis zadnjih bojev v Dolini verjetno pomanjkljiv, oziroma netočen. To naj nas samo spodbudi, da se čimprej lotimo opisa tega zadnjega dogajanja v naši dolini.

Verjetno je to leto, ko se spominjamo zadnjih bojev za osvoboditev, primerno, da bi se lotili pojasnjevanja in natančnega opisa vsega dogajanja v letu 1945. Mogoče bi bila to tudi zanimiva tema za pedagoge — zgodovinarje, ki sedaj živijo v Kranjski gori.

Viri: Ivan Arih: Čas narodnoosvobodilne borbe v Kranjski gori.

Mile Pavlin: Kronika Jeseniško-bohinjskega odreda

Franci Sterle: Veliki finale na Koroškem.

Ilustracija Zlate Volarič
v zbirki Miha Cenca »Rdeča breča«

Benjamin Gracer

DROBENCLJAVČEK

Drobenceljavec
drobenclja:
clja, clja, clja ...

Vsak korakec
zacinglja, zacinglja
sredi srčka mamiči nega.

Drobenceljavec
drobenclja:
clja, clja, clja ...

Vsak korakec
zacinglja, zacinglja
kot ta drobna pesem očkova.

FOTO PRALNI STROJ

Bela, štirioglasta pošast,
ki pije, lula, grgra in srka
in z velikim, vrtečim očesom
čudno mežika, toži in smrka,
je zvabila fantička,
da je šel gledat ptička ...

Zdaj se mu kar naprej dobrika,
mu na vsakem koraku mežika
in ga v sanjah slika ...
in dokler je ne nasitijo
pokakane pleničke,
fant hodi gle 'at ptičke.

VELIKA SLIKA JE DELAVČEK FALOT

1.
Delavček periček
ne more biti
fičfiriček,
ker je fantiček,
ki mu dušica
vsak dan snema
mamičina opravila,
da lahko pere, šiva, lika ...

Bratec ve,
zakaj mu pravi:
velika slika.

2.
Delavček, ki dela
pridno kot čebela,
da bo jutri velik mož,
s svojim delom
kar naprej podira
red, ki je odraslim svet:
in je zato falot ...

Naj delavček kar dela
in naj bo zato falot,
zgradi naj vse nanovo,
svet odraslih je za v kot ...

BOJ BREZ PUŠKE

Gledališče Vesele teater sodi prav gotovo med najpomembnejše in najvidnejše oblike protesta na področju zaradi okupacije okrnjene slovenske kulturne dejavnosti v prvem letu našega suženjstva. Njegov pomen moramo zlahka oceniti že po samem značaju gledališča, saj je celih deset mesecev s satirčno-zabavnim programom razveseljeval tedanjo Ljubljano, da je pozabljala na trenutne skrbi in utapljala žalost nad lastno usodo.

Ker pa poznamo tudi idejno usmerjenost Veselega teatra — s humorjem v prefinjeni obliki je kazal na vlogo Slovencev v tem času, na izhod iz zgodovinske krize in pravilno, spontano doumljeno dolžnost do lastne zgodovine in do prihodnjih rodov — je njegov pomen še večji.

SVEŽI VETER VESELEGA TEATRA

Za boljše razumevanje poznejšega dela najprej nekaj podrobnosti o gledališkem življenju v Mariboru tik pred vojno 1941. leta in takoj po njej. Pokazale bodo, da so se tu že pred kapitulacijo soočali s psihozo vojne, in to mnogo določneje kot njihovi stanovski kolegi v istem času v Ljubljani. Zadnja premiera pred okupacijo je bila v Mariboru 29. marca 1941, ko so uprizorili Hauptmanovo Dorotejo Angermann, zadnja predstava v gledališču pred okupacijo

pa je bila Frana S. Finžgarja drama Razvalina življenja. Pred napadom na Jugoslavijo se je gledališki aktiv pripravljala na uprizoritev Nušičevega Sveta. Vadili so ga do 5. aprila 1941. Zadnje dni pred napadom na Jugoslavijo predstav ni bilo več, to pa predvsem zaradi vpoklicev moških članov igralskega zbora v jugoslovansko vojsko. Prvi so bili vpoklicani direktor dr. Radovan Brenčič, dirigent Lojze Herzog, igralci Edo Verdonik, Pavle Kovič in Rado Nakrst. Na prenehanje predstav pa je vplivala tudi vojna psihoza, ki je v teh dneh zajela Maribor. Po okupaciji Maribora so nemške čete zasedle tudi gledališče. V smislu svojih raznarodovalnih prizadevanj so bili kmalu nato odpušteni vsi slovenski igralci, začasno upravo nad gledališčem pa je prevzela Berta Siege, ki je pred vojno vodila dramsko sekcijo mariborskega Kulturbunda. Napravila je inventuro in zasegla denar, namenjen za plače igralcev, tako da je tajniku gledališča Danilu Gorišku in Pavlu Rasbergerju, le-ta je po odhodu dr. Radovana Brenčiča v vojsko opravljal posle direktorja, komaj uspelo izposlovati toliko denarja, da sta mogla izplačati enomesečno plačo tistim igralcem, ki so še bili v Mariboru.

Razmere v gledališču so bile odsev splošnih razmer, ki so nenadoma zavlada- le v Mariboru in katerih žrtve so postali

politični nasprotniki, zavedni Slovenci, intelektualci in kulturnoprosvetni delavci vseh vrst. Razen tistih igralcev, ki so bili z vpoklicem v vojsko zunaj Maribora, se jih je nekaj še v prvih dneh okupacije ilegalno umaknilo v Ljubljano, kak teden po nemški zasedbi Štajerske pa so si tudi drugi priskrbeli dovoljenje za izselitev v Ljubljano, kjer je večina imela domovinsko pravico. Med temi so bili Ema Staričeva, Elvira Kraljeva in drugi. Tako je že za junij 1941. leta izpričano, da je prišlo v Ljubljano po okupaciji kar šestnajst mariborskih igralcev. Med igralci, ki so ostali v Mariboru, omenjajo kronisti Pavla Rasbergerja, Mileno Zakrajškovo, Antona Hrastovca, Eda Groma, Milana Venišnika in Stanislava Ledineka. Vendar se je stanje kmalu spremenilo. Prvega julija 1941 sta bila Goriškova z otrokoma izgnana v Srbijo, Venišnik je odšel v partizane, Hilda Stančičeva je bila pozneje odgnana v taborišče, medtem ko se je večina tistih igralcev, ki so še ostali v Mariboru po poletnem valu aretacij, zaposlilo drugje.

Kot vemo, gledališniki begunci v tem času niso živeli v zavidljivem položaju. Le nekateri so našli zaposlitev v ljubljanski Drami, medtem ko so bili drugi odvisni od razumevalajoče pomoči sorodnikov in znancev. Tik pred vojno nakazana mesečna akontacija 300.000 din, ki so jo namenili v Beogradu za mariborsko gledališče, zaradi vojne ni mogla prispeti tja, kamor je bila namenjena. Denar je običal v ljubljanski banki. Mariborski upravnik dr. Brenčič je obiskal skupaj s Pavlom Kovičem visokega komisarja Emilia Graziolija in ga prosil, naj jim pomaga priti do denarja. Čeprav je Grazioli izrazil svoje simpatije do igralcev beguncev in jim obljubil pomoč, denarja niso nikdar dobili. Zato pa so jim želeli njihovi stanovski tovariši v Ljubljani, kljub lastni negotovosti in razdvojenosti, pomagati vsaj iz trenutne stiske. Kasneje pa naj bi sami poskrbeli za trajnejšo rešitev problema. Tu je razlog, da so mariborski igralci uprizorili 24. junija 1941 prvo veseloigro Olge Scheinpfugove Okence. Prireditev je bila v Drami, režiral pa jo je Jože Kovič.

O nastanku Veselega teatra, ki sodi med oblike »trajnejše rešitve problema«, pa nam podrobneje pripoveduje Božo Podkrajšek. Kot pobudnika zamisli omenja Toneta Čufarja; ta je Podkrajška obiskal na domu Podkrajškove sestre Marice Pešlove, kjer si je po begu iz Maribora našel začasno prebivališče. Tudi zunanje pobude za nastanek so nam dokaj zanimljive: Čufar, ki je zadnja leta pred vojno zaradi stikov s Silvijo Tomasinijevo preživel v Mariboru, je bil kot kulturni delavec v dobrih odnosih, če že ne z vsemi, pa vsaj z vsemi naprednimi kulturnimi delavci v štajerski prestolnici. Po okupaciji je njegova skrb upravičeno veljala njihovi negotovi usodi v Ljubljani. Tako je v razgovoru z Božom Podkrajškom načel tudi vprašanje o življenju mariborskih dramskih igralcev, ki so pred Nemci pobegnili v Ljubljano. Zato je predlagal, naj bi, seveda s privoljenjem Osvobodilne fronte, ustanovili satirčno gledališče, ki bi udarjalo po okupatorju. Organiziranje tega gledališča je z vednostjo Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca poveril Čufar Božu Podkrajšku, ki se je takoj lotil uresničevanja zamisli. Problem je bil

EMILU CESARJU NAGRADA VSTAJE SLOVENSKEGA NARODA

Ob dnevu vstaje slovenskega naroda republiški odbor Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne vsako leto podeljuje »nagrado vstaje slovenskega naroda«, ki jo je letos prejel tudi sodelavec naših LI-STOV in soustanovitelj kulturno-umetniškega kluba DPD Svoboda Tone Čufar Jesenice EMIL CESAR za knjigo BOJ BREZ PUŠKE.

Emil Cesar, literarni zgodovinar, se zavzeto posveča tistemu slovenskemu kulturnemu ustvarjanju, ki je povezano z revolucionarnim osvobodilnim gibanjem. O naših naprednih kulturnih ustvarjalcih iz bližnje preteklosti je doslej v raznih publikacijah in revijah objavil že okoli 120 esejev in razprav, med drugim tudi izčrpen prikaz Kajuhovega življenja in dela.

Devet izmed svojih kulturnozgodovinskih razprav je Emil Cesar zdaj strnil v samostojni knjigi z naslovom BOJ BREZ PUŠKE. Polovica izbranih razprav in esejev govori o našem naprednem kulturnem in literarnem dogajanju v času med obema vojnama. Druga polovica pa je v glavnem vezana na čas oboroženega boja. V eni izmed daljših razprav so izčrpno orisana zadnja leta Čufarjevega življenja in njego-

va smrt. Še posebno zanimiva pa je razprava o Prežihovem ilegalnem delu za Osvobodilno fronto in o tem, kako so gestapovci v Ljubljani zasliševali Prežihia.

Literarni zgodovinar Emil Cesar vsa svoja dela opremlja z navedbami virov in druge dokumentacije. Kljub znanstveni zasnovi pa je njegovo pisanje nazorno in barvito, predvsem pa nam razkriva veliko novega ali doslej premalo znanega.

Tako je bila nagrada utemeljena na podelitvi, vendar moramo dodati, da je nagrajenec napisal tudi obsežno študijo o Tonetu Čufarju in njegovi dobi, ki je bila objavljena v prvem in drugem delu Izbranih del Toneta Čufarja, študijo o nadarjenem pisatelju in slikarju Viktorju Gregoraču z Javornika, uvodno besedo k prvi samostojni zbirki pesnika Benjamina Gracerja in študijo o pisatelju, pesniku in publicistu Črtomirju Šnkovcu, tudi članu jeseniškega kluba.

Nagrajenec je bil rojen 16. avgusta v Ljubljani, kjer tudi živi in ustvarja.

Iz njegove knjige BOJ BREZ PUŠKE ponatiskujemo odlomek, ki govori o ustanovitvi in delovanju Veselega teatra prvo leto okupacije v Ljubljani, pri katerega ustanovitvi je sodeloval tudi Tone Čufar.

PREDSTAVITEV LJUBLJANSKEMU OBČINSTVU

že to, poiskati begunce iz mariborske gledališke hiše, ki se v Ljubljani še niso mogli ustaliti. Vzpostavil je tudi zvezo s predstavnikom slovenskega Združenja gledaliških igralcev Slavkom Janom in Lojzotom Drenovcem. Oba sta bila člana Osvobodilne fronte in sta takoj privolila v ustanovitev gledališča, ki naj bi delovalo pod okriljem Združenja gledaliških igralcev v Ljubljani. Zaradi podobne politične orientacije to prav gotovo ni bil velik problem, zlasti ker je bila osnovna ideja vtihotapiti v program prizore s protifašistično in bojno mobilizacijsko ostjo. Tudi Jan in Drenovec sta soglašala s predlogom, da bi vodil gledališče Podkrajšek.

Šele nato so naslovili pisno vlogo na visoki komisariat, na odgovornega predstavnika fašističnih okupacijskih oblasti Giacominija in kar hitro dobili njegovo privoljenje za ustanovitev gledališča, vendar s pripombo, da bodo morali vsa besedila vnaprej nositi v pregled italijanskemu cenzorju profesorju Umbertu Urbaniju. Letaki posameznih predstav so bili dvojezični, v slovenščini in italijanščini.

Prostora za predstave Veselega teatra Podkrajšku ni bilo težko dobiti. Upravnik dvorane Delavske zbornice, katerega je poznal, mu je omogočil sestanek z ljudmi, ki so odločali o najemu. Ko jim je Podkrajšek povedal, v kakšne namene bi jo potrebovali, so mu jo odstopili pod zelo ugodnimi pogoji.

Čufar je zamisel o satiričnem gledališču povezal prav z Božom Podkrajškom gotovo iz več vzrokov. Menim, da so bili vsaj tile: kot sodelavec Totega lista je moral dobro poznati Podkrajškovo politično prepričanje. Poznal je njegove humoristične sposobnosti, iznajdljivosti, popularnost med mariborskimi igralci, kar je bilo nujno za formiranje kolektiva, popularnost med občinstvom, tudi med ljubljanskim, ki je že pred vojno dobro poznalo Podkrajškov Toti teater, nič manj pa tudi humoristični Toti list, ki je bil najbolj odkrit in zato tudi najbolj popularen komentator tako domače politike kot tudi zunanjepolitičnih razmer v smislu naprednih teženj slovenskega ljudstva. In končno je bila odločujoča tudi Podkrajškova organizacijska sposobnost. Tedaj je bilo težko vse to dobiti v eni osebi.

(Nadaljevanje na 12. strani)

Dramski odsek DKD Enakost Jesenice je v režiji Alfonza Oblaka decembra 1933 predstavil igro »Glavni dobitek«

IZ ZBIRKE:

TI BOŠ VEDEL,
DA JE ZATE

MOJE ŽIVLJENJE

Utrgala sem pesem,
ko ni še dozorela.

Naslikala sem sliko,
ko že je ovenela.

Hotela sem ljubezen,
ko ni se še rodila.

Zaspala že pred mrakom
sem zarjo zamudila.

Naivne, sladke sanje
in večno hrepenenje,

prezgodaj in prepozno —
to moje je življenje.

KO SI SAM

O čem razmišljaš, ko si sam?
Kaj poje struna tvoje duše,
ko sama vase se ozira?

Včasih mirna je in tiha,
včasih trepet kot trsje
v vetru svojega nemira.

Kaj so tvoje skrite želje?
Kaj je tvoje hrepenenje?

Najti v sebi ravnotežje
in ljubiti to življenje.

Rojstvo je začetek smrti.
Smrt je rojstvo večnosti.
Življenje je trenutek
nekje vmes.

Ne sanjaj! so mi rekli.
Romantiko zavrzi,
ne plavaj nad oblaki —
umazan je ta svet!

Né sanjam — sonce sije!
Stojim na topli zemlji
in tu v dlaneh, resničen,
je mali beli cvet.

Živiš in iščeš
iščeš in upaš
upaš in sanjaš
sanjaš in dvomiš
dvomiš in se bojiš
bojiš se in si lažeš
lažeš si in hitiš
hitiš in kričiš
kričiš in stezaš dlani
za svojim soncem

(Nadaljevanje na 12. strani)

ŠOPEK

Kc se bo zaiskrila pomlad
v svoji rosi
in bo dišalo po zemlji
in soncu,
odpri srce in zajemi v dlani
šepetanje življenja.
Veseli se drobnih,
prijaznih stvari,
naberi jih v šopek
in rajsuj v svet.

TEBI KOŠČEK MENE

Trenutki so, ko zdi se ti, da ljubiš.
Enkrat samo srce bo res ljubilo.
Boš vedel, kdaj in kje se bo zgodilo?
In, kdo bo tvoja pesem, še ne slutiš.

Ko v jutru žarki sonca te zbudijo,
Odpreš oči in zamežikaš vanje.
Še preden se zaveš: to niso sanje,
Čustvom se silnim misli prepustijo.

Enkrat samo. A če srce bo prazno,
Ker prej bo mnogo koščkov sebe dalo?
Morda potem bo pesmi v njem premalo?

Ena ljubezen — zanjo naj ostane
Največji kos iz največje globine —
Ena, iz sreče in iz bolečine.

HIŠA OSAMLJENEGA PSA

Hiša osamljenega psa
na moji poti do neba.
Nekoč ozrla sem se nanj,
prižgal je v meni luč spoznanj,
in zdaj nič več ni tako sam.

Njegov korak je spet vesel
in spet želi, da bi živel.
Na svoji poti do neba
dotaknil se mi je srca
in zdaj nič več nisem tako sama.

SAMA V SEBI

Ko se rušil svet je okrog mene,
ko nebo je v morje se sesulo,
sem čutila nad seboj veselje —
v neke cvetne sanje je zaplulo.
In neskončnost v sebi in iz sebe
je zgradila nove si širine.
Pesem vetra znova je rojena,
v jutru dneva dviga se v višine.

Kadar vase iz sveta pogledam,
vidim v sebi iste razvaline,
vidim v morju potopljene upe,
v cvetnih sanjah skrite bolečine.

Sama v sebi s silo svoje duše
nove cilje si zgraditi hočem.
Pojem z vetrom, v novo zarjo greva,
skupaj z njim se smejem in se jočem.

Stavkajoči delavci na Javorniku leta 1935

(Nadaljevanje z 11. strani)

Gospod Božo Podkrajšek je prinesel iz Maribora v Ljubljano že s »Totim teatrom« prav dober sloves. Na ljubljanskem velesojmu so ljudje z radostjo spoznali, da ima mož pristen humor, dovolj ljubeznivega duha in — kar je vendarle zmerom posebno važno — mnogo dobrega okusa. Med Slovenci pa ni nobene reči manj kakor resničnega humorja, čeprav si ga najbolj žele. Tako je Božo Podkrajšek z »Veselim teatrom« dandanes kajpak silno dobrodošel. Z osupljivo spretnostjo si je kar urno sestavil družbo igralcev, pevcev in muzikantov za svoje prikupno podjetje. In nihče med njimi nas s svojo sposobnostjo ni razočaral, temveč je vsak posameznik ali posameznica dokazal, da zna biti resnično vesel in stresati med nas veselost in duhovitost. Glavna opora so mu igralci bivšega slovenskega gledališča v Mariboru. Tragedi in razni karakterni igralci nastopajo presenetljivo lahko in humoristično, nam pojo aktualne, vedno dobro osoljene in fino začinjene pesmi, plešejo in skačejo kakor kabaretniki resnično privajenega poklica. Parodija, satira, karikatura, stiliziran realizem, hudomušna zafrkancija in ironija dajejo zelo pestremu sporedu glavno barvo. Vse pa spremlja sam Božo Podkrajšek, ki uvaja točke s svojimi zasoljenimi in tudi mastnimi šalami sodobne zanimivosti.

Po uvodni pesmi smo gledali »Ljubzenski sestanek« tam pod Tivolijem ali kjerkoli in se izvrstno zabavali. Prizori v »Svetem zakonu« so neskončno resnični in poučni; »Poslančev nastopni govor« je zelo aktualen; »Na sejmu« nastopajo tri tipične osebe, prodajalec čudežnih sredstev, odlična Ljutomerčanka, ki govori prleščino in še druge zabavne dialekte, da je izzvala neskončno odobravanje, ter končno tipičen tuj prodajalec komične slovenščine. »Judajdija, judajda« s perečim sodobnim tekstom sta izvrstno pela, igrala in plesala dva pevca. Podkrajšek sam pa je zapel veselo podoknico »Pojd z menoj«. Vse kajpak s spremljevanjem ognjevitiga jazz orkestra. Čisto sočasen je bil prizor »Parlate italiano« in naša najlepša narodna pesem »Lepa Vida« je našla povsem originalno, zelo zabavno uprizoritev.

Po zaključni pesmi celotnega ansambla se je množica razšla povsem zadovoljna in židane volje ter s trdnim sklepom: »Pa še

pridemo!« Saj so ljudje celo pomagali peti in marsikak stih ali napev postane gotovo popularen. Vse slike imajo primerne, duhovito stilizirane dekoracije. Podkrajšek je že drugič izvojeval veselo zmago.

F. G.

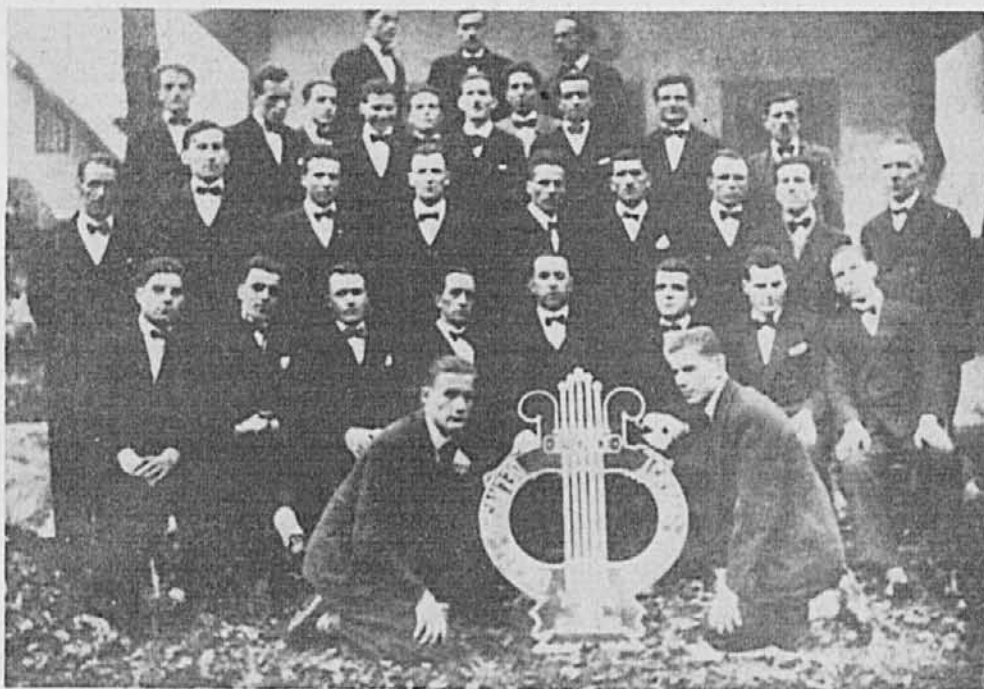
Nastopni program je bil na sporedu do 10. julija. Z novim programom so začeli zopet v ponedeljek, 14. julija ob 21. uri. O programu je spet poročal Fran Govekar, svoje skrito zadovoljstvo je izrazil predvsem v naslovu Sodobni pikri in vroči Veseli teater, Zopet velikanski naval in vseplošno zadovoljstvo.

Predstave so bile sestavljene iz osem do dvanajst krajših točk različne vsebine. Delno so bile govorne, delno spevoigrske. Sestavljene so bile iz različnih skečev, krajših spevoiger in drugih trenutnih domislic, ki so jih inspirirali aktualni dogodki vsakega dne, kar vse je zahtevalo hitro postavitvev dogodka na oder pod geslom »znajdi se, kakor veš in znaš«. Glavni program večera se je menjal vsak teden, če jim ni cenzura med izvajanjem česa zavržla. Po tej aktualni plati je imel Veseli teater precej podobno vlogo z današnjo televizijo. Takoj so vsak dogodek komentirali, če ne drugače, v raznih kronikah ali kupletih, za katere je značilno, da so mnogokrat in celo po večkrat menjali besedilo že med enim programom. Samo en program pa so sestavili v zaokroženo celoto pod naslovom Teater v teatru, katerega avtor je bil Emil Smasek. Program, ki nam danes ni znan, je kot »višek večera« ocenil tudi ocenjevalec Slovenskega naroda, ko je poročal o sedmem programu Veselega teatra 9. oktobra 1941. leta.

Ocenil ga je takole: »Višek večera je revijalni Teater v teatru. Tu nastopa posamič, zapored in v skupinah kar dvanajst ljudi, ki predstavljajo osebe teatra in se presenetljivo skačejo kot izvrstni pevci, igralci, plesalci in akrobati.«

Večino predstav je režiral Vladimir Skrbinšek. Z inscenatorji, kostumografi in z Božom Podkrajškom so se dogovorili v eni izmed lož kavarn Evropa, kjer so se pomenili o vsem, kar je bilo v zvezi s posameznimi programi.

Razumljivo, da časopisni poročevalec ni mogel odkrito pisati o posameznih točkah programa. Za njim je stal okupator in njegova cenzura, in predkrta misel bi bila

Pevski zbor DKD Enakost Jesenice leta 1933, zborovodja Milan Rinaldi

toliko kot denunciacija. Zlasti ko vemo, da je bila cenzura vedno pripravljena za tretji vsako, še tako preprosto, vendar svobodoljubno misel, kar bi imelo za avtorja hude posledice. Računati je bilo treba z okupacijsko upravo in njenim policijskim aparatom ter terorističnimi ukrepi. Zato se je v tako posebni situaciji zatekel poročevalc k navdušenju nad zamisljivo Veselega teatra, kar pa takrat ni pomenilo nič drugega, kakor agitacijo zanj. Čeprav repertoar prvega nastopa ni v celoti znan, slutimo namig na politično stvarnost, kateri se gledališče že v svojem prvem programu ni izmikalo, v opazki, da vse »Spremlja sam Božo Podkrajšek, ki uvaja točke s svojimi zasoljenimi in tudi masnimi šalami sodobne zanimivosti«. Prizorov, nad katerimi se je spotikal okupator in njegova cenzura, pa je bilo več. V prvem programu domnevamo to za prizor, ki ga je recenzent ocenil z opazko: »Čisto sočasen je bil prizor »Parlate italiano« in naša najlepša narodna pesem »Lepa Vida« je našla povsem originalno, zelo zabavno uprizoritev«. Prav tako je moral v prvem programu zbujati maščevalni zasmeh prizor s tipičnim tujim prodajalcem in njegovo komično slovenščino. Ne bi pa smeli iskati osti samo v miselnih zasukih poročevalca v Slovenskem narodu, saj je »revijico« Frana Milčinskega Ježka Kako lepo živeti je na svetu, samo omenil in navedel podatek, da jo je pela z avtorjem Kovačeva, čeprav nam je po drugem viru znano, da Milčinski v nastopih ni skrival ogorčenja nad nastopajočim trpljenjem. Njegova beseda je bila vedno aktualna, naj je govoril o pomanjkanju kruha ali o požiganju nezaščitenih slovenskih vasi. V sliki Kako lepo je živeti na svetu, je pel svoj song za zamreženim oknom, kot referenca so se ponavljali verzi:

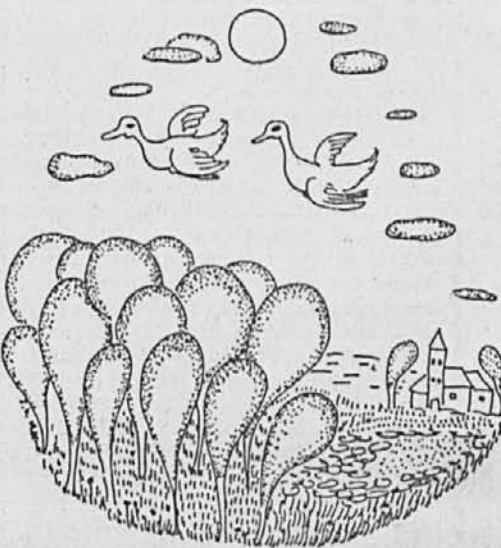
*Kako lepo živeti je na svetu,
če žarek sonca sije nam z neba,
če žarek sonca sije nam z neba,
če sen o sreči bdi nam v dnu srca.*

Da je bilo takih ironično zasukanih političnih osti zares precej, bi sklepali tudi po oceni trejega programa Veselega teatra, v kateri Govekar ne more skriti, da je pričakoval več, kot je program nudil, in sodi na splošno o sporedu, da je »krotak, vsebinsko skoraj brez ostrin ter usmerjen le na smeh, ki nahaja zmešom navdušenih odjemalcev«.

Izreden uspeh je imela spevoigra Emila Smaska Na planincih. Na melodije slovenskih ljudskih pesmi sestavljeno besedilo je predstavilo slovenske pastirje s pastirico visoko v slovenskih gorah. Tja se je priklatil meščan, katerega je odlično predstavil Edo Verdonik in ga prikazal kot Vsiljivega Nemca. Prilizovati se je začel planšarici Veri Kovačevi, na kar sta ga prepodila v dolino pastirja Pavle Kovič in operni pevec, tenorist Angel Jarc, ter z dvignjeno pestjo zapela: MI SMO FANTJE, VSI PASTIRJI, VSI V PLANINCE POJDEMO.

Točka je bila na sporedu oktobra 1941. Občinstvo je takoj razumelo, da pomeni to v okupirani Ljubljani javni poziv za odhod k partizanom in poziv na boj z vsiljenimi tujci, kar je dokazovalo tudi frenetično aplavdiranje, da je moral Podkrajšek kot konferansje pomirjati poslušalce z izgovorom, da se približuje policijska ura in da naj dovolijo igralcem nadaljevati spored.

(Iz knjige Boj brez puške; založba Borrec, 1984)

Ilustracija Zlate Volarič
v zbirki Miha Cenca »Rdeča breča«

Marjan Čufar

V ROKAH DALJAV

*Padci vetra pod roko grobih vej
v dolu pod slemenom gore tam ječe
in mah in lokvanj gnezdita
v valovih vlage. Sreča kakor plaha
ptica kdaj pa kdaj
zleti iz visokih trav.
Močvirje lepi svoje bolne veke
na stene obzorja, — skaljen
pogled mi tava v čredi, v jati črnih
uran, ko voda kislja vzhaja iz posode.*

*Porečem ti to je glazura solz
in leča sanj in trda roka dni
ki se mehča v odjužni sapi.
Morda je nož besed in hladni ogenj mraza
razpredajočega se čez oči
in ura ovdovela s sekundami kot z dnevi
z mrakom pet odstotnim za seboj.*

*Jadro sonca obešeno na gore
v ovalno rdečo barvo menja polt,
a veja bolna je in noč pohotna
in zemlja polna trhljih vej noči
in vprašam se kje korenina
jemlje sol daljav in kje so dnevi
vsrkani v noči.*

*V razpokani ledeni skorji časa
v jajcih v mrak čuječih ptic.*

POSVEČENJE DNEVA

*Prav zdaj pripravlja se preskok noči
in sence zgnile bodo v mokrih jarkih.
Oblizano pročelje dneva
tiplje z žarki zraka in luči
po drevoredih
in vidiš kres v temi,
ki mrka zлива se v potoke
in cvet kalužnice
kot tvoj poljub se ziblje v gredi.*

*Zdaj čas obira jagode in solze,
zdaj čas razjeda srečnih dni spomin.*

*Luna pne se po rumenih oknih
in po gozdovih pne se vonj
zelenih rož.
Kocka vetra se vali v deželo,
pahlače sivih vej ječe,
da sanjarije senc izgubljajo peruti
in srčni koš mesa odmre za dne.*

*V Jetrih se razcveta palma strupa!
V izvrih glave
usiha prazen jok, —
življenje se pretaka in ponika.
O ljubljena poglej cveti že glog
in ljubljena poglej cveti že smrt.*

PUSTINJA

*Popotnik vstaja iz trudne pustinje,
iz pustinje zraka in zapuščene vode.
Gadje se iz prhke zemlje v svet vale.
Glas zvona razpreda molk
prek travnih ruš.*

*Hiše vzkipevajo v ponižnost,
v kulturi gljiv so stebila otožne noči.
In gledaš odšavljen prikazni, —
razlitzane školjke iz morja.
Pereči čuti ti zatavajo v meglo,
peneče vino ti oblije prste.*

*Vzdušje ironije lega jajca.
Na črnih skeletih sprememb
je obešen čas.
Ravnodušje čakajočih zalije
puščava notranjosti, sence v prahu
in sonce v očesu zenita.
Nikdar nisem slutil, da je podoba vetra
bolečina poslednje pesmi,
v zraku lebdeča in zrasla
iz bežnih tatvin molka.*

(Nadaljevanje na 14. strani)

UČNA URA

1. Šivanka — uganka

1. Vedenja o predmetu

- a) DELI:
— uho (ušesi)
— stožčasto telo
— konica
- b) IZDELANA IZ:
— kovine
— lesa
— kosti
- c) LASTNOSTI:
— različne velikosti in debeline
— uho ali dve udolbljeni, preluknjani ušesi;
skozi njega ali njihju vdevamo nit
— gladko, neupogljivo telo
- č) NAMEN:
— za šivanje
— za vezenje
— za gobeline
— za izdiranje bodic (z razkuženo konico)
— pri operaciji (šivanje)

2. Naši zapisi:

DUCAT ŠIVANK DUCAT UGANK

1.
Uho ima,
pa ne sliši,
strgan si,
če je ni pri hiši.
2.
Pri hiši mora biti,
ker z luknjami
ne moreš po svetu hoditi.
3.
Njeno telo ima konico in uho,
brez nje pri hiši
je hudo...
4.
Nit vtakneš skozi njo,
če dobro imaš oko.
Ugani, kaj je to!
5.
Za gospodinjo ni lepo,
če dolgo nit
vtakne skozi njo.
6.
Če dobro imaš oko,
ji prideš skozi uho,
da ti služila bo.
7.
Ona skozi njo,
obedve skozi kožo ali blago.

8.
Nekdo gre z njo skozi blago,
da na njem pusti sledi,
ki se jih ne morejo nagledati oči.

9.
Sama reva ne more nič,
dokler ji človek mrepa ne naredi,
da z njim koristno delo postori.

10.
Z repkom luknjo zapolni,
z ožgano konico izdere bodico.

11.
Kadar z nitjo
rane celi,
se ven in noter seli.

12.
Oficir vojaka iz vrste spodi,
če je v njegovi kapi ni...

Učenci 3. razreda

2. Vaje v slogu OKROGLO

Okrogla sem se vrnila po zaokroženi poti iz šole: in se vzpela po okroglo zavitih stopnicah... Ko sem prišla do okroglih vrat, sem jih odklenila z okroglim ključem. Na okroglem podu sobe je okroglo ležala Rubikova krogla. Začela sem jo vrteti...

Kmalu sem začutila, da moj okrogel želedec zahteva okroglo porcijo hrane. Zato sem si v okroglo posodo okroglo naložila jabolka in pomaranče. Ker je bilo vse tako okroglo, sem se okroglo tudi oblikovala.

Potem sem se z okroglimi očmi zazrla v okroglo ogledalo: in se z okroglim glavnikom okroglo počesala. In že sem odhitela — po že omenjenih okroglih stopnicah — na okroglo dvorišče, kjer so okrogle prijateljice v krogu plesale kolo.

EJGAVŠČINA

Ejga, zjutraj se zbudim, ejga... Mami ci rečem, ejga, danes ne bom zajtrkovala, ejga.

Ko pridem v šolo, ejga, so mi sošolke rekly, ejga, da bom najbrž vprašana, ejga. In, ejga vraga, res sem bila vprašana, ejga. Fant, dobil sem tak cvek, ejga, da nisem vedela, kaj naj doma rečem, ejga. Ejga, mami ci sem rekla, da sem dobila dve, ejga, očiju pa sem povedala po pravici, ejga, da bom cvek popravila, ejga...

(Nadaljevanje na 15. strani)

(Nadaljevanje s 13. strani)

Glej, kako se prostor izteka v kot ulice,
v rjavo zemljo strtih gibov.
Odšel boš brez odeje
v sežigni prostor,
ne da bi videl dež in slišal hojo
po škripajočih deskah ulice.

VZHODNO OD LIPADIJA

1.
Drsi vlak! Drobenclja v deželo
mračnega obličja in kratke, obute
nožice mu tangensoidno podpihavajo
krilca.
Iz Ozirisove grobnice prihaja
tiktakanje orientalske kokoši.
V peščenih vislih čofotajo velblodi
in v nizki podrasti često
zameketa slavček.

Autofobija je tu zgolj kot protiutež
snobizma, kajti naša fotosfera
je podvržena miselni sledi obupanca.

Albatrosi v nočnem gomazenju
in bombažni osnutki zvezd.

Rekvijem hobotnic je močnejše poprijel,
predvsem so tu neslišni toni svetlobe.
Hišd besed prižiga okna, zakaj človeška
antiklinala je starejša
nego zgodovina sama.
Kot glave ponirkov vstajajo
iz zažganega obzorja
minareti orienta.

2.
Eolska dežela. Tekočina na vzhodu.
Aridne gore praska zrak.
Z nočnim kolooidom pribrenčijo
tuljave osamljenosti in tu
rumeno nebo seda na zemljo.
Drevesa so kot goreči seniki,
kislina poželenja razjeda vest.
Noč ima dva večera, le da sta
različno poimenovana.
In potem masaža smeha povzroči
orogenezo masti,
besede pa ostanejo kot prazne lovke.
Priseski so ostali na kremenu.

Sredi Lipadija smo se znašli.
To je dežela pesnikov, dežela,
ki je ni.
Preskočijo jo črvi in ugodje.
Vendar ekstaza je gorljiva
in v svoji kočljivi eksistenci
ima plamen.
Njene korenine se hranijo z utvaro.
V oazo ognja pade noč
in smeh zvonov
zamre v cvetočem vetru.

NOTRANJA IZGUBA

Zlatooki kamen v vodi neba.
Umrjene so sence, miselna opna
prebita. Prelita zemlja se je
raztopila v morju. Voda se ziblje
v mreži svetlobe in dno je
razjedena pesem tega stoletja.

Fragmenti preroštva usihajo.
Zvok anarhije je naša toplota.
Protest je poginil in temperatura
stalnica tvojega telesa o kritika
je zgolj navada, le črni dan
v čaščenju smisla.

Pregnanstvo izven fantazije,
izven žalosti in štetja. V pobarvani
koži strigalic in klounov.
Teater kruha je postal ideal
in cilj podzavestnih ljudi.

Smrt bo prizvončkjalna na klaviaturi puščave, navzoča bo v hipu raztresenosti. Neutajljiva naplavina je naša hirajoča moč, komaj joku podobna, komaj v prihodnosti zaznavna pridnost.

Notranja izguba je skoraj vsepovsod namerna, nejevoljna in otožna. Prijateljstvo nas navaža k prilizovanju, beseda k ustrežljivosti in glasba h koncu.

SMISELNA OBZORJA

1. V umrlih ljudstvih ti domujejo oči in v ljudstvu onstran večnosti je roža in modrost. Obokan se nasloniš na tišino, na kožuh misli in besed.

Smisel je v hotenju, besede so pripravile začetek, pot je torej sled glasov in smrt nevednosti.

Zenit puščavskih slik, in ko strmim samotni kot peščena senca v usta Zemlje, mi dih vesolja, topel gib krvi prebode rojstvo. O kje je žrtvenik neskončnih senc in kje je leto živih misli?

2. Noč je odpahnila lesk, v odblesku rjavih senc z daljnih gričev pljuska barva, zajeta je v spomin in v morje bronastih lobanj. Krik violin, močvirni prt zastav in grenko ozadje. Razdal se boš za pest pepela, če ti svetloba ne pove besed in v smislu našel boš morda resnico, dozdevna bo in brez nians.

3. Pozabil si na krike ptic in na obraze v blatu, na jalov čas pozabljen in razdan. Pozabil si na šum pustinskih senc in na vijoličast razloček med besedo in človekom, med drgetom in poslednjim žarkom. Pozabil na tiktakanje prizorov, na stopnice do gladine. Pozabil na zavržen dan, varljivi smisel in meglo podstrešno.

Na rokah ziblješ sence vojsk. A konci tvojih čutov so smehljaji useh pomladi.

(Nadaljevanje s 14. strani)

BREZ BESED

Brez besed sem se šla drsat s prijatelji-co brez besed. Ko sva prišli do drsališča brez besed, zagledava dva dečka brez besed. Večji deček je brez besed vpil na manjšega dečka brez besed. Od njega je zahteval denar brez besed, manjši pa mu ga ni hotel dati brez besed, ker bi ga doma mamica okregala brez besed. Zato ga je večji neusmiljeno preboksalsal brez besed. Midve sva brez besed začudeno gledali čuden prizor brez besed. Potem sva morali zbežati brez besed. Drugače bi tudi naju oropal brez besed.

PO ŠOLSKO

Pred uro zgodovine sedim v klopi in se gulim. Mimo prisveti sošolka in me vpraša: »Se pa ja ne učiš? Ali ti je med scurljal v glavo?«

— Ne bi imela rada špona, ji zabrusim, in se spet posvetim knjigi.

»Veš«, nadaljuje, »pri zgodovini in zemljepisu bom najbrž zabatila. Doma sploh nimam časa za učenje. Prfoks pa je prav pri teh dveh predmetih najbolj tečen.«

— Vesela bodi, da imaš pri matematiki petko, sem ji nevoščljiva. — Jaz sem zadnjč dobila trojko.

»A, ne me zezat, ti pa trojko!« se čudi. — Ne misli ljubica, da sem vsevedna padla na svet!

»Eh, ne razpoči se, no! Glej, prfoks že prihaja na fronto. Joj, kakšna krasota! Ali ne vidiš, da je večeraj pri frizerju padel pod kosilnico. To moram povedati naprej«, se zahihita ...

Zbudi me naša trapasta ura. Jasno, vstati bo treba, pa še tko sem zaspana ...

O sranje, dans še pišemo, pa nobenga znanja ni u moj lubenic. Najraj bi kar špricala. K že mora bit, nej pa bo. Grem v šolo.

Pride tovariš, pa prav: »No, dans bomo še en mal ponavljal.«

Vem, da bo sprašvov. To zmerom reče, pol pa vseen sprašuje. Tok časa neki blefira, da že zvonc zvoni.

Med prostm časom se mau zezamo. Tiste babe, k so pa tko zalublene, pa mau u lft zjajo, pa sanjajo u svojih frajerjih.

Sj fajn u šol, če je vse tko, kokr mi hočmo, če pa kakšen prfoks sprašuje, pa da sploh nč ne znamo, je pa za konc uzet.

Delo učenk literarnega krožka — višja stopnja: Anice, Monike, Darje, Katje in Polone.

3. MAMICA

JE žena, ki mora pri hiši vse požreti,
JE najboljši človek na svetu,
JE cvet, ki ustvari nov svet,
JE štorcklja, ki vam prinese na svet štorckljačka,
JE srček mojega očeta,
JE star otrok moje stare mame,
JE mehka mačica, ki me boža,
JE sonce sredi naše družine,
JE budilka, ki me dramí iz lenobe,
JE pevka, ki zapoje visoki C, kadar sem poredna,
JE mir, ki si ga vsi želimo ...

3. razred

4. IZ SLOVARČKA NAŠIH BESED

šola — učiuuka
učenec — ukec
sošolec — soukec
zvezek — listopisek
svinčnik — pisalko
knjiga — berolistka
ravnilo — črtolika
most — čezvodač
avto — pibipelj
letalo — frčolet
motorno kolo — benzogon
sonce — svetlik

3. razred

4. V MAJU

V maju se je rodil.
V maju smo živeli
in se veselili z njim.

V maju ...
otroci
jočemo
za njim ...

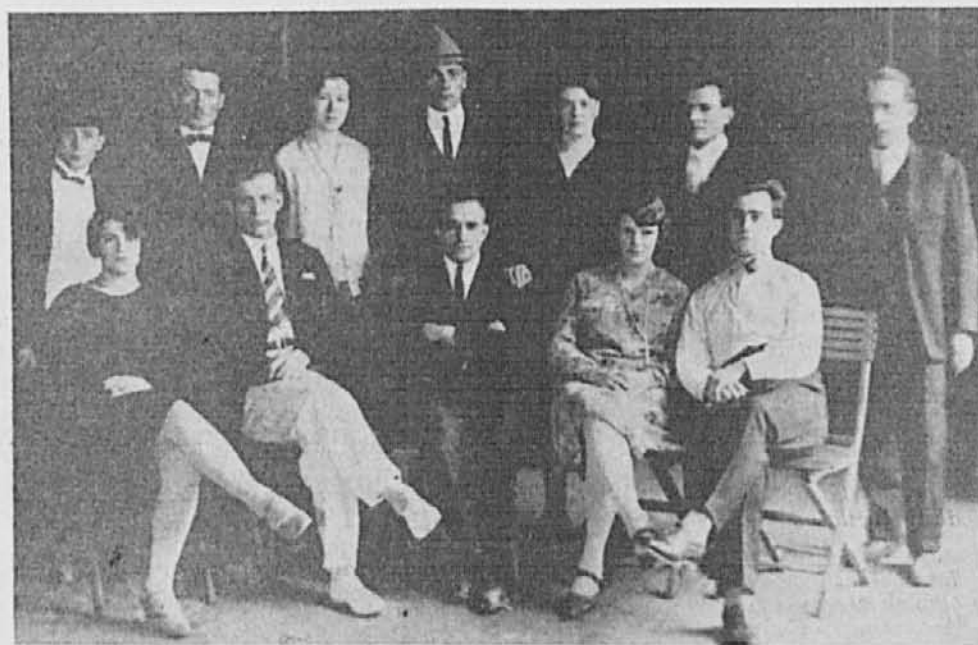
V maju je bil brez dela in kruha,
v maju je sovražnika ukanil,
v maju smo zmagali z njim,
v maju je sanjal o velikih delih,
v maju nas je vodil po vrtovih cvetja,
v maju se je pogovarjal z nami,
v maju je poslušal naše zgodbe,
v maju se je nasmejan poslavljjal od nas —
z besedami

Pridno se učite!

V maju se je rodil.
V maju smo živeli in se veselili z njim.
V maju ...
otroci
jočemo
za njim ...

3. razred

Iz literarne mape učencev Osnovne šole Jeseniško-bohinjskega odreda Kranjska gora. Mentor Benjamin GRACER.

Dramski odsek DKD Enakost Jesenice

po premieri igre »Velika repatica«

decembra 1934

KAKO NAM JE VESTI SE DO DRUŽIH LJUDI

»OLIKANI SLOVENEČ«, SPISAL IVAN VESEL, IZDALA IN ZALOŽILA MATICA SLOVENSKA V LJUBLJANI, NATISNIL JOŽEF BLAZNIK V LJUBLJANI LETA 1868 — ODLOMKI IZ KNJIGE

Nobeno pravilo ni tako splošno in sveto, nobeno tako pripravno pridobiti nam stalno spoštovanje in prijateljstvo, kakor to: biti mož beseda tudi v najmanjših rečeh, vedno zvest ostati v obljubah in resničen v govoru. Nikoli nimamo pravice in pravega vzroka, govoriti nasproti temu, kar mislimo, dasiravno imamo tudi pravico, da ne razodenemo, kar se v nas godi. Laž tudi v sili ni pripuščena; vsaka laž se maščuje s tem, da ima slabe nasledke za tega ali unega človeka, če prej ne, pa pozneje. Gotovo pa dobi zaupanje in spoštovanje mož, o katerem je znano, da dano besedo drži in nikdar neresnice ne govori; dolžnost sicer ni, da poveš vse, kar je res, ali to je napačno, da resnico zamenjaš za neresnico. Ni treba, da si vsakemu odkritosrčen, posebno tacemu, o katerem veš, da bo napak obračal tvoje besede in tvojo odkritosrčnost, ali da ne more strpeti resnice, ktero želi vedeti.

V svojem poklicu bodi oster, natančen, reden, delaven in priden. Pisarije in ključje imej shranjene tako, da jih najdeš tudi lahko o temnem. Še natančneji bodi s tuji mi rečmi; ne posojaj knjig in družih reči, ki so ti bile samemu posojene; ako si sam kaj izposodil si, pošlji ali nesi nazaj o pravem času, ne čakaj, da imajo lastniki dolga pota, da dobe nazaj svojo lastnino. Vsak se rad peča s človekom, na katerega zvestobo in natančnost se sme zanašati, bodi si v besedi ali djanji, ki ni sposoben, da bi preveril druge. Lepa lastnost je, s katero dosežemo zaupnost in dobrovoljnost, da prihajamo o pravem času, kjer nas pričakujejo, naj bo shod namenjen veselju ali opravi- lom. Slaba navada je, da se navadno v družino prepozno prihaja; ta navada je prav sitna in razširjena, ki ne dokazuje omikane vedenja. Kako nerodno je tistim, ki prihajajo v pravem času, čakati družih; dostikrat se sliši še celo godrnjanje in pritožbe zavolj tacih neopravičenih zamud.

Ne pripoveduj o družih reči, vzlasti tacih ne, ktere jim dobro ime jemljejo. Redko so take reči resnične, ali pa so potovale iz toliko ust, da so vse oprasene, umazane in povečane prišle v tvoja ušesa, da so zgubile prvo podobo vže popolnoma. Mnogokrat škodujemo s tem dobrim, nedolžnim ljudem, sebi pa napravimo veliko sitnost.

Tudi ne prenašaj besed iz hiše v hišo, vzlasti družinskih razmer ne odkrivaj; kar so tu o tvojih znancih govorili, ne izblekni jim precej! Kaj napraviš s takim podpihovanjem, nego jezo, sovraštvo, hude besede, in če si to storil iz hudobije, toliko večja je odgovornost, in sam sebe pripraviš ob vse spoštovanje in zaupanje, da se te potem ogibate obé stranki.

Tvoji govori naj ne bodo prevodeni in preobširni; beseda naj bo krepka in kratka, neimenitno reč povedi z malimi živimi besedami in zanimivala bo; in to je tudi prava umetnost družinske zgovornosti. Sploh ne govori preveliko! Varčno ravnaj z besedo, da ti je ne zmanjka prezgodaj, ter ne govoriš, o čemer naj bi molčal. Naj tudi drugi govore. Nekateri hočejo biti povsod govorniki le sami, drugi naj poslušajo to dolgočasno, njim dopadljivo klevetanje. Marsikdo je vže skusil, kako težek je tak človek, kako sitna družba ž njim.

Glej tudi, da ne boš pri vsaki priložnosti ponavljal ravno tiste povestice, pravljice, šale in druge dovtipne podobe, s tem kažeš, da imaš ali slab spomin, ali premalo pazljivosti, ali da si ves zaljubljen v lastne misli. Spomin tvoj bodo ostrejši, in ako se vendar ne veš gotovo spominjati, ali si vže povedal to ali uno povestico v ti družini, raji se zataji in premagaj, ali pa napelji govora besede tako, da se boš prepričal.

Ilustracija Zlate Volarič
v zbirki Miha Cenca »Rdeča breča«

Milan Strmec

SREČA

Sreča je v besedi
sreča je v cvetu
sreča je v reki
sreča je v zemlji
sreča je v kosu papirja

Sreča so roke
sreča so telo
sreča so prameni
svetlobe

Sreča so človeške oči
ki hranijo vezilo
spokojnosti
in mir

Sreča je v besedi
nikoli izgovorjeni
nikoli izpisani
nikoli položeni

v modrino bivanja

Sreča je
pravljica

IGRA

Oči rosijo hrepenenje
lica v nasmehu
vabijo
k sebi

dlani z valovanjem
diha
šepetajo

vzemi me
pogrezn
se vame

darovanje
raste
v meni

Oči
lica
vabijo

NOKTURNO

Rad imam tišino
zaprto školjko
miru

Rad imam tišino
preteklost v koreninah
vsakdanjih besed

Rad imam tišino
akordi molka
drse
v pokrajino
preživetih nad

Rad imam tišino
na stenah dolge sence
ostajajo
ostajajo
ostajajo

PRIDE DAN

Pride dan ko prekolneš
vse okoli sebe
ko ne dvigneš oči k jutranji molitvi
ob razpeli prebujenja
ko ne podariš
nasmeha dnevu
in v reki korakov
ki s teboj
merijo
širino asfalta
ne oglasiš
zvokov
prijateljskega
DÓBRÓ JÚTRO

Pride dan ko prekolneš
vse okoli sebe
ko si sam sebi tuj
in zavržen
ko si sam sebi tožnik
in sodnik
ko si sam sebi nič
in vse

Pride dan ko prekolneš
vse okoli sebe

ko se zabubiš
v sivino
BETONSKEGA GOLOBNJAKA
kjer ostaneš
med številkami
ŠTEVILKA

kjer v samoti
predeš niti
v lastni jaz
kjer se ogrneš
s plaščem
iz babičinega
podstrešja
in živiš z njenimi
pravljicami
in sanjami

da so pomladi livade
rožnate
da hrepenenje gnezdi
v mladem brstju
da veter v svoj lok
objame
šepet
zaljubljenih

da je beseda svetloba
in **SVETLOBA BESEDA**
ki za ozarami
prebujenih
njiv
riše
dobrote včerajšnjega dne

Pride dan ko prekolneš
vse okoli sebe
ko se zabubiš
v sivino
BETONSKEGA GOLOBNJAKA
ko ne dvigneš oči k jutranji molitvi
ob razpelu prebujenja

Pride dan ko prekolneš
vse okoli sebe

Dramski odsek DKD Enakost Jesenice je marca 1934 v režiji Alfonza Oblaka uprizoril socialno dramo Toneta Seliškarja »Kamnolom«

Silno nespodobno in razžaljivo je, ako se spotikujemo nad vnanjo podobo in omikanostjo. Ni v človekovi moči, spremeniti svojo rast, pridjati ali odvzeti svoji dolgoti, lep in čeden obraz si napraviti. Kako silno nas razkači in užali, če vidimo, da se nam kdo posmehuje, ker imamo po nesreči čuden obraz ali sključeno postavo. Sicer bi o tem ne bilo treba besedovati, ko tirja to navadna spodobnost in omika, pa vendar so nekteri, ki ne morejo prikrivati notranjih čustev. Pomislimo, da često v neprilicnem životu biva lepa, plemenita duša, da pod grdo vnanjo skorjo bije blago, čuteče srce. Imenitni modrijan Sokrat je bil grde postave, kuštravih, rdečih las in vendar, kako plemenito srceje bilo v njem.

...

Nepriročno je dalje tudi, ako si v veliki družini na uho šepetamo; ali če govorimo o kateri osebi, ki je tudi v družbi, ta čas vsaj na njo ne obračajmo oči; ali če hočemo slišati, kaj se o nas govori, poslušajmo z ušesmi, ne z očmi, ne glejmo tedaj na tisto stran.

Ako dalje v družini v spomin kličemo komu neprijetne slučaje iz prejšnjega življenja, ne ravnamo pametno; saj v družini hočemo svojega duha razjasniti in pozabiti na nesrečna trenutja, ki nam vže tako zgrené marsiktero uro.

In ako razkladaš svojemu bližnjemu take neprijetne reči, nikar se ne posmehuj všečno. Osramoteni človek, ki vse to čuti, ti bo povrnil obilno.

...

V družini ne smemo pozabiti, da ljudje ne marajo za podučevanje in opominjevanje, ampak za zabavo; najbolj podučljiv govor s časom utruji, če ga ne sladi dobra volja in ne soli pravo bistroumje. Dalje moramo vedeti, da se ljudem na svetu ne dozdeva nič bistroumnejše, modrejše in veselejše, nego hvala in prilizovanje; pa vendar ne spodobi pametnemu in modremu možu, da burke uganja, kakor poštemu ne, da se prilizuje. Pa tudi tu je neka srednja pot; vsak človek ima vsaj nekaj hvalevrednega in taka hvala, če ni prenapeta, našega bližnjega spodbada k večji popolnosti, dá, še celo dolžnost je dajati spodbudno hvalo tistim, ki jo zaslužijo in tudi potrebujejo; včasih je tudi ne smemo odreči takim, ki bi morebiti sicer obupali in ne bi napredovali na srečno pričeti poti.

Tvoje čelo bodi vedno enako, vedno jasno! Nič ljubeznjivšega ni, ko veseli, živahni značaj, ki priteka iz studenca čistega nedolžnega srca, ktereга niso vzburkale silne strasti, ampak nad katerim veje pomladni vetrič dobrovoljnosti in sočutja. Kdor daje na znanje, da si silo dela, ko hoče biti vesel, in se vidno trudi, da more govoriti in neprenehoma pripoveduje samo stare pravljice in smešnice; komur je znati, da hoče z učenostjo zabavati družino; tak bo malo časa in malo komu všeč.

Kdor pa hoče vedno le šale zbijati, izprazni se kmalu in utruji; pa ima še to sitnost, da mu tovarši in prijatelji zamerijo, ko se mu pri kakovi priložnosti ne bi zljubilo z veselja pijanim očesom pripovedovati vedno nove smešnice. Pri vsaki pojedini, h kateri je povabljen, pri vsaki malenkosti, ki se mu skaže, dolžnost mu je skoro, da plača skazano čast z burko, in vso zabavo mora soliti vseskozi s šalami; in ko bi hotel kaj pametnega in poštemega povedati, kako višo struno napeti, smeja se mu vse v obraz, predno je govor njegov na pol končan.

Prava dovtipnost in šaljivost se ne moreta prisiliti; pa resnično bistroumje dé dobro ko mili solčni žarek, razveseli in ogreje človeško srce. Ako hočeš praviti kake dovtipne povestice, premisli prej, v kakovi družini si. Kar je temu ali nemu manj omikanemu zabavno in mikavno, to morebiti je drugim dolgočasno in nespodobno.

...

Kdor si hoče pridobiti stalno spoštovanje, kdor hoče, da zabava njegova ni nikomur pretežka, ta naj nikar v pogovorih drugih vedno ne graja in zasmehuje, naj ne govori vedno v zabavljivem glasu. Sicer včas, posebno pri nekaterih ljudéh, tudi s tem dopademo; vendar naposled tacega zaničujejo in ogibljejo se takega zabavljivca in obrekovalca; pametni, čutiljvi človek raje spregleda družih slabosti in napake. Vé namreč, kakovo škodo često napravi ena sama, nepremišljena beseda, pa tudi hrepeni po nedolžnejši zabavi, gnusi se mu neljubo posmehovanje in prazno grajanje.

Se vé, da tudi ni po vsem prepovedano grajanje marsikterih neumnosti in nerodnosti; pri tem ne smemo ozirati se na posamezne osebe, ampak na reč samo. Ne more se tirjati, da bi zagovarjali občne, očitne napake in pregreške, kajti reklo bi se nam, da smo grdi hinavci, ki hočemo vse ogrniti s plaščem krščanske ljubezni. Tudi nekteri, ki tirjajo milostno sodbo drugim, le sami sebi pomiloščenje prosijo, ker so ali onim kaj krivice storili, ali pa imajo sami tiste pregreške na vesti.

Ilustracija Zlate Volarič
v zbirki Miha Cenca »Rdeča breča«

IZ ZBIRKE: RDEČA BREČA

TAM TAM

Naenkrat brezgiben večer,
mrak je vtihotapil nemir.
V prežeči opni
umrli so glasovi dneva.
Vsebolj je uho, ki hromi.
Školjka nabrekla,
skozi teče reka
nečesa kar votlo šumi.
Ali se nikjer okoli
res nič ne godi?

Približuje se,
že skozi senca, prsa, srce
gazi, klati,
bobnov krescendo grmi.
Tesno je, ozko,
posoda telesa drhti.

Predolgo sem dih zadrževal,
da ujel bi kak glas noči,
ki se ni hotel sprožiti,
čeprav se
nad temnimi grmadami gora,
zlato trak že v nit spreminja.

Če je to tolažba,
mi ni lažje biti sam.
Preozko je za nihalo,
pretesno za pragozdni tam tam.

NORE PIKE

V daljnih krogih je mir.
Tu blizu nekaj,
kalejdoskop norih pik,
trajno bdi.

Se preriva predno zaspiš,
raste ko se prebudiš.
Migotav pointilizem
v slehernem delcu tvari.

Razblinja se, s pospeškom beži,
se vrača, k točki teži,
in še predno se v žarišču izostri
se že razpada, drobi, vrtil
v nič podira.
Hkrati uzburi in zatopi.

Tam kjer se v daljavi,
nesmernih stopinj,
kregajo potokazi
je v edinki bitja vseenost.

Ti bi pa dejala:
glej, malodušje.

RACI

Temno je za urbami
deževni oblak kipi.
Hudu ura preti
za njihovimi ježastimi glavami.

Svetloba beži za parobek
mračnih gozdov.
Pok, boleče rezek.
Samomorilec, lovec, vojak?

Po nevidni črti premi
dve raci letita
v hitri, ihtavi vnemi
hkrati krilita.

Strah, strah za obstoj?
Mar je urna nemirika uravnava,
žene mehanični stroj?
V sopari lahko bi zaledenela priroda.

(Nadaljevanje na 19. strani)

ID MARČEVIH SE BOJ

in bo konec vsega, zobozdravnikov in
izpitov, iskanja stanovanjca, kjer bi smela
stati na glavi, če bi se mi ravno zahotelo,
konec tekanja na instrukcije, fizika, mate-
matika, zgodovina, seveda, seveda, kakor
želite, oh ti ljubljanski kreteni, konec ča-
kanja na pomlad, večnega čakanja in ne-
ljubljenih ljubimcev, demagoško vsiljivih,
bo konec moje nemirne krvi, strasti, želja,
depresivnih dni, konec, konec, konec
vprašanj, kaj je rekel hegel, kaj je mislil
kocbek, konec karamazovih in vprašanj
krivde in boga, bo konec vsega,

še pospravim sobo, nočem puščati svi-
njarije za seboj,

perspektive ni, ne, nikakršne perspe-
ktive ni, ne za mene, kar naprej ta borba,
ne, ne zmorem več, utrujena sem, ne, to ne
bo nikakršen filozofski samomor, ne, samo
prekinila bom čakanje na jutri, jutri,

smisel je ali ga ni, to me sedaj niti ma-
lo ne zanima več, pred seboj imam vozni
red, ja, tale bo pravi, sedem minut čez pol
petih, potniški vlak, upam, da ne bo imel
zamude,

morda bi bilo pametnejše iti zvečer, v
temi, strojevodja bi me težje opazil, manj-
ša možnost je, da bi zavrl, ne, to res ne bi
bilo prijetno, ampak zvečer sem zmenjena,
o sem bedak, bedak, saj se vendar ne bom
vrnila, saj ne grem na sprehod, res smešno,
odhajam in to dokončno, konec nemira,
zaljubljanja, žuriranja, želja in žalosti,
vsega, vsega,

srce mi razbija, ali me je strah, mislim,
da ne, samo nekaj pomembnega se dogaja,
pomembnega za mene, ta odločitev, bliža-
joča se smrt, konec,

roko imam še mirno,
dragi doma,
niče ni ničesar kriv, krivda je v mo-
jem spletu živcev in krvi in »razuma«.
vredna nisem niti ene solze, verjemite, mi.
tako, sedaj je vse urejeno. vse je na svō-
jem mestu.

in onadva bosta dobila, kar sta hotela,
dobila povrnjeno. onadva, ki meditirata o
samomirih in nesrečnem življenju, to bo
močan udarec, žal za oba. sovražim samo
enega, ampak ravno on bo pozabil, bo ži-
vel naprej, bo zloben, bo demagog, bo posi-
ljeval na demagoški način, bo igral vse
vloge, ki jih bo potreboval za preživetje
svoje ušive riti,

kaj pa bo z njim, kaj bo z njim, ki je ne-
žen, se mu bo zmešalo, se bo zapil še do-
končno, bo taval tih in sam in odsoten,
moj bog, kaj bo z njim, ki ima prste než-
nejše od chopinovih nokturnov,

briga me, briga me! saj me ne mara, saj
me je ponižal, saj bo ob njem demagog, saj
bo demagog iz te nežne glinice zgnjetel
stvor, ki bo posiljeval in ubijal, se kroho-
tal,

tako, grem, še nakit odložim, naj ga no-
sijo za menoj,

grem, šla bom po cesti, morda še sre-
čam koga, moram si dati možnost, še eno,
morda se še kaj zgodi,

ženska pri telefonski govorilnici zmer-
ja otroka, debela je in poročena, nič po-
sebnega se ji ne zgodi, umrla bo zaradi
dolge javkajoče bolezn, o golazen, jaz pa
grem umret, heroj, heroj,

bedak,
kmalu bom na progi, ne, nobenega ču-
deža ne bo, vrnitve ni in prav je tako.
vsi so venci bejli, vsi so venci bejli, vsi
so venci bejli,

samo moj zeleni,
glas se mi odmika, vedno bolj daleč je,
saj ga kmalu ne bom več potrebovala,
naj hodim po tiri ali ob njih, ob njih je
težje, toliko ostrega sivga kamenja je, si-
vega kot tale marčni dan, id marčevih se
boj, et tu, brute, et tu.

id marčevih se boj, kaj vse mi ne pride
na misel, ali bo mama zelo jokala, upam,
da bo premagala, saj je imela vedno same
težave z mano, upam, da se bo spomnila
na to, upam, da ne bodo naredili mita iz
mene, upam, da ne, njiju pa naj le stisne v
prsih, njemu zlobo, njemu materino pismo,
kaj boš mislila ti, nataša, karkoli, pre-
dobra si bila z menoj,

o bog, koliko vas je, kar naenkrat toliko
znancev, sošolcev, celo prijateljev, nad
menoj se giblje jata ptic, s teboj sem hodi-
la po ciklame, najraje imam ciklame, z
njim sem špricala prve ure pouka, moja
prva ljubav bo rekel svoji ženki, to sem pa
poznal, a tako, in on mi je narisal v spo-
minsko knjigo ptico z najlepšimi barvami,
in in... kdo bi si mislil, kakšna množica
znanih ljudi, obrazov, spominov, dlani, se-
daj bom hodila po tiri, gazenje kamenja
me utruja, res, veliko ljudi, naklonjenih
mi in tudi ne, že rahlo pozabljenih, pa ta-
kih, ki se jih pozabiti ne da,

vsil mladi, vsil presenečeni, se bodo zgr-
nili na pogrebu, ukradla jim bom eno celo
popoldne, morda bo celo deževalo, prepe-
vali bodo, vsem mladim poje gimnazijski
pevski zbor

Lipa zelenela je tam v dišečem gaju,
s cvetjem me posipala, d'jal sem, da
sem v raju.

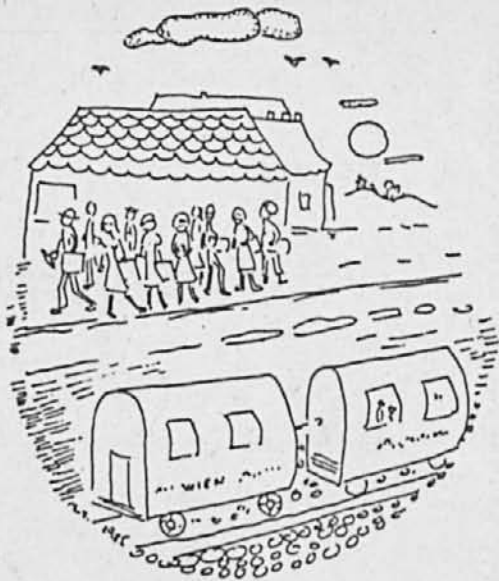
Veje raztezavala k nebu je visoko,
meni pa je do srca segala globoko.
Ptičice je miljene v senčico vabila,
kadar ležal sem pod njo, me je ohladila.

kako se nadaljuje, ja to pojejo vsem mla-
dim, lepa je, tudi dejanu so jo prepevali,
niko se je obesil, rudi je utonil, davor se je
ubil v gorah, to so bili sami lepi poletni
dnevi in ona je imela rumeno rumeno
obleko,

Zdaj pa že je revica čisto ovenela,
cvetje, listje ljubljeno zima je odvzela.
ja, tako se konča, toliko ljudi, rekli bodo,
veliko prijateljev je imela, smešno, res
smešno, še sedem minut, če ne bo zamude,
boljše, da se umaknem, če bom na progi,
bo strojevodja zavrl, neprijetnosti, same
neprijetnosti, čao bao, postavila se bom ob
drog, obrnjena s hrbtom, ko se bo vlak pri-
bližal, se bom pognala, tako na bok, ali me
bo zbolelo, ne maram bolečine, bojim se
je, ali bo bliskovito, me bo popolnoma
zmečkalo, kaj bodo dali v krsto, nekakšen
ponaredek, ali pa sploh ničesar, dobro, da
sem odložila nakit, kakšen zoprn siv dan,
saj ni november, saj je marec, id marčevih
se boj, ja, ja, vsi umirajo, kdaj in kako bom
jaz, o tem odločam jaz, jaz, jaz, to bi mora-
la biti ustavna pravica vsakega drža-
vljena, je rekel neki tip, je rekel, da se žen-
ske samo nekaj gremo, nikoli do konca,
S. O. S. ali v soboto zvečer ubujamo spomi-
ne, radijska oddaja, no, še njemu udarec v
čelo, dekle šlo pod vlak, ljubeč naslov, ja,
krasno, upam, da bo dopuščal vsaj izjeme,

ojoj, ojoj dušijo me solze,
baby, stop crying, please, stop crying,
are you looking for assistance,
baby, please, stop crying, stop crying,
srce mi razbija, žile mi utripajo, ko-
nec življenja, konec mojega življenja, to je
vse, kar sem imela, ali pa ne, imam še
smrt, zapuščam, zapuščam, vse zapuščam,
zakaj bi životarila, čao bao,

zakaj vedno iz groze v grozo, sovražim,
ne zmorem več, sovražim, prekleto umaza-
na hijena, ja, ti se boš zmazal, tebi bo
uspelo, vse ti bo uspelo, prasec, vse s po-
močjo krvi drugih, vse boš uničil, tudi nje-
ga, ga že uničuješ, ali bo še pravočasno za-
slutil to, ali bo zaslutil, da sem ga imela
rada, tudi meni je bilo jasno to šele včeraj,
bodi mi v cvetju, fant, želim, da boš pre-
magal krivdo in demagogijo tistega pras-
ca, želim, da bi še enkrat prebral materino

Ilustracija Zlate Volarič
v zbirki Miha Cenca »Rdeča breča«

pismo, zelo lepo ti piše, še štiri minute, morda pa si tudi ti izprijen, ne, ne, ne verjamem, še štiri minute, pa me ne bo več, nič več, fiu fiu, kako preprosto, pogum ali strah, naj mislijo, kar hočejo.

šolar gre ob progi, gloda jabolko in me neumno gleda, kasneje bo junak, videl me je, zadnji, skoraj priča, junak, junak,

nad menoj je še vedno jata ptic, vse je sivo, vse je mrzlo, ubogmu strojevodji se še sanja ne, kaj bo doživel, sredi ljubega miru — bum, sedem minut čez pol petih, če bo vlak točen, sicer pa malo kasneje, vlak se bo ustavil, strojevodja bo preklinjal, da se to zgodi ravno njemu, potniki bodo zmedeni, policija, zapisnik, rešilni avto, vse prepozno, prepozno.

kako lepo, zelo lepo, že dobivam mir v sebe, ne, to ni nikakršen filozofski mir, ne, to je samo odložitev večnega napora, kako kar naprej ponovno vstajati, vstajati brez boga, utrujen in pretepen, mislila sem že, da imam sedem življenj kot mačka in poezija, da se lahko iz vsake umazanije, iz vsakega klanja in pokanja šip, prosto po pablu nerudi, dvignem z umitim obrazom, pa nimam, ne morem, končujem, čao bao, nisem pijana, nisem zadrogirana, vem, kaj delam,

biti ali ne biti,
to ni več vprašanje,
boris ostan je resnično igralski talent,
prekleti vlak, ali bom zmogla, moral bi že pripeljati, moram biti obrnjena s hrbtom, se vreči, o te ptice, ptice in sivina,
lipa zelenela je tam v dišečem gaju,
kako se nadaljuje, moj bog, srce mi bo ponorelo, neki tip se mi bliža,

»Kam pa ste vi namenjeni?«
»Domov,« presenečena odvrnem.
»A tukaj domov,« ne verjame, seveda ne verjame,

»Kaj pa vas briga! — «
Dup. Klofuta čez moj objokani obraz, tresem se, vrti se mi.
»Kje ste doma?«

Kje sem doma. Kje sem doma. Povem naslov, še vedno se vsa tresem.

»Dobro. Pospremil vas bom,« že me trdno prime za roko, glej no, posumil je, ni mu vseeno, to je tisti čudež, še ena možnost, ni mu vseeno,

are you looking for assistance, babe,
domov, pospremlil me bo domov, prvič me vidi, ni mu vseeno, kar naprej ponavlja, naj ne delam neumnosti, naj drugič ne hodim po progi, kakšne navade pa so to, hvala, ker ni intelektualca, hvala, ker me ne sprašuje, da mi ne predava od sokrata naprej, hvala, ker me trdo drži za roko, nekaj nežnega je v tej odločni grobosti,
»Tu stanujete?«

Prikimam, počaka, da odklenem, skoraj se mu nasmehnem, adijo, adijo.

Moj bog, kako sem pozna, šest bo že, ob osmih je literarni večer Zakaj pesniki umirajo mladi, res, le zakaj, ob sedmih sva zmenjeni z Natašo. Pohiteti moram, pohiteti. Vržem obleko s sebe, že tečem pod tuš, gazdarica si prepeva »tam so me zibali, mamica moja«, sušim si lase, si kuham kavo, medtem se oblačim, za make up ni več časa. Strašno utrujeno se počutim, ali naj ne grem, ne, ah, ne, zmenjena sem, ojoj, ojoj Nataša! Povedala ji bom, vse ji bom povedala, ali bo razumela, ali se bo obrnila in odšla, kakorkoli, naj vse dobim, naj vse izgubim, nekaj naj se zgodi. Kmalu bo april, težko pričakovana pomlad, začelo bo zeleneti, oj zeleneti, zeleno, ki te ljubim zeleno, lepo bo.

zaloputnem s hišnimi vrati, brcnem v osamel kupček snega, spet sem tu, spet v življenju, spet se borim, saj je to edino, edino, kar imam, je rekla marinka, jaz mislim, da ne, jaz mislim, da imam vsaj sedem življenj, tečem, tečem, moram priti pravočasno, zmenjena sem z Natašo, zelo jo imam rada.

IDE MARČEVE 15. dan leta 44 pr. n. š.
(dan umora Gaja Julija Cesarja, rimskega državnika in vojskovodje); id marčevih se boj — varuj se nevarnosti

Ilustracija Zlate Volarič
v zbirki Miha Cenca »Rdeča breča«

SOS

Ugled v pepel zbledel je
s prvim človečnim SOS.

Še feniksov ogenj
več ne pomladi.
Ostal boš močvirska čaplja
do konca — siv.

Se je razlezlo
ime v kvasino,
v luže pivskih pen,
za pocasto brisavko,
slinasta usta,
bezniških izmen.

KAKO!

Kako se zgodovinarje,
kako dolgoročnost
kregata s časom in menoj!

Kako jaz drsim,
odhajam iz kroga,
kako se spajam,
stapljam s krogci.

Kako so prapori pisani,
pa je malo različnih barv.
Kako je plamen vedno krvav.
Na kres vse zastave,
v čudežnem sožitju zgorite,
skupaj v mavrice!

Vidim na nebu točko,
previsoko, da bi prepoznal.
Je jastreb, kanja, je sokol...?
Ujeda si išče živo meso.

Kako popoln let,
kako lep pogled,
kako tmurne misli.

NI VEČ TISTI IGRAČ

Od nekdanj središče,
naših igrice os,
pred cerkvijo
star obelisk.
Ni podpisan,
ni porisan,
na njem nič ne stoji.
S soncem rišeta
vsako leto enake
senčne polkroge.
Tudi to leto
nekaj okruškov
na tlak je odložilo.
Koliko let
mu je še dano?

Kako da igrač
mojega otroštva
ne prodajajo več?
Igrač pozne mladosti ni.
Novo blago, tudi še isti,
med tem ostareli, trgovci.

Pod obeliskom pa se
tudi danes igrajo otroci:
Med dvema ognjema in
cesar pošlje svojega vojaka.

TMURNA RAZMIŠLJANJA V JUTRANJEM VLAKU

*Sinkope ritma koles zganajo
misli v kozmični ples.
Kje se kopičijo piski lokomotiv,
kje drdranje?*

*Kdo zbira jezne tirade
na sive brade,
ki brenkajo tako slabo,
brez sluha, tako grobo,
na tanke niti marionet?*

*Strahljiva je, nepredstavljiva,
brezkončna praznina.
Mar tja odhaja v nepovrat
nebeležena misel,
dobro pretuhtana,
milijonkrat ponovljena.*

*Vsemirje je veliko gluho uho,
je veliko slepo oko.
Skozi pretaka se reka glasov,
kaplja veletok pogledov
v vleke tēm
med grozde ozvezdnih shem.*

*Se v rekah teh prepletajo
naše besede, misli, pogledi
v enotnost disonanc,
v razvoju harmonije?*

*Odvalovi tja jek češnje v vetru,
ki na ozadje šumenja potoka
pripenja stoke kot harmatan
ptice na ostre bodice kaktej?*

*Vmes so najine besede:
velike, samovšečne, enkratne,
neponovljive, neprimerljive.*

*So tudi tam še zlitii
moji hropci s tvojim sopenjem,
so združeni s pogledi žrebcev
begajočimi med očmi
in mednožji tujih žena
čakajoč na skrivne znake odzivov?*

*Brezbrižno goltava vsrkava
prostor vse naše poglede:
Nezgovorne ob tujih trpljenjih,
raznežene od čudeža rož,
od zaupljivih otroških oči,
tope od vijolične pahljače omam,
od preobilice groze,
Hladen ostaja ob
zbežani zagroženosti zavrtih devic
zgubljenih na plažah mesa,
ob nesmiselnosti vojna.*

*Vse to in še,
pa kar tako v nepovrat
kot minljiva efemerida.
Vse to pomembno nam,
nedražljavost niču.*

*Okoli nas je, mimo nas,
v nevidni neznanosti tvari,
nezaznavni snovi skrivnih kod,
v tajnih zvokih kalm,
v bleščeči fluorescenci bonac,
trepetanju klorofila, pršči svetlobi,
odbiti temi zrcalovine neba,
v sopari rdečega javorja.*

*To se mora zbirati nekje,
arhivirati nekje.
Brez kala.
To se grmadi, kopiči, kvasi
za nvo zvezdo
kaotičnih matric.
V zvezdi obližu naši nečimrnosti.*

*Vse je stvar energije.
Enkrat bo počilo,
grdo počilo, je dejala
moja občasna sopotnica
s popoldanskega vlaka.*

EDO TORKAR

VSI NEOSVOJENI VRHOVI: POREZEN

Vsi neosvojeni vrhovi, vse neizkoriščene priložnosti, vse neizpolnjene želje.

Nekdo se je sam povzpел na Ararat in napisal o tem reportažo za časopis. Prijatelj, ki študira v Tbilisiju, ti piše o lepota Kavkaza. Alpinistični odsek občinskega planinskega društva pripravlja odpravo v Ande. Reinhold Messner in Peter Habeler sta brez dodatnega kisika osvojila Mt. Everest. Kaj vse bi še dosegel dr. Klement Jug, če ne bi tako mlad umrl? In kaj Nejc Zaplotnik? Sto žensk na Triglavu. S prijatelji pod macesni. Tri dni in tri noči v snežnem viharju pod Grand Charmoizom. Po divjih rekah Bolivije. Plezalski vrtec v Turncu. S smučmi prek Šar planine. Nagradni natečaj za najboljšo planinsko fotografijo. Irena Krivograd se navezuje (slika zgoraj). Alpina Žiri vam priporoča planinske čevlje, primerne za lažje vzpone in sprehode. Dr. Janez Rugelj: vloga in pomen planinarjenja pri zdravljenju alkoholikov. Cotopaxi, 6005 m.

Pred mnogimi leti si napisal pesem: **Nekoč bom zbral moči, nekoč si bom na najvišem vseh vrhov postavil križ...**

Olimpa nisi osvojil, Parnasa tudi ne, Himalaje tudi ne. Nisi postal ne bog ne pesnik in ne alpinist. Ti je žal zato?

Prvi januar tisoč devetsto tega in tega... Včeraj ste si voščili srečno novo leto, danes ga imate — srečnega, novega, z novim snegom pobeljenega. Iz leta v leto ni kraja tej sreči: med srečnimi novimi ljudmi živiš srečno novo življenje. To bi še kobja ubilo!

Silvestroval si pri ženini zlahti: mastili ste se s telečjo pečenko, pili zlato briško rebulo, zunaj so pokale petarde, pijanci so se valjali po snegu; proti jutru sta z ženo sedla v avto in se odpeljala k prijateljem na drugi konec mesta; prijateljova žena te je zaman skušala pripraviti do tega, da bi poskusil polže v česnovi omaki, glavno jed iz njenega silvestrskega menija, zato pa si se brez predsodkov lotil pečenih jabolk s čokoladnim nadevom. Vrtela se je glasba, celo plesal si, najprej z ženo, potem s prijateljovo ženo, pa spet s svojo ženo — in tako do belega dne.

»Bilo je prijetno«, reče žena, ko prideta domov.

»Seveda je bilo«, ji pritrdiš.

Ja, bilo je prijetno, prijetno, prijetno, prijetno... si zlovoljno mrmraš predse, ko te v poznem popoldnevu zbudi ženino blaglasno ropotanje s posodo in cokljanje po kuhinji. A kljub vsej prijetnosti — od kod ta občutek nezadoščenosti, od kod želja, da bi pograbil pepelnik in ga vrgel v okno? da bi si z razbito steklenico vrezal krvav križ v dlan? da bi zlezal v pasjo uto na dvorišču in lajal v mrzlo sonce nad zasneženimi gorami?

Se še spominjaš tistega norega silvestrovanja v tolminskih hribih pred šestimi leti? Čuda ljudi se je tedaj nagnetlo v tvojo bajto pod Kojco: tvoji prijatelji, pa prijatelji prijateljev, pa prijatelji prijateljev teh prijateljev, pa neki umetniki, pa neki vandrovci, pa neke rosne gimnazijke, celo taki so bili, ki si jih tedaj sploh prvič videl. Z vsakega vlaka se jih je nekaj vsulo, po dva, trije, štirje skupaj so prihajali, pijače in zabave željni mladinci in mladinke, z nahrbtniki, pletenkami in kitarami otovorjeni. Zvečer, ko je bila žurka na vrhuncu, ko so se šipe stresale v hrmenju težkometnega rocka iz zvočnikov in so prve pletenke že pokazale dno in so pijane gimnazijke že podlegale najbolj nadležnim dedcem in izginjale z njimi v zgornje kamre, si sredi požirka odložil kozarec, stlačil spalno vrečo v nahrbtnik, obul gozjerje in jo mahnil na Porezen. Nikogar nisi povabil s seboj, z nikomer nisi maral deliti tega doživetja: v nooletni noči stati na vrhu najvišje cerkljanske gore, prvič v življenju stati vrh Porezna, potem ko si dolga leta živel ob njegovem vznožju, v njegovi senci takorekoč.

Burja je upogibala temne smreke in mesečina je srebrila sneg, ko si se, opirač se na cepin, da ti ne bi zdrsnilo na poledeneli stezi, vzpenjal mimo zadnjih zakojških hiš, katerih okna so praznično utripala v razsvetljavi televizijskih ekranov in raznobarnih žarnic na nooletnih jelkah — tudi sem gor je že zašel ta laški kič!

In potem Osoje, divja, samotna grapa, stisnjena med strma pobočja Durnika, Porezna in Ritavčevega vrha. Ko so se tod naseljevali staroselci, so bili v hribih še volkovi in da bi zavarovali pred njimi živino, so jih lovili v preproste, a učinkovite pasti, »volčje jame« imenovane. Zdaj volkov ni več — pa tudi ljudi ne. Še deset in petnajst let po zadnji vojni so v Osojah kraljevale bogate in obljudene kmetije: pri Obidu, pri Groparju, pri Osojarju, v Cimeriji... Kopice otrok so se podile po dvoriščih, hlevi so bili polne živine, sadovnjaki so bogato obrodili, polja so bila posejana z ržjo, krompirjem in koruzo, celo pšenica je uspevala na prisojeh. A leta so tekla, otroci so zrasli, fantje so se raztepli po tovarnah, dekleta so se pomožila v dolino, stari pa so drug za drugim odhajali na zadnje romanje tja čez na bukovško pokopališče. Zdaj so bile vse te stare kmečke graščine — razen ene — opustele. Lesen mlin in žago spodaj pri potoku je požrla lesna goba, njive so se zarasle s plevelom in koprivami, seniki so razpadli, vodnjaki presahnili. Kot da si prišel v zakleto deželo: gozd, skalnati previsi, že mnogo let nepokošene, s trnjem in grmjem zaraščene senožeti, slepa okna samotnih hiš, vse potopljeno v veliko, gluho tišino, ki jo moti le šumenje vode in šelestenje dreves v vetru.

Nad zadnjo hišo v Osojah si zagazil v celec, kazalo je, da ne boš imel težav, sneg je bil zbit in trd, ni se ti vdiral in ne drselo; s pomočjo cepina bi zlahka obvladoval strmino, če te ne bi ovirala burja, ki ne le da ni prav nič pojenjala, pač pa se je zdaj nad gozdno mejo le še bolj razdivjala. Pod vratom si si zavezal kapuco in si navlekel rokavice, v obraz pa so te še kar naprej zbadale ledene iglice, pa tudi bunda te ni mogla povsem obvarovati mraza. Pa kaj zato! Korajžno si grizel kolena v zasneženo strmino, na parobkih si počival in se razgledoval po okolici: kot da bi lep sončen dan motril skozi kobaltna stekla varilskih očal, se ti je zdelo. Do vrha je bilo še daleč, a to te ni skrbelo, saj je bila noč jasna in sneg pravšen za hojo. V nahrbtniku si imel krajec kruha, kranjsko klobaso in termovko z vročim čajem, pa stekleničko žganja, kakopak, pošteno si boš privoščil, ko prideš na cilj, si si mislil.

Nad staro italijansko karavlo vrh sedla med Durnikom in Ritavčevim vrhom pa se je sneg zmeščal, na lepem si do pasu zagazil v sipko snežno moko, ki jo je burja naphala v zavetrje. Ko si se izvlekel iz ene kotanje, si se pogreznil v drugo, pa v tretjo in četrto. Lepa reč! Ko pa si se le nekako prebil do vrha sedla, te je burja udarila dol in položila na rit. Podričal si se v zavetrje — in se spet do vratu zaril v pršič. Kaj pa zdaj? Tresoč se od utrujenosti in mraza si se vrnil do karavle, pojedel pol klobase in se pogrel s čajem. Odtajalo se ti je ivje v nosnicah, odmrznile so zvezde z jeklene plošče neba. Spet si se zagrizel v strmino, tokrat po drugi poti; zataval si med skalami in borovjem, se spotikal ob veje, se spet do pasu pogrezal v sneg. Obupan si se privlekel do karavle, stresel sneg iz sebe in se zavlekel v spalno vrečo. Skozi votla okna se ti je posmehovala polna luna, in okoli voglov ji je vrešče pritegovala burja.

Ko si zjutraj šklepetajoč z zobni od mraza stopil na plano, je stal vrh pred teboj ves bel in mogočen in nedosegljiv v jutranjem soncu. A v tebi ni bilo več ne moči ne volje, da bi ga šel ponovno naskakovat.

»No, si bil na vrhu?« so te pobarali prijatelji, ko si se vrnil v dolino.

»Nekateri vrhovi mi niso usojeni«, si dejal.

»Nekaterim niso usojeni vrhovi,« je nekdo pripomnil.

Ilustracija Zlate Volarič

v zbirki Miha Cenca »Rdeča breča«

»To je res,« si rekel. »A da to zveš, moraš vsaj poskusiti.«

Šest let pozneje ležiš na kavču po prekrokan silvestrski noči in zaspano buljiš skozi okno v frfotanje snežink. Nisi osvojil ne Olimpa ne Parnasa in ne Himalaje. Zdaj ti ostane samo še Porezen, gora nad tvojo domačijo — in še tega vzpona ne zmoraš več. Lepo si zavozil svoje življenje!

Iz rokopisa za knjigo planinskih spisov Orli letijo sami

Sonja Koranter

DARITVENI SMEH

PREGNANA IZ RAJA,

brez oči in telesa
v somrak bogov in
neskončno pot včerajšnjih rodov,
kot ogenj in strah zmajevih oči
s popotno sliko
in vejico cedrovih ljudi,
sama z belo ruto odeta —
na ustih le rojstvena smrt
in senca rajskega smeha.
V pustinji brez rož
in odcvetelih jablanovih zvezd
iskala sem skledo, belo — črno
v ravnini teles, v blodnjaku
čudes. Prisegam na hram
in obljubo včerajšnjih rodov,
kot ladja potapljajoča
kot odlomljen vrh predhodnikov cedrovih.

Obstala kot znamenje sončevih ljudi
na pragu sem črnem, odeta
v polnočni sij,
prikovana na prag in odtis roke
modrostnika, s soncem v čelu
brez znaka ljudi,
kot prerok in usoda neskončnih poti.

V siju neba, v megli sonca polnočnega
na pragu zvezdnatega prahu
ostrmela sem v belino, v oči
zmajevih ljudi,
sedeli so sami na preprogi
sanjskih poti, kot
neslišni darovalci prihodnosti.

Odeti v strah predhodnikov zlomljenih vej,
kričijo in vabijo v travo poteptano
v skrinjo odprto, z zapahi vkovano
od usode poslani kot preroki neznani.
Na pragu pomladi cveti
črna preslica, kot daritveni smeh.

ZIBELKA IZ STELJE IN PRSTI

v mesečeni —
senci orehovi,
brez sojenice in želja,
sama, brez luči sije
kot poslednja zvezda neba.
Ob njej sonce joče,
kamen se rosi,
ob njej predhodnik zarje
nemo molitev sam ihti.
Za potovanje v prsteno stran neba,
za izpolnitev jutrišnjih strasti
da vsak-dotik prstene reke
bi odnesel steljo —
senco orehovo,
v hlad in strah nemočnega
popotnika
brez ognja in želja.

SADEŽI RAJSKI, GRENKI — MODRI

v ustih moža,
na jasi prašnati brez modrostnika.
V pesku odtisi
tujih nog,
so daljave širne, preproga
sončnih rok.
Nekdo zvezdo nosi —
v prsih sam,
nekdo pozvanja v senci
na nikogaršnji oltar.
Zamenojci moji, moja kri,
posušena in mrtva
na prođu kamenja —
reke črne onemi.
Vem, sončni brat je skalna podoba
jutrišnjih zaplat,
vem, sončna vrata so prepad
v nejasno sliko včerajšnjih
zakletvenih nad.

V režiji Alfonza Oblaka je dramski odsek jeseniške Enakosti leta 1935 uprizoril igro Bratka Krefta »Malomeščani« — v sredini z očali avtor B. Kreft

VRATA SVETOVNE RESNICE

(LEVJA VRATA, SONJA KORANTER, SAMOZALOŽBA, JESENICE 1984)

(Nadaljevanje z 21. strani)

V MENI . . .

V meni sonce joče,
dež kristalni ledeni,
moje jantarne podobe
trga demonski ogenj
včerajšnjih strasti.

V meni ogenj žge,
potaplja zmajevo pomlad,
da odplavlja reka bela
poslednji kamen iz
obalastih zaplat.

V meni se veter ziblje
zemlja trudna nemirno spi,
moja zibelka prstena
vabi v črepinjaste sledi.

V meni jutro zeleni
kot pomlad nikogaršnja,
da izpira vodni demon
vrata bela,
vrata zmajeval

POZABILA SEM OČI

na jasi Samsadelovi,
pozabila ples in kres
ob temni reki
steklenih zavez,
ko zbujen in ognjen
v siju demonskih ptic
tava in vrešči skleda večnosti.
Na pragu vrat, na oknih
hiše beduinske
kot polnočni smeh
in senca cedrovih ljudi
ogrnjen in sam kot
poslednji velikan,
z rokami sončnimi in
telesom daritvenim odpira oči,
Samsadel sam, na skali včerajšnjici.
Kriki rajskih ptic
so kot slap in strah
levjih vrat,
so okna in prepad
na steklenem mestu
v ogledalu kamnitih zaplat.

V STEKLENIH NOČEH

kot izpraznjeni vrči
vodnih čudes
zagrinja rojstvo in smrt
svoj večnostni ples.

Ob rekah počrnelih
in slapovih brez zvezd
spi obraz,
obraz brez oči in telesa
kot poslednja stopnica
in strah rjastega kresa.

So vodne poti in cedrove sence
poslednje sledi,
v ozvezdje zmaja vkovane,
v vrče steklene
kot jantarna sled zakopane.

Njegove slike črne odbira vihar
in sledi zledenele
odšteva kamniti oltar!

(Nadaljevanje na 23. strani)

Odčitavanje duha v okamenem dihu prehojenih svetov postane vox clamantis pred levjimi vrati, še bolj pa za njimi, ko se in ultima analysi odpro bodi kot neposredno zadovoljstvo ali zadovoljevanje bodi kot »dovolj trajna dobrina« in »dovolj dobra reč« za deponiranje, odnosno za intervalno pozabo. Najbrž se objektivno v vsakem času pokaže v sebi lastni grobosti, kar že beseda o b j e k t v sebi skriva, namreč ob, veliko in joga, jarem; zato tudi Sonja Koranter kot pesnica tekstur iz čiste tehnologije ne more računati na presitost materialnih dobrin in slave kot pesnica, dovolj je nagrajena, če se ji je razodelo, da je mobilizacija energije neodvisna od objektivnega cilja. Še dobro, da je tako. Drugače ne bi bilo ne verbalne energije ne verbalnega cilja, pesniški poklic bi odpadel, raztopil bi se v umazani tehnologiji mišljenja in čustvovanja.

Pesmi Sonje Koranterjeve so še vedno polne medenih moči odnosno astralnih parazitov, ki glodajo njene fantazme, osamosvojene kot moške osebe ali angelske energije.

Te pesmi so torej tekstura s psihološko afiniteto: roka in beseda modrega moža; sanj šelest; kdo kliče za menoj; spi lev nemejski; pesmi so največkrat v tretji osebi ali obrazi, tako da v prvi osebi lahko medita mir in tišina, pričakujemo pa lahko vsak hip pretres, že zaradi vrat Resnice.

Te pesmi so tekstura metamorfoze s sociološko afiniteto: predhodniki rodov; beduin brez hiše svoje; le vode so prosili; porumenelo; pepel; pobledelo; v pesmih je očiten posluš do prezrtih ljudi, stvari in obdobj.

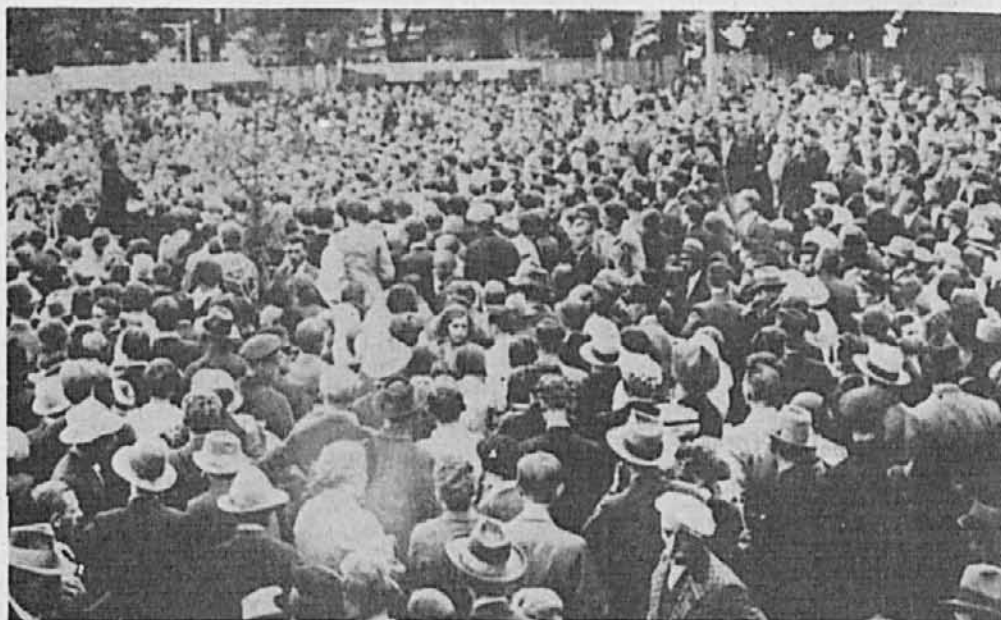
Te pesmi so metamorfoza s politološko afiniteto: senca včerajšnega boga; demon včerajšnjih noči; oltarji teminasti; ta svet nastopa za zdaj še okrivljen ali že okrivljen odnosno poimenovan s še ne preseženo hierarhijo jezika.

Te pesmi so tekstura metamorfoze s fizikalno afiniteto: iz jablanovih zvezd; popotnik obrežni; ogledalaste planjave; levji del noči; skala jutrišnjega dne; preslice zvezd; gre za svojevrstno dojemanje prostora in dimenzije, vse je polno rokavov in odsevov.

Te pesmi so tekstura metamorfoze z jezikovno afiniteto: jezik je viharnika poljub in leva stran neba; jezik je reka Nil; jezik je rojstvena prst; jeziki je obala dokazov črepinjastih; jezik je vestalika zakleta; jezik je reka besed.

Te pesmi so tekstura metamorfoze z estetsko afiniteto: zaprt vodnjak; ptice mrtvih oči; prividi so ključ; tudi levja vrata ne glede na pomen v serpentinu, če jih razumemo kot najavo Disneya.

V tej knjigi metamorfoze ne zasledimo heraklejskih dejanj superiornega duha, pač pa poseben križev pot, v katerem so sončna ali levja vrata nujna fotocelica bodi samoprevare bodi kozmične zakonitosti. Še najbolj verjetno pa kozmične posebnosti.

Slavnostno zborovanje na zletu Svobod v Celju, 7. julija 1935

TERCINE

V ozvezdju.
V ospredju.
V zaporedju.

Osvobojen
za namen,
za zven.

Pravzaprav
čigav
odzdrav?

Iz besed
in iz let
je svet.

Skoz blato in jod
mimo zarot
z rjuho zmot.

Na vekov veke
v izseke,
v pokleke.

Po strugi kola
kis in smola
spola.

Naslednji
tedni
so šele povedni.

V ovinke
žalostinke
besedohlinke.

V slovo
kot nebo
nad zemljó.

Stran od ran
in sanj in stanj
kot dlan prostran.

Komaj spočeta
klavna teleta
pelješ iz zeta.

Komaj rojena,
še nebogljená,
še mož in žena.

V peté
zasajajo zobe,
v ime.

Dilaiopod
je gospod
crkljivih usod.

Prihaja bog
iz črnih rok
kot stok in jok.

Roževina,
zarastlina
zeta, sina.

Svetla gliva
izziva
vekomaj živa.

Volja
Kajnovega polja
in vesolja.

Večer
je premer
za hčer.

Kdo izganja
pričakovanja
v obžalovanja?

Zaveje
duh odeje
iz preje.

V poletne dni
snaha počrni,
se jeseni.

Kdo se sklanja
in oznanja
spoštovanja?

Si mar
klavni dar
utvar?

Se bo zjasnilo
oblačilo
napol gnílo.

Za desetino
planino
in dolino.

Na tlako brez uteži
slave in moči,
Kot znoj in kri.

Kako odkleti
dom v kleveti,
ga odpreti?

Zafrfota
senca srca
v prostranstvu neba.

Premenjaš dlako.
Mlako.
Tlako.

Se prikazuje.
Te prežvekuje.
Še tuje.

Te izruva.
Sezuva.
Oključva.

Te slači.
Popači.
Predrugáči.

Te odpenja.
Zamenja
prikazen dolgorenja.

Povdzigovanje
v sanje.
V paberkovanje.

Z deleži
med beleži,
med reveži.

V hlevu
in skednju
po dnevu
miru.
V odmevu
tam in tu.

Steza
prek moža.
Od glave do peta.

Nekaj poguma
iz razuma.
Nekaj iz suma.

Beseda hroma
iz dvoma,
iz brodoloma.

Mnenja
so zrenja
mišljenja.

Kesanje
je uprašanje
in zadoščevanje.

Verigo napneš,
kot da greš;
kot da se greš.

Na Rimski cesti
neke povesti
dvorijo nevesti.

Je zares
kratek ples
nebes.

Lupina
zeta, sina.
Čudna votlina.

Za balo
bo ostalo
bore malo.

V ljudeh in dneih
čisto pri tleh
kot smeh in greh.

Pot strahov
ne pelje domov,
ne v blagoslov.

Dilaiopod
je plovna pot
in senca dot.

Rjuha dote
zavija v zmote
in porote.

Gruda studa,
truda.
Polna čuda.

Iz osata
se hahljata
črna svata.

Tostranske dlani
se veseli
vse, kar živi.

Podaja v onstranske dlani
kosti,
vse, kar trohni.

Ženin in nevesta
sta bela cesta
iz vasi in mesta.

Mož in žena
prepletena.
Pomnožena.

Kam se mudi,
sin in hči,
v temi?

So se nosila
oblačila,
popotna krila.

Zdaj smo goli
med koli
in voli.

Za viharjem.
Za cesarjem.
Za oltarjem.

Nikoli
kot kdorkoli
za prestoli.

Do tod
zraste plod
in steblo usod.

Se pelod otreša
in mrliška kreša
nanj, ki opeša.

(Nadaljevanje z
22. strani)

RAZTRGANIH DLANI,

sama v senci dneva,
požganih oči, v pasti vodnih ptic,
na obali črepinjastih brzic
pred vrati sedmimi
kot križ in krogla modra
stojim, v stebno čudo objeta
pred Samsadelovim očesom
kot prosilka večerajšnjih prerokb.
Sva prosila za sončni vzhod,
za mesto iz stebrov,
krik ptic na nočnih sencih
zamegljenih gradov,
vodnjaka suhega izvir,
na kolenih, objeta v zimski veter
čarnih ljudi.

Ostajam kot zakleta stran neba,
izpil nekdo je naskrivaj vodo
iz vodnjaka suhega —
pred vrati sedmimi kot
darovalka jutra nikogaršnjega.

V vetru šepeta senca
zmaja, pred vrati kleči
kot poslednja zarja zarjasta.
Odseva kot sonce v čelu
popotnih ljudi,
žari kot smeh na zaplati
zmajevih oči.
Lesketa se jutra smeh,
posušen od cest in prošenj
cedrovih zavez,
šepeta v pustinjasto uho
modrijana jok in
njegovo izgubljeno telo.
Roti v sonce in temo
nebesnih vrat,
išče seme osteklenelo
na neskončnostnih sledih.

Komu oznanja zvon
pustinjastih noči,
komu sled zabrisal je
popotnik večerajšnji?

Ilustracija Zlate Volarič
v zbirki Miha Cenca »Rdeča breča«

PESMI

SVET JE TAK ...

Svet je tak,
kot ga občutiš sam,
nikjer ni prav enak,
zato vem;

če posteljo imaš,
ne veš,
da nekje na
golih tleh ležijo,

če dom imaš,
ne veš,
da milijoni
v barakah se tiščijo,

če mater še imaš,
ne veš,
da ostanejo sirote mnogi,
ko jo izgubijo,

če tvoj otrok je zdrav,
vesel, lepo razvit,
lepo oblečen,
kruha sit,

ne pomisliš na revne otroke,
ki glad jim iz oči žari,
na njihove koščene roke,
ki prosijo kruha, kruha pa ni ...

ker sve: je tak,
kot ga občutiš sam,
ne čutiš tujega gorja,
ne tujih ran ...

NEOPAZNA V VESOLJU

Midva sva kot zvezdni prah,
izgubljen v vesolju.

V širni galaksiji tej
sva komaj opazna.

Majhna in nepomembna živiva
in imava velike skrbi,

svoje dneve ob delu gubiva,
z dnevi življenja k niču drsi ...

Vesolje je brezmejno,
veličastno v neminljivosti,

a ljudje smo kakor zvezdni prah,
nepomembni za obstoj vesolja,

Elektroni —
z življenjem nabiti ...

Smešni smo v svoji majhnosti,
drzni in bojeviti ...

Spopadamo se z milijoni neznanek
in skušamo svet spremeniti ...

SMRT VRTNARICA

Kako so bedne
moje misli,
ko se bojim za svet
in bedne so bojazni
vseh nas, ljudi,
ki se bojimo sovraštva,
pušk, bomb in raket.

O, fantje in dekleta,
kje se vam
mladost razcveta?
Med ruševinami
in na bojiščih,
pod milim nebom
in po zakloniščih!

Za koga pa bijete
ta kruti boj?
Za svoje življenje,
za človeški obstoj?

Ne! Saj svojih ciljev
sploh ne smete imeti,
ker niste rojeni zato,
da gradite, živite,
vi ste rojeni za borbo,
za mržnjo in nemoč
in morate umreti!

Na vseh koncih sveta
vojna žari,
v krvoločnem naročju
pestuje ljudi,
po poljih nezoranih
pa SMRT — VRTNARICA,
krvave rože sadi.

Koliko mest
bo še izravnanih,
koliko polj
bo še poteptanih,
koliko življenj
bo še žrtvovanih,
koliko nesmiselnih vojn
bo še izbojevanih?

Na taka vprašanja
odgovorov ni ...
Zlo se bohota
in v orožju cveti.
Človek sam, bo
uničil svoj svet,
zemlja postala bo
mrtev planet ...

MED MNOŽICO SAM

Cesta. Poti.
Vse polno
ljudi.
Povsod vrvenje,
življenje.
A človek
med množico sam
hodim osamljen
vsak dan.
Hodim med ljudmi
in iščem človeka.
Iščem prijaznih oči,
iščem toplih dlani.
A kje je še človek,
ki kot jaz,
išče prijazen obraz?
Vsakdo mrko
predse strmi,
ko za svojim
življenjem hiti.
Iščem te človek,
tvoje tople oči.
In ko te srečam,
mi srce vztrepeta,
zaživijo mi
v sreči oči,
poklonim ti
bežen nasmeh,
in že te
več ni ...

DOKLER SI MLAD

Dokler si mlad,
vzel bi v roke
ta strašni svet
in mu vdihnil srce ...

dokler si mlad,
zgetel bi ga rad
v obliko srca,
in izbrisal iz njega
vse sence gorja ...

Ko pa si star,
mine želja in žar,
v grenko spoznanje ujet
žalostno gledaš ta svet.

POT DO SEBE

Hodim skozi sence
lastnih misli,
po poti do sebe.

Neskončna je pot,
ujeta v pomisleke
ustaljene morale.

Brez skrivne stezice
do čudežnega sveta
lastne harmonije:

K razodetju
okrutne resnice o sebi.

Mešani zbor DKD Enakost Jesenice leta 1936

ZDOMEC FRANCE

Spomnim se Franceta,
rad bi na svoje z obrtjo začel,
ko ni zmožel hiše dograditi,
je v Nemčijo delat odšel.

Ah, stara mati, kako je jokala
iz bojazni in ljubezni za njim,
vsako pomlad je pod brajdo čakala,
kdaj s svetlim se avtom pripelje njen sin.

A lansko pomlad zaman je čakala,
ko je uzrla miličnika, je v slutnji obstala;
pove ji s tesnobo v očeh:
— Vaš sin se je ubil na Skalnih pečeh.»

— Prevelika hitrost,« sočutno razlaga,
— preveč je v ovinku pritisnil na plin!
A mati joče, tolažba ji ne pomaga,
France je mrtev — njen sin!

V ZRAKU ODJUGA

V zraku odjuga,
vse glasneje mi struga
ledenih voda
zimske pozdrave
prinaša z gora.

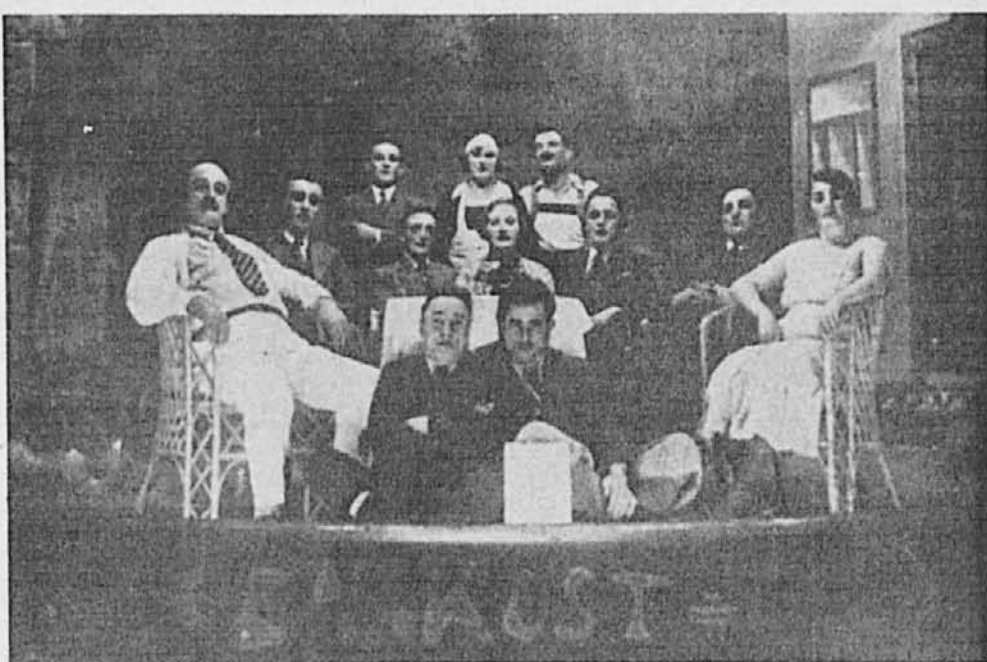
Kakor se gora otresa snega,
zimske žalosti se
otresa srce,
s taljenjem snega up se budi:
razkrile se bodo stare poti.

V sanjave poljane vodile
me bodo spet znane poti,
mračne misli se bodo poskrile,
ko da jih nikdar ni bilo,
ko da žalosti nič več ni ...

Hej, spet bom človek vesel!
S smolnim me vonjem
gozd bo objel,
legla bom na mahovita tla,
ko da tam sem doma!

Ilustracija Zlate Volarič
v zbirki Miha Cenca »Rdeča breča«

Igralci dramskega odseka DKD Enakost, ki so nastopili v drami Ivana Cankarja »Kralj na Betajnovi« leta 1937

PESNIK SE PREDSTAVI

Pišem se Marinka Uršič, rojena Verk.
Živim v Logu pri Kranjski gori.
Rodila sem se v Kačjem dolu; v vasi, ki
leži med mnogimi gubami dobrega obraza
matere Štajerske.

Radovednost me je prignala na svet tri
tedne pred pričakovanim rokom, kajti ni-
sem hotela zamuditi poroke svoje ovdovele
babice, ki se je v drugo možila.

Tako sem prijokala na svet v hudi zimi,
15. februarja 1952, na petek ob pol dvanaj-
stih. Za darilo sem takoj naslednji dan do-
bila novega dedka, ki je bil potem dvanajst
let moj najboljši tovariš pri igri. Od njega
sem dobila slovensko pesmarico, iz katere
sva rada pela in prebirala stare ljudske pe-
smi. Stari oče me je prvi popeljal v lepi
svet vezane besede. V meni se je že zgodaj
dramil nemir in želja; pisati pesmi. V tret-
jem razredu osemletke sem prvič, namesto
spisa, napisala spis v verzih. Učiteljica je
bila navdušena nad mojo »poezijo«. Bilo mi
je v veliko veselje. Od takrat čutim potre-
bo, da v pesmi prelijem svoja čustva in vti-
se, ki mi jih nudi narava.

Delo in nesreče so bili večni spremlje-
valci mojih staršev; jaz pa sem rastla ka-
kor kopriva v vetru sama, brez prave otro-
ške družbe, vsa razgreta od sveta lastne
domišljije in samotnih potepov. Željna
otroške družbe, sem si s šestim letom pri
ravnateljici šole priborila vpis v prvi ra-
zred. Prva štiri leta osemletke so minila ob
zanimivem pouku vaške učiteljice Zlate,
ob prijetnih odmorih z dobro domačo mali-
co in ob še prijetnejših pohajkovanjih —
in ob igri na poti iz šole.

Ko sem se samovoljno prepisala v osno-
vno šolo Šmarje pri Jelšah, še nisem sluti-
la, da je za vedno konec brezskrbnih otro-
ških let. Napočil je čas vedno lačnega voza-
ča; čas, poln strahu pred predmetnimi učitelji in njihovimi »prešolanji«, »opre-
...

šolo sem končala z dobrim, kar je bilo ko-
maj dovolj za vpis v gostinsko šolo. Starši
so menili, da bom s poklicem kuharice, še
najprej na »toplem« in pri »kruhu«.

Ko bi bila kot otrok vedela, kako ne-
hvaležen je ta poklic, bi nikoli ne razkazo-
vala svojega kuharskega »talenta« pri igri,
in bi nikoli ne zamesila tistega znamenite-
ga kolača iz ilovice, zaradi katerega so mi
še leta potem prerokovali, da bom nekoč
dobra kuharica in slaščičarka. Oboje se je
do pičice natančno uresničilo, vendar žal
ne v moje zadovoljstvo.

Kasneje sem sicer opravila ob delu še
administrativno šolo, vendar pa še naprej
opravljam slaščičarske opravila, ker je sla-
bih administrativorjev že tako več kot pre-
več!

Ilustracija Zlate Volarič
v zbirki Miha Cenca »Rdeča breča«

RAZVOJ KOLONIZACIJE IN ŽELEZARSTVA V JESENIŠKI OKOLICI V VISOKEM SREDNJEM VEKU

(1. nadaljevanje)

Grof Friderik Ortenburški, radovljiški in belopeški gospod je 24. avgusta 1381 fužinarjem na Planini pod Golico (Alben) podelil pismo o svoboščinah, kar predstavlja prvo znano kodifikacijo rudarskega prava na slovenskih tleh. To je bil pomemben dokument, ki je metalurški dejavnosti v jeseniški okolici omogočil hiter in širok razvoj.

Če povzamemo iz sicer obsežne vsebine tega rudarskega reda nekaj pomembnejših določil, vidimo, da so ortenburški grofje, ki so svobodno razpolagali z rudokopi, rudami in gozdovi, le-te oddali v zakup rudarskim podjetnikom za letno davščino. Tak je znašala deset funtov pernarjev za izrabo rudišč in gozdov in prav toliko za vsak plavž oz. topilnico; prosti pa so bili zakupniki vseh drugih dajatev, davščin in tlake. Ta dokument je tudi določal, da tisti, ki rudo koplje, tali in pridobiva železo, lahko le-to tudi kuje. Ustanavljanje ter nakup talilnih peči in fužin sta bila svobodna in je zato lastnik imel pravico do naziva in statusa rudarskega mojstra. V zvezi s tem so v pravnem smislu navedene celotne, polovične, tretjinske in četrtinske deležne enote pri lastninskih pravicah na plavžih (topil-

nicah), s katerimi so lastniki svobodno razpolagali, torej svobodno posedovali ter uživali, prodajali in dedovali.

Rudarski podjetniki, ki so posedovali topilnice in kovačije, so vsako leto volili svojega sodnika, ki ga je pravno potrjeval vsakokratni zemljiški gospod. Pod njegovo jurisdikcijo so spadali: oglarji, rudarji, fužinarji in delavci pri fužinah. Pomagal, svetoval ter razsojal naj bi v zadevah, ki so se navezovali na njihovo dejavnost in lastninske spore, ostali prebivalci na istem področju (kmetje-tlačani) pa pod njegovo pravno polnomočje niso spadali.

Ta listina je odredila tudi postopek pri rudarskem sodstvu ter kazni, ki jih je rudarski sodnik lahko izrekal. Natančno je bil tudi določen način ravnanja s surovinami (rudo), s surovim in kovanim oz. predelanim železom ob prodaji. Blago je moralo kasneje biti stehtano na davčni tehtnici na Jesenicah (Asslig) in je zanj morala biti plačana določena davščina.

Sodno področje je obsegalo področje Planine pod Golico in jeseniško dolino do potoka Ukove, oz. do izliva le-tega v Savo.

Veljavnost ortenburškega rudarskega reda je po smrti ustanovitelja grofa Fri-

derika ponovno potrdil 9. januarja 1452 njegov naslednik in dedič Ulrik III., grof celjski. Red je veljal do vlade Maksimilijana Habsburškega, ki je 1517. leta izdal novi rudarski red.

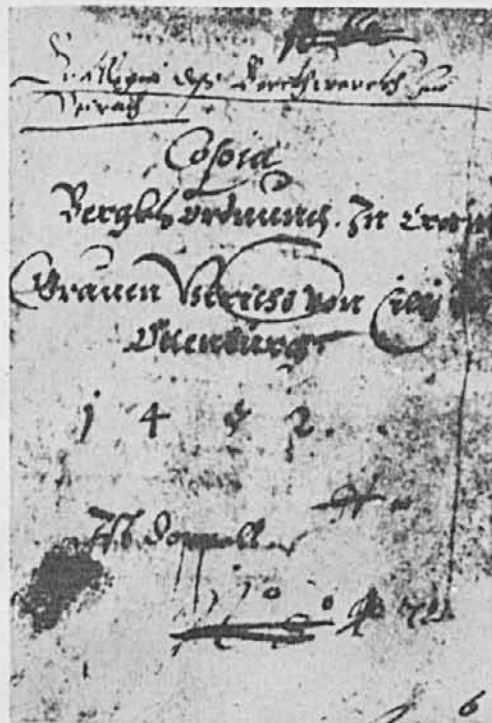
Pomembni in odločilni za proučevanje metalurške zgodovine na jeseniškem področju so tudi nekateri drugi, sicer redki dokumenti. Gre predvsem za vabili, ki sta se ohranili, na prvo skupščino fužinarjev v Ljubljani leta 1569, za seznam volilnih upravičencev pri volitvi višjega rudarskega sodnika z dne 18. septembra 1579 ter za spisek »plavžev in fužin na Kranjskem in Goriškem iz leta 1581«, v katerem je zapisana približna letna proizvodnja posameznih fužin. Ta je naslednja: na Jesenicah na Savi je bilo v »brešijanski« plavžni peči s šestimi kladivi izdelano okoli 3.000 centov železa in jekla, v drugi peči na istem mestu, z dvema kladivoma (vendar zaradi nekoliko slabših položajev deležnikov), je bilo izdelanih 600 centov, na Javorniku so v peči istega tipa s tremi kladivi pridobili 800 centov, v Radovni so z novo »slovensko« pečo in enim kladivom pridobili 500 centov, v Stari Fužini v Bohinju (tu je bila zgrajena nova plavžna peč, ki pa v naslednjem letu ni več obratovala) 800 centov, v Kolnici na Lipnici so v slovenski peči in kladivu izdelali 500 centov, v Kamni gorici, kjer je delala tudi slovenska peč in kladivo so izdelali za žebjarje 1000 centov, v Kropi je bila proizvodnja dvakrat večja — 2000 centov, v Železnikih, kjer sta bili dve talilnici in eno kladivo za predelavo, so izdelali 3000 centov izdelkov (žebli, podkve), v Hotavljah se je ob »slovenski peči« kopičilo, kot izgleda, mnogo težav (deležniki) in so zato predelali le 500 centov, v Zali (»Novi svet«) pri Hotederščici in v Vodicaх so tri plavžne peči »brešijanskega« tipa opravljale svoje delo in izdelale 2500 centov, v Idriji so v plavžu in pripadajočemu kladivu izdelali 1500 centov, v Idriji ob Bači je polovična »brešijanska« peč proizvajala s pomočjo dveh kladiv 1500 centov, pod goro Učko je bila prav tako mala peč, ki je izdelovala letno 750 centov železa, tudi na Krki na Dolenjskem so pridobljeno železo porabili na podeželju v količini 1200 centov domačini in končno moramo sem prišteti tudi 500 centov železa, ki so jih izdelali tržiški železarji.

Navedeni podatki kažejo, da je dvajset plavžev ter fužin letno izdelalo 21.350 centov ali 2.350 ton surovega železa. Glede na obseg proizvodnje moramo poudariti, da so le v Železnikih dosegali tako stopnjo kot jeseniške fužine in je znašala 3000 centov letno.

Kot je bilo že omenjeno v prvem delu tega zapisa (Listi št. 63/XV), je v času, ko je bil izdan ortenburški rudarski red, poleg talilnih peči v Planini stala ob izlivu potoka Ukove v Savo pomembna Wiserjeva kovačija. O tem nam poroča Valvasor. Iz najstarejšega dokumenta, ki se nanaša na Javornik, izvemo, da je leta 1403 Hermann Essel tu posedoval topilnice in višje v pobočjih Karavank rudne jame. Za njim so bili lastniki javorniških fužin belopeški

Planina in Planina pod Golico z železarskimi centri

Prepis ortenburškega rudarskega reda iz leta 1452

gospodje. Tako je Gaspar Senuss pl. Weissenfels na Javorniku postavil nov plavž in preuredil ter posodobil fužinske obrate. Leta 1535 je njegov naslednik Mathias Senuss pl. Weissenfels dal v najem svojemu svaku Tadeu Longu dva dela fužin in plavž na Javorniku za 260 renskih goldinarjev letne najemnine. Od leta 1539 pa sta bila lastnika javorniških obratov Dode Longo in Hans Ross, ki sta posedovala tudi fužino v Mostah pri Žirovnici ter plavž v dolini Završnice ob sotočju potokov Bistrice in Završnice.

Pomembno prelomnico za razvoj železarske industrije v jeseniški dolini pomeni doselitev italijanske družine Bucellenijev leta 1528 v Planino pod Golico. Po tradiciji, ki je imela svoje korenine še v prazgodovinskem obdobju, je bilo prebivalcem Italije znano, da v alpskih predelih pridobivajo mnogo kvalitetnega železa in jekla. Že pred Bucellini so v prvem desetletju 16. stoletja na to področje prišli Locatelliji iz Brescie. Bucellini so pokupili zemljišča ob Savi, ker so računali na možnost izkoriščanja vodne sile v dolini. Na Planini, kjer so se hitro uveljavili med domačini, jim je manjkalo prav te. Tako so že deset let po prihodu, to je leta 1538, zaprosili nemškega cesarja Ferdinanda I. za dovoljenje, da svoje železarske obrate preselijo v dolino k Savi. To dovoljenje so še isto leto tudi dobili. Dovoljeno jim je bilo na Savi, v bližini kmečkega zaselka Murove postaviti fužino z več kladivi, zgraditi jeklarno in zanjo potrebne peči. Bucellenijem so kmalu sledili s Planine v dolino tudi nekateri drugi fužinarji.

Sodeč po listinskem gradivu je Bernardo Bucellini na Savi med leti 1538 in 1544 zgradil plavž brešijanskega tipa, istočasno pa še ohranil topilnice v Planini. Z gradnjo novega tipa topilnic so Italijani že v Planini zasenčili male zadržne kmečke plavže; ob zastarelih kovačijah, ki so kovale železo iz Planine, so postavili moderen železarski obrat ob reki Savi (po Valvasorju: »Am Savfluss bey Assling«). Poleg železarskih obratov so si Bucelleniji na Savi zgradili tudi utrjeno graščino, ki je svojo prvotno obliko dobila leta 1581 in nekoliko kasneje, leta 1606, tudi fužinsko cerkev Marijinega vnebovzetja na mestu prvotne kapele. Ko pa so dokončno opustili topilnice pod Golico, so številni domačini, ki so bili prvotno talilci rud na Planini, postali gozdni delavci, oglarji, rudarji in vozniki, ali pa so se

Bucellini so v naslednjih desetletjih svojo gospodarsko podjetnost še večali. Leta 1557 so si pridobili in posodobili fužine na Javorniku, 20. februarja 1561 so s so-lastnikom Kreusom zaprosili nemškega cesarja za obratovalno dovoljenje za novi brešijanski plavž na Plavžu. Največ zaslug za razvoj fužinarstva v jeseniški dolini so po Bernardu Bucelliniju imeli Josef, Orfej, Lovrencij in Giovanni Bucelleni, ki so tod postali absolutni gospodarji in bili za svoje zasluge pri razvoju železarske industrije leta 1632 povzdignjeni v plemiški stan. Postali so baroni »von Reichenberg«.

Na Javorniku se je kot novi lastnik oz. zakupnik pojavila družina Pasarelli, ki je leta 1630 zgradila javorniško graščino. Dokončno pa so Bucelleniji javorniške posesti odprodali leta 1690, ko jih je tedanji lastnik Pavel »za vse čase« prodal Jozefu pl. Flodnigu. Od tedaj pa do 13. maja 1752, ko je od Frančiške Terezije Moschkon javorniške fužine odkupil bohinjski fužinar Michael Angelo Zois, se je zvrstila cela vrsta lastnikov: Coronini, Mayerhofer, Garzoni, von Lo, Flodnig.

Pomemben del javorniške posesti je bila tudi fužina v Radovni. Njen prvi lastnik Peter della Grotta je leta 1570 dobil od brixenskoga škofa dovoljenje za postavitve novega nemškega kladiva. Tudi v naslednjem desetletju je uvajal vedno nove in nove izboljšave in dopolnitve. Pri tem pa se je zadolžil in je zato po njegovi smrti leta 1588 Radovna pripadla Jeronimu Schwarzu, radovljiškemu meščanu. Ta jo je 12. februarja 1590 prodal Ani Mariji Lenkovič za 200 florintov. Po osmih letih jo je podedoval Gregor Jernejc, ki pa jo je takoj leta 1598 prodal Orfeju Bucelliniju za 500 goldinarjev. Za Orfejem sta v radovniški fužini gospodarila Ludovik in Hipolit Bucelleni, ki sta kasneje z dovoljenjem Rudarskega glavarstva postavila v Radovni kranjski plavž.

Sestavni del železarstva sta bili tudi rudarjenje in oglarstvo. Kakršnekoli motnje v teh dveh dejavnostih, npr. pomanjkanje rude in lesa, so zato pripeljale do takojšnjih hudih kriz v celotni dejavnosti.

Rudna baza v Karavankah je bila v primerjavi z rudišči na Jelovici in triglavskem pogorju koncentrirana na eni črti in

neprimerno večja. Rudo so kopali na pravi rudarski način v jaških in rovih. Glavna rudišča so bila na Planini pod Golico, v Lepenah, na Belščici in Mrežji pod Stolom, deloma pa tudi v Zelenici in na Begunjščici. Na karavanškem področju je neprekinjeno rudarjenje z zgodovinskimi viri dokazano skozi šest stoletij. Pridobivali pa so predvsem siderit in jeklenčevo rudo. Pravih podatkov o začetkih rudarjenja nimamo. Nosilci rudarskih pravic so bili v začetku številni in šele kasneje se je, podobno kot pri fužinski dejavnosti, pravica rudarjenja osredotočila v rokah lastnikov posameznih fužin oz. njihovih družin. V primeru karavanških rudišč se je to zgodilo takoj po priselitvi tujih železarskih podjetnikov. Že koncem 16. stoletja so imeli vse rudarske pravice v rokah Bucelliniju, kasneje pa Ruardi na eni in Zois na drugi strani. Prvi pisani viri o podelitvi rudišč pa so se za naše področje ohranili od leta 1593 dalje.

Oglje je fužina na Savi dobivala iz rezervatnih gozdov na Mežaklji, iz severnih dolin pod Triglavom, pa tudi iz zahodnih Karavank. V 17. stoletju je k Savi pripadalo preko 120 kopišč.

Natančnejše posestne razmere, predvsem v zvezi z lastniki manjših deležev in zakupniki posameznih fužin ali njihovih delov, so nam za čas klasičnega srednjeveškega železarstva za predel severozahodne Gorenjske še precej nejasne. Vseeno pa se pri tem lahko opremo na nekatere dokumente, ki so silno redki, zato pa toliko bolj dragoceni. Tako na polnomočjih za sestaneke fužinarjev 17. oktobra 1568 nahajamo podpise: za Planino Kristof Schwarz in Peter Locatelli, za Savo Dominik Kavalar in za Javornik Peter Perkazin. Za skupščino v naslednjem letu sta za Planino ponovno podpisana ista, za Savo Peter Perkazin in za Javornik Josef de Bugatti. Zadnja dva sta na skupščini neposredno predstavljala Bucellinija.

Med lastniki posameznih deležev in zakupniki pa za fužine v Planini pod Golico in jeseniški dolini srečujemo v tem času imena: Jakob Locatelli, Santi Marchesi, Janš Germani, Ludovik Bartolai, Peter Perkazin, Hieronim Mullei, Anton Panicol, vendar brez navedb, koliko deležev in na

(Nadaljevanje na 28. strani)

Planina pod Golico, Valvasor, 1678, 12

katerih fužinah so jih imeli. Vemo le, da se je leta 1598 Johann Locatelli, lastnik plavža na Plavžu, ki se je v začetku imenoval tudi Novi Plavž, in fužin v Mojstrani odselil v Bohinj, njegovo imetje pa je prevzel fužinar Lenart Chrön (Hren), oče vnetega protireformatorja, ljubljanskega škofa Tomaža Hrena (umrl l. 1630), vendar je tudi ta opustil fužinarske posle in se preselil v Ljubljano.

V začetku 18. stoletja so tudi Bucellini na Savi zašli v hude denarne težave in tako je leta 1718 Sava dobila novega lastnika Jerneja Graziolia, čeprav so formalno lastniki še vedno ostali Bucellini. Fužine so bile v zelo slabem stanju, poleg tega pa je še cena jekla padla od 8 na 6 goldinarjev, kar je povzročilo letno izgubo skoraj 7000 goldinarjev. Da bi si olajšal položaj, je novi lastnik Garzoni naslovil na cesarja prošnjo za odobritev olajšav pri dajatvah in oprostitev mitnine pri izvozu, kar je bilo ugodno rešeno in odobreno. Pa tudi te ugodnosti savskih fužin niso spravile iz tečav. Zato so fužine na Savi leta 1742 prišle pod prisilno upravo. Zaradi rastočih dolgov je pretila prisilna prodaja posesti, čemur pa so se Bucellini, ki so bili tudi sicer že na slabem glasu, silovito in z vsemi sredstvi upirali: s prevarami, lažmi, intrigami in goljufijami. Rudnike in fužine so dajali v zakup in jih leta 1762 celo sami prodali Turku iz Skadra Osmanu Molu. To prodajno pogodbo je razveljavila sama avstrijska cesarica Marija Terezija. Dolgovi so med tem narasli na 51.930 goldinarjev. Kljub temu pa je do prodaje prišlo šele 6. junija 1764 pod pokroviteljstvom najvišjega cesarskega pravnega organa. Celotno imetje sta kupila za 55.000 goldinarjev Bucellinjeva upnika Bretano in Venino, tržaška trgovca. Ker sta spoznala, da sama ne bi bila kos obnovitvi obratov, sta celotno posest, fužino in rudnike 31. januarja 1766 za 60.000 goldinarjev prodala belgijskemu podjetniku Leopoldu Ruardu.

Ob uradni ceditvi savskih fužin leta 1756, je obrat obsegal plavž z dvema pihaloma, dvoje skladišč za oglje in štiri kladi-va, kajti petega zaradi dotrajanosti niso upoštevali. Na Savi je tedaj delalo 23 fužinskih delavcev, 59 rudarjev, 200 ogljarjev in gozdnih delavcev, 4 faktorji ter večje število tesarjev in voznikov, vsega skupaj torej stalno 286 moških.

Fužini na Plavžu na Jesenicah in v Mojstrani sta bili vseskozi tesno povezani z železarno na Savi. Fužina na Plavžu je imela brešijansko topilno peč, v Mojstrani pa so obratovali le z dvema kladivoma in ognjiščem za izdelavo jekla. Vendar moremo glede na velike množine žlindre, ki je bila odkrita v Mojstrani, sklepati, da je v starejšem obdobju tudi tu obratovala topilna peč.

Plavž na Plavžu je, kot je bilo že rečeno, postavil in pravice za obratovanje zanj pridobil Bernardo Bucellini leta 1561, ko je težišče industrije preselil s Planine pod Golico v dolino k močnejši in stalnejši vodni sili. Vendar je imela tudi ta fužina več deležnikov, kar je razvidno iz raznih listin iz 16. in 17. stoletja. Rudna baza za to fužino je bila v Karavankah in je segala od Hrušice do Zelenice ter Begunjsčice.

V začetku 18. stoletja je tudi ta fužina zašla v težak finančni položaj, ki so ga stopnjevale še elementarne nesreče. Med največjimi sta bila dva požara leta 1725, ko je zgorela celotna zaloga lesa in oglja s skladišči vred; naslednje leto pa se je porušil še plavž. Požar in huda povodenj sta bila tudi v letu 1749. Tedanji lastniki te fužine kljub odobrenim olajšavam pri plačilu davščin in mitnin niso mogli vzdrževati fužin. Zato je 17. marca 1752 Johan Locatelli v imenu dedičev sklenil kupoprodajno pogodbo z Michaelangelom Zoissom, do kateri

premičninami, mlinom in gradom na Plavžu, kakor tudi fužina v Mojstrani, v Zoissovo last. Dolgovi so tedaj znašali 26.674 goldinarjev. Pri njih je bil baron Pittoni udeležen z 19.839 goldinarji.

Zois je obe fužini ponovno usposobil za obratovanje in ju obnovil tako, da sta uspešno obratovali polnih dvajset let. 27. julija 1775 pa je obe prodal za vsoto 28.000 goldinarjev Valentinu Ruardu, lastniku Save.

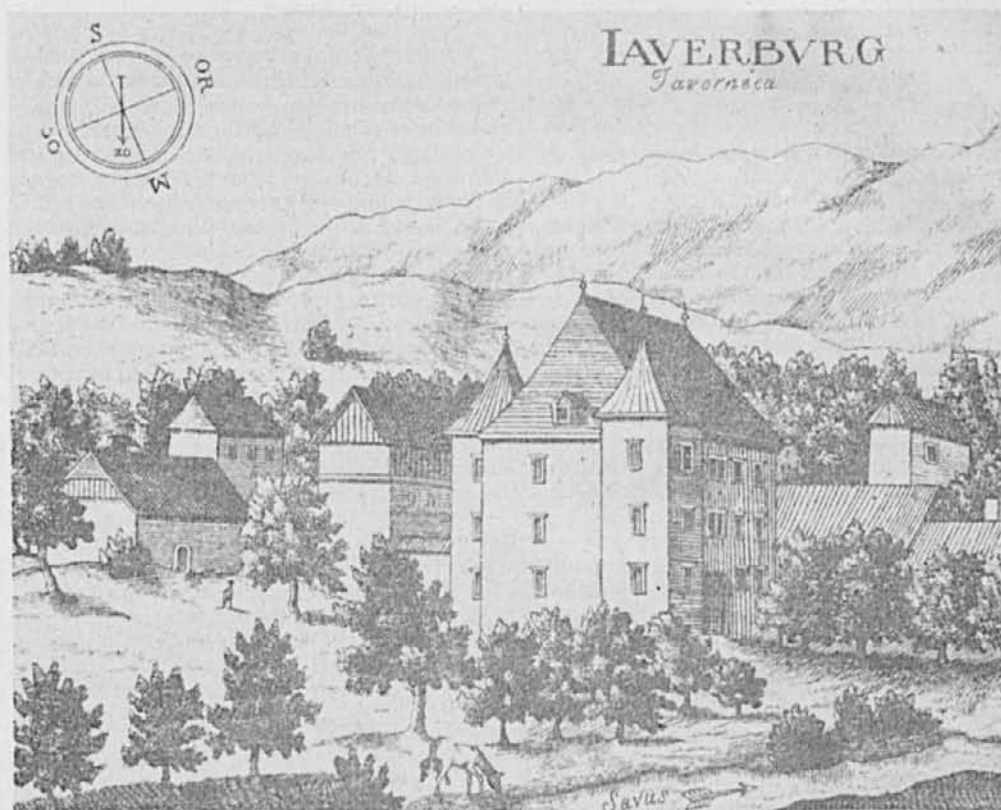
Delo na Plavžu je potekalo v širokem obsegu. Tudi tu je bila zgrajena kapela, ki je bila posvečena zaščitnici rudarjev in topilcev sv. Barbari. Leta 1617 jo je posvetil Tomaž Hren. Sicer pa je iz dokumentov vidno, da je bilo na Plavžu leta 1769 zaposlenih 37 rudarjev, 3 fužinski mojstri, 2 kurjača, 4 vodarji, 1 talilni mojster s 6 pomočniki, 11 nadzornikov, 134 drvarjev z 12 mojstri, 29 ogljarjev z 8 mojstri, 2 rudarska faktorja ter ustrezno število drugih izurjenih delavcev ter voznikov.

Grodolja so izdelali 3.000 centov na leto. Od tega so doma predelali 2.250 centov, 750 centov pa prodali. Iz 2.250 centov grodolja so v Mojstrani pridobili 1.500 centov jekla, kajti v tem času je v Mojstrani delovala jeklarna s tremi talilnimi ognjišči, tremi kladivi in ješami za kovačijo, ki je popravljala in izdelovala orodja.

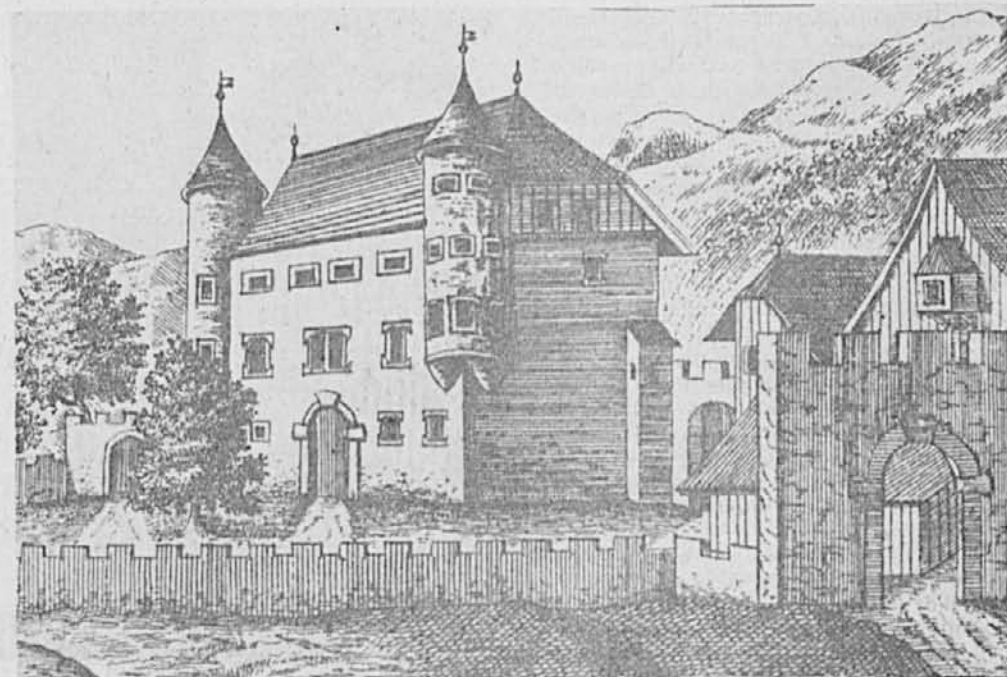
Fužine na Plavžu so zaradi pomanjkanja drv in lesa ustavili leta 1774 in kasneje obratovanja niso več obnovili. Zadnji skromni ostanki plavške fužine so bili vidni še pred 2. svetovno vojno, a so bili uničeni ob delih za novo jeseniško bolnišnico. Tudi podoba fužinskega gradu s Plavža se nam je ohranila zgolj po Valvasorjevi upodobitvi. Le kapela sv. Barbare je v sicer drugačni obliki doživela današnji čas.

Fužina v Mojstrani je obratovala tudi še po letu 1802. Predelovala je grodelj s Save.

(se nadaljuje)

Fužinski grad na Javorniku po Valvasorju, leta 1689

Fužinski grad na Plavžu po Valvasorju, leta 1689

TELOVADNA DEJAVNOST NA JESENICAH DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

Razvoj telovadne dejavnosti ima na Jesenicah osemdesetletno tradicijo, v svojem prvem obdobju pa je tesno povezana z ustanovitvijo in delovanjem Sokola. Narodnoobrambni Sokol je že sredi 19. stoletja nastopil proti nemškemu krogom, ki so ustanavljali svoja »turnerska« telovadna društva. Slovensko sokolsko gibanje je doživelo preporod s prihodom dr. Viktorja Murnika v ljubljanski Sokol, ki je po vzoru Tyrševega telovadnega gibanja na Češkem začel uveljavljati načela sistematike v telovadbi.

Gorenjskemu Sokolu se je leta 1904 pridružil jeseniški Sokol kot protiutež nemškemu kapitalu in njegovemu »turnerskemu« telovadnemu društvu, katerega pobudnik je bila Kranjska industrijska družba (KID). Že kmalu po sokolskem zletu 16. in 17. julija 1904 v Ljubljani je imel v Ferjanovi gostilni na Savi oktobra 1904 ustanovni občni zbor tudi jeseniški Sokol. Kljub napadom jeseniških »turnerjev« je že konec oktobra društvo štelo 100 članov, od tega 70 telovadcev. Za prvega starosta so člani izvolili Franca Bokala, za načelnika pa Matevža Ravnika.

V svojih spominih leta 1954 omenja Matija Sušnik dr. Janka Pretnarja, ki da je »vzbudil pri mladih ljudeh zavest, da so telesne vaje temelj sokolskega dela, pri tem pa le sredstvo k vzgoji naroda, da bi bil telesno in duševno zdrav, npravstveno popoln in krepak.«

Kljub nasprotovanjem klerikalne stranke, že omenjenih nemških krogov in kapitala, se je pri Sokolu začel zbirati številni telovadni naraščaj. Svoje prostore je imel sprva v gostilni Nandeta Ferjana na Savi, vendar pa je telovadnica za vse številnejše telovadce postala premajhna. Telovadci so vadili trikrat na teden pod vodstvom Bojana Drenika iz Ljubljane, ki je kmalu vzgojil vrsto dobrih telovadcev.

5. avgusta 1906 je imel jeseniški Sokol prvi telovadni nastop na Ferjanovem vrtu. Nastopajoči so prikazali proste vaje in vaje na orodju. Po tem nastopu so se začeli vrstiti poleg nastopov tudi izleti od Mojstrane do Begunj in Bleda; s tem se je širila ideja Sokola in začela so se ustanavljati manjša društva.

Gorenjska sokolska župa je prirejala sokolske zlete leta 1909 v Trziču, 1910 na Jesenicah, 1911 v Škofji Loki, 1912 na Bledu, 1913 v Radovljici in leta 1914 v Kranju. Na Jesenicah je bil že leta 1905 tudi večji zlet, na katerem je nastopilo preko 300 nastopajočih. Prav ta zlet pa je zaostril klerikalnoliberalne odnose, saj je imelo v času sokolskega zleta občni zbor katoliško strokovno društvo Kranjske industrijske družbe.

Ko je leta 1909 društvo ostalo brez telovadnice, je posestnik in trgovec Anton Treven podaril društvu zemljišče, poštar in posestnik Anton Schrey pa veliko lopo, ki so jo telovadci preuredili v telovadnico. Željo po izgradnji novega doma s telovadnico so sokoli uresničili šele dvajset let kasneje.

Iz telovadne vrste jeseniškega Sokola je pred prvo svetovno vojno zrastle več odličnih tekmovalcev. Starosta in telovadni vaditelj Matija Sušnik je v svojih spominih opisal nekatere najboljše.

Vinko Rabič je poleg Vinka Pristova sodeloval na mednarodnih tekmah v Luxemburgu, Torinu in Parizu. Miha Artelj, ki je bil eden od ustanoviteljev Sokola na Jesenicah, je »izgledal kot zvonik sredi vasi«. V pretepu s »turnerji« leta 1904, si je nakopal tako sovraštvo, da so se ga lotili v Področci, vendar je »on udrihal z dežnikom po njih in ga na enem izmed njih celo zlomil«. Karl Ažman je bil telovadni vaditelj in odlični »na konju na šir z ročaji, na bradlji in na krogih«. Silvester Boštele je bil pet let načelnik, Vinko Pristov pa je bil med prvimi telovadci, ki se je »v nekaj letih razvil v enega najboljših, najbolj drznih in telesno najlepše izoblikovanih telovadcev v Sloveniji«. Nastopal je na mednarodnih tekmah tako doma kot v tujini (Luxemburg, Torino, Pariz, Praga itd.). Janko Pušelj, »zičar na finem vleku, je bil razmeroma majhen, a silno močan mladenič. Z lahkoto je ob vleknjenem križu in ob napetih rokah dvigal stoje na vseh orodjih, na drevesnih vejah in dimnikih...« Bil je odlični »borilec, ki je s svojimi jeklenimi rokami pritisnil na tla še tako težkega in močnega nasprotnika«. Kot telovadci so izstopali še Janko Ravnik, Branko Stegu, Franjo Vulč in Šimen Žmitok, ki je bil tudi pevec in gledališki igralec. Tako kot za ostale najboljše telovadce, je Matija Sušnik tudi pri

Šimnu Žmitku zapisal zanimivost: »Ko je bil novembra 1914. leta v Radovljici pregled vojaških obveznikov, je skočil v Kunstljevem salonu na mizo, dvignil prst in zakričal: Slava Principu — slava njegovim krogam!«

Ob desetletnici delovanja jeseniškega Sokola je bila 29. marca 1914 na Jesenicah velika akademija s telovadnim in pevskim nastopom ter spremljavo tamburašev. 7. junija istega leta so razvili tudi društveni prapor.

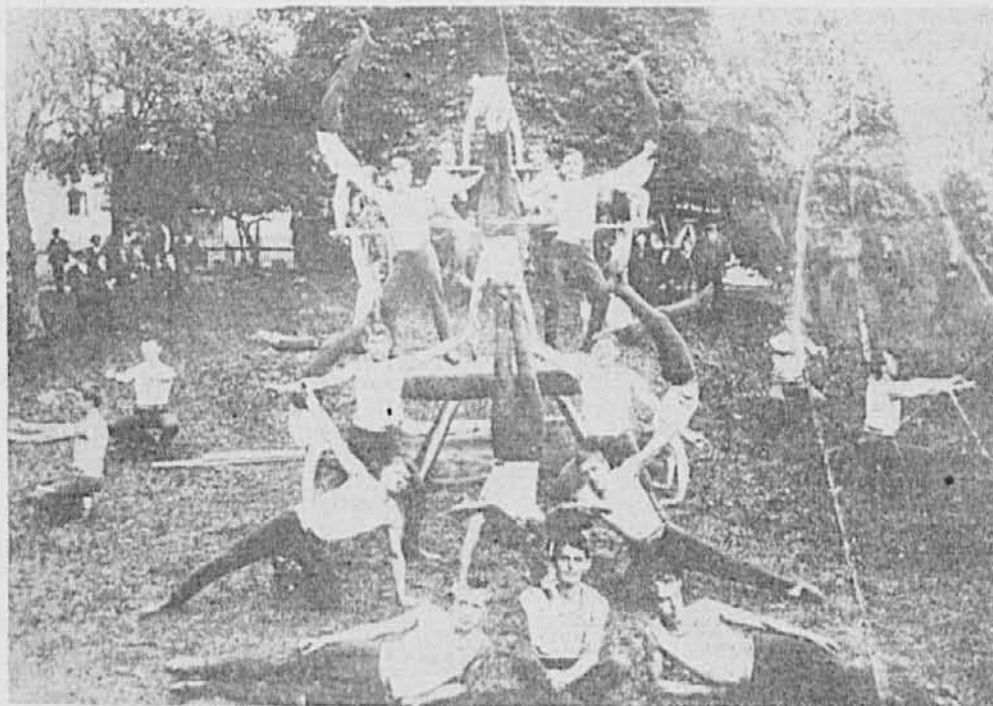
Prva svetovna vojna in mobilizacija je prekinila delovanje jeseniškega Sokola, telovadno orodje pa so člani spravili na nek skedenj.

Proti Sokolu pa je že leta 1906 začel s telovadbo tudi Orel, ki je po enem letu imel v svojih vrstah 40 telovadcev in 30 naraščajnikov. Načelnik je bil Maks Žen, vaditelji pa N. Bernard, J. Beroncelj, Fr. Bertonec, A. Brezan in J. Klinar. Vadili so predvsem proste vaje in vaje na orodju.

Po razpustu socialnodemokratskega kulturnoprosvetnega društva Vzajemnost je bilo leta 1913 ustanovljeno tudi telovadno-kulturno društvo Svoboda, katere dejavnost pa je prav zaživela šele po prvi svetovni vojni.

Po prvi svetovni vojni so svoja telovadna orodja ponovno postavili tako svobodaši kot sokoli pa tudi orli. Iz njihovega različnega svetovno-nazorskega in političnega prepričanja se je rodilo rivalstvo tudi v telovadbi.

(Nadaljevanje na 30. strani)

Nastop telovadcev telovadnega društva SOKOL na Ferjanovem vrtu leta 1905 (fotoarhiv tehničnega muzeja Železnice)

Čeprav sta med obema vojnoma vrsti Sokola in Orla dosegali večje športne uspehe, pa ima vendar športna dejavnost Svobode posebno mesto. O tem so že pisali predvsem France Škrlič, Avgust Jelen, Venclj Perko pa tudi nekateri zgodovinarji.

Podružnica Svobode je začela z delovanjem že oktobra 1918, 26. januarja 1919 pa je že imela svoj prvi občni zbor. Delavsko kulturno in telovadno društvo Svoboda je 24. julija 1920 ustanovilo telovadni odsek, ki je imel svoje prostore v Jelenovi stavbi, ki se je po odkupu leta 1920 preimenovala v Delavski dom. Vendar pa stavba v začetku še ni bila primerna za telovadne vaje, zato so telovadci vadili kar na prostem. Da vaj, kljub slabim pogojem za vadbo niso zanemarjali, pove podatek, da so imeli že v prvem letu člani 130 ur vaj, nekoliko manj pa tudi članice. Za prvega načelnika telovadnega odseka so izbrali odličnega predvojnega telovadca Janka Pušlja, vendar ga je že konec leta 1920 zamenjal Jože Vovk, ki je potem vrsto let uspešno vodil telovadni odsek.

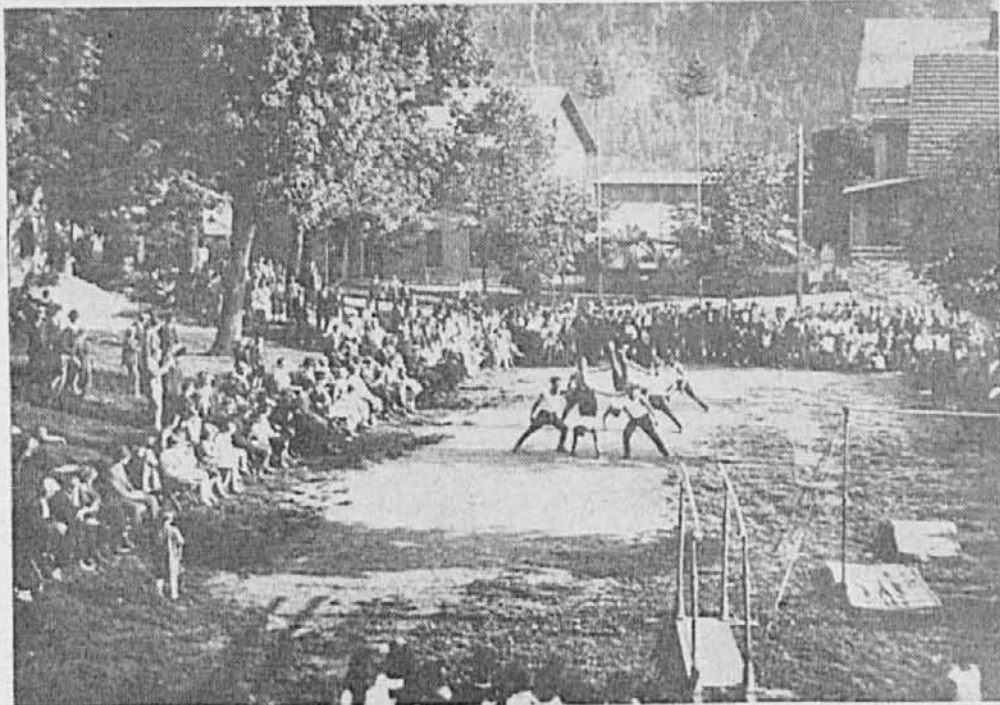
Prvi javni telovadni odsek jeseniške Svobode je bil 21. avgusta 1921 na vrtu Delavskega doma. Nastop si je ogledalo veliko gledalcev, med gosti pa je bilo tudi več predstavnikov svobodaških društev iz drugih slovenskih krajev.

Že leta 1922 so marljivi svobodaši komaj po dobrem letu priredili prvo delavsko olimpijado v Sloveniji. Novinar takratnega glasila Svobode »Kres« je o tem dogodku zapisal: »Ko premišljujem o našem delavskem telovadnem gibanju, se mi vsiljuje živa primera s tisočglavo armado čehoslovaške delavske telovadne enote. Tudi tam je bilo v pričetku le malo število idealnih ljudi v pokrajinskem mestecu, ki so si nadelali nalogo osamosvojiti delavsko telovadno stremiljenje. Malo so naši razumevanja celo v lastnih vrstah in dolga leta so pretekla v pričakovanju idealnega gibanja. Toda prišel je čas, ko so ti početniki predrli s svojo iniciativo in danes lahko s ponosom gledajo na svoje delo. To smo hoteli povedati vrlim jeseniškim delavcem, ki so leta 1919 začeli z istim namenom in z istimi težkočami kakor čehoslovaški sodruzi leta 1894 v Julijanovem. Že danes lahko gledajo na uspehe svojega dela, ko se jim četa polagoma a gotovo veča in šteje že danes 35 članov, 26 članic, 65 obrtnega naraščaja, in sicer deškega, in 30 dekleškega. Gotovo bo treba še dolgih bojev preden dosežejo vse svoje namene in preden jim bodo sledili drugi delavski kraji, da se potem nekdanj zvežejo s silovito armado združenih slovenskih telovadnih delavskih enot.«

Telovadba je bila v prvem obdobju glavna športna dejavnost svobodašev. Junija 1923 so pripravili nov javni nastop na vrtu Delavskega doma, ki je bil nasploh najbolj primeren za razne telovadne akademije, nastope pa tudi politične manifestacije in proslave.

Leta 1924 sta zaradi vse večjega razmaha delavskih organizacij oblast in vodstvo Kranjske industrijske družbe (KID) na Jesenicah začela pritiskati na delavske voditelje in organizacije nasploh. Prav zaradi tega je delovanje v telovadnem odseku (pa tudi drugih odsekih Svobode) skoraj zamrlo, saj so bili odpušteni z dela skoraj vsi vaditelji telovadnega odseka. Tudi v letu 1925 je tako delovanje zamrlo, svobodaši pa so začeli s preurejanjem velike dvorane Delavskega doma. Kljub trudu jim tega leta ni uspelo zaradi priprave že kar tradicionalne telovadne akademije.

Ker je bila v tem času telovadba najpomembnejša športna dejavnost, so si morali svobodaši omisliti tudi nove drese (beri uniforme!). Na vso nesrečo so s takimi dresi nastopili na telovadnih akademijah 7. marca in 25. avgusta 1926 na vrtu Delav-

Javni nastop telovadcev DPD Svoboda za Delavskim domom na Savi leta 1928 (fotoarhiv tehničnega muzeja Železarne)

mogli znebiti občutka, da so dresi podobni sokolskim. Ko so svobodaši leta 1928 nastopili v Beljaku, so jih tamkajšnji gledalci enostavno zamenjali s češkimi sokoli.

Telovadci so imeli več uspešnih gostovanj v Mariboru, Trbovljah, Trziču in v že omenjenem Beljaku, gledalci pa so jih povsod lepo sprejeli. Drago Stepišnik je v svojem opisu telesne kulture priznal, da je bila delavska telovadna enota jeseniške Svobode najboljša v Sloveniji.

15. decembra 1929 je bila v Delavskem domu na Savi zadnja telovadna akademija, saj je policijska direkcija 31. decembra istega leta prepovedala delovanje telovadnih odsekov v okviru Svobode. Centrala Svobod se je sicer pritožila na notranje ministrstvo, vendar brez uspeha.

Ni namen tega pisanja opisovati dejavnosti Svobode v celoti, saj so njene razsežnosti širše in jih ni moč ocenjevati samo s športnimi dosežki. Res je, da se je po letu 1929 športna dejavnost Svobode prenesla v nogomet, smučanje, atletiko, kolesarjenje in »teško atletiko«, dekleta pa so igrala hazeno (veliki rokomet), kasneje pa je bil ustanovljen tudi šahovski odsek. Za delavskega športnika je bilo sodelovanje v Svobodi predvsem politično dejanje, razredna opredelitev delavskega razreda proti meščanskim društvom. V tekmovaljih z meščanskimi društvi (Sokolu in Orlu) pa so dali svobodaši vse od sebe in jih tudi često premagovali.

28. januarja 1929 je jeseniška žandarmerija aretirala in zaprla enajst članov jeseniške Svobode, ker so vadili simbolične telovadne vaje na melodijo Internacionala. Vse so prepeljali v ljubljanske zapore in šele 20. februarja so bili izpuščeni. Med aretiranimi je bila vrsta znanih revolucionarjev in komunistov kot Jože Gregorčič, Polde Stražišar, Andrej Prešeren in drugi. Kmalu po aretaciji svobodašev je Tone Čufar napisal pesem »V januarju zaprtim sodrugom«.

Šestojanuarska diktatura je tako prepovedala telovadno dejavnost, ni pa mogla zavreti napredne in revolucionarne dejavnosti v športnih in kulturnih odsekih Svobode, ki je segla v leto 1933, ko je bila po sporu s centralo razpuščena Svoboda in ustanovljena Enakost. Le-ta je nadaljevala s športnim in kulturnim delovanjem do razpusta leta 1938. Tudi pristop k Enakosti

Zanimivo je, da se športniki Enakosti niso hoteli udeležiti zadušnice za »blagopokojnim viteškim kraljem Aleksandrom I. Zediniteljem« oktobra 1934, niti niso prišli na svečano zaprisego njegovemu nasledniku »ta smrkavemu Petru«, kot so ga imenovali. Zaradi tega so jim razpustili športni odsek in junija 1935 so bili primorani člani ustanoviti nov športni klub Kovinar, ki je vztrajal do leta 1939.

Naj prepustimo oceno delovanja športnih odsekov Svobode, Enakosti in Kovinarja kronistu in sopotniku Avgustu Jelenu, ki je v svojih spominih zapisal, da je bila Svoboda predvsem za najrevnejše in predvsem za tiste, ki so bili delavskega porekla in, ki so s svojim naprednim delovanjem dali društvu širše razsežnosti, medtem ko je dejavnost Sokola in Orla ostajala v okviru meščanskih vrst, pa čeprav sta dosegla večje športne dosežke.

V desetih letih delovanja odseka Svobode so se zvrstili naslednji načelniki in vaditelji odseka: Janko Pušelj (od junija 1920 do konca 1920), Jože Vovk (od leta 1921 do 1927), Franc Franc (od 1927 do 1928), Andrej Pleš (od 1928 do 1929), Pavel Stravs (od konca 1929 do januarja 1930, ko je oblast prepovedala delovanje telovadnega odseka Svobode).

Naj ob tem zapišemo še, da je bil delež Svobodašev v narodnoosvobodilnem boju izreden, saj je bila večina prvoborcev leta 1941 prav iz vrst Svobode in Enakosti, na kar še danes spominja spominska plošča in (na žalost) razpadajoči Delavski dom.

V obdobju med obema vojnoma sta seveda poleg Svobode nadaljevala s tradicijo telovadbe tudi Sokol in Orel (pa tudi »slovenski fantje« kot mladinska organizacija Jugoslovanske radikalne skupnosti JRZ). Med obema je vladalo dokajšnje rivalstvo, vendar pa ne zaradi političnih razlogov (saj sta bili obe nosilki istega svetovnega nazora) ampak predvsem na športnem (pa tudi kulturnem) področju. Pravzaprav je to rivalstvo popeljalo telovadbo na Jesenicah do dokajšnje kvalitete, ki je tudi v slovenskem merilu dosegala lepe uspehe. Po prvi svetovni vojni so sokolski telovadci sprva gostovali v bivši »schulvereinski« šoli in kasneje v telovadnici osnovne šole, leta 1924 pa je bil že položen temeljni kamen za kasnejši sokolski dom. Po daljšem času in zavlačevanju je bil sokolski dom leta

lovadci Sokola so dobili svojo telovadnico in seveda dobre pogoje za vadbo. Orli so imeli svoj prostor v prostorih »črna« konzuma na Savi.

Po zakonu o Sokolu Kraljevine Jugoslavije, v začetku decembra 1929, je bil Sokol »organizacija privatne iniciative, ki dela po načelu en narod, ena država, eno sokolstvo«. Decembra pa se je Sokol vključil v enotno režimsko organizacijo Jugoslovanske narodne stranke (JNS), ki je hotela prostovoljno in telovadno organizacijo predvsem podrediti strankarskim namenom. Del demokratičnega krila je prišel v spor predvsem zaradi približevanja Jugoslovanski radikalni skupnosti (JRZ), torej klerikalcem. Seveda je Sokol ostal režimska organizacija in o kakršnemkoli revolucionarnem programu (kot pri Svobodi) ni bilo govora.

Najboljši sokolski telovadci so nastopali na velikih zletih in prireditvah v Ljubljani, Mariboru, Zagrebu, Osijeku, Novemu Sadu, Sušaku, Skopju, Beogradu, Sofiji in predvsem na vseslovanskem zletu v Pragi. Kot izvrsten telovadec je izstopal Janez Pristov, ki je branil jugoslovanske barve v Pragi, Varšavi, Parizu in celo na olimpiadi v Berlinu. Jeseničani so nastopili na številnih prireditvah in zletih na Gorenjskem in predvsem na vrtu sokolskega doma na Jesenicah.

K razmišljanju o Sokolu (pa tudi o Orlu) me je spodbudila predvsem slavnostna akademija decembra 1984 v domu TVD Partizana. Nisem imel namena napisati kronike ali celo zgodovinske študije, saj je na voljo razmeroma malo arhivskih virov, ampak sem se hotel predvsem omejiti na nekatera najbolj ključna dogajanja med obema vojnama, torej na obdobje, o katerem še vedno nismo uspeli podati kritične ocene telovadne dejavnosti v celoti. Zanimivo je, da smo doslej ocenjevali (tu mislim predvsem na slavnostne govornike ob jubilejih in akademijah TVD Partizana na Jesenicah) kot edinega »predhodnika« Partizana Sokola, zanemarili pa predvsem Svobodo (pa tudi klerikalnega Orla, ali »čuka«, kakor so ga posmehljivo imenovali po jeseniškemu kaplanu), katere delež je bil v kulturni in športni dejavnosti zagotovo najpomembnejši. Sopotniki in člani takratnih telovadnih vrst priznavajo, da so v svobodi delovali predvsem napredno misleči delavci, medtem ko so bili pri Sokolu in Orlu delavci, kapitalisti in uradniki »bratje«. Če izvzamemo demokratično krilo Sokola (ki se je tudi vključil v Osvobodilno fronto), potem lahko ocenimo sokolske in orlovske vrste za meščanske, kjer so svoja (politična) merila krojili režim, kler pa tudi Kranjska industrijska družba.

Telovadno društvu Partizan, ki se je rodilo v obdobju nastajajočega samoupravnega socializma, je lahko ponosno na svojo dolgoletno tradicijo, dolg starejše in mlajše generacije pa je, da to tradicijo ohranjajo, predvsem pa da ceni tisto, kar je bilo v preteklosti najsvetlejše. Upam, da bo članek spodbudil mlajše kroniste k osvetlitvi štiridesetih let povojnega razvoja telovadbe na Jesenicah, ko smo imeli izredne telovadne vrste na čelu s Sonjo Rozman por. Petač, Jožetom Oblakom in drugimi. V zadnjem obdobju pa dosegajo lepe rezultate predvsem dekleta, pod mentorstvom Leona Mesariča.

Viri:

Franc Škrlič: Zgodovinski razvoj delavskih kulturnih organizacij na Jesenicah in Javorniku (Jeklo in ljudje, I)

Majda Zontar: Društva, ki so razvijala kulturo, telovadbo in planinstvo na Jesenicah do prve svetovne vojne (rokopis za Jeklo in ljudje, V)

Matija Sušnik: Ob 50-letnici TVD Partizana (1954)

Avgust Jelen: Spomini na Svobodo in Enakost

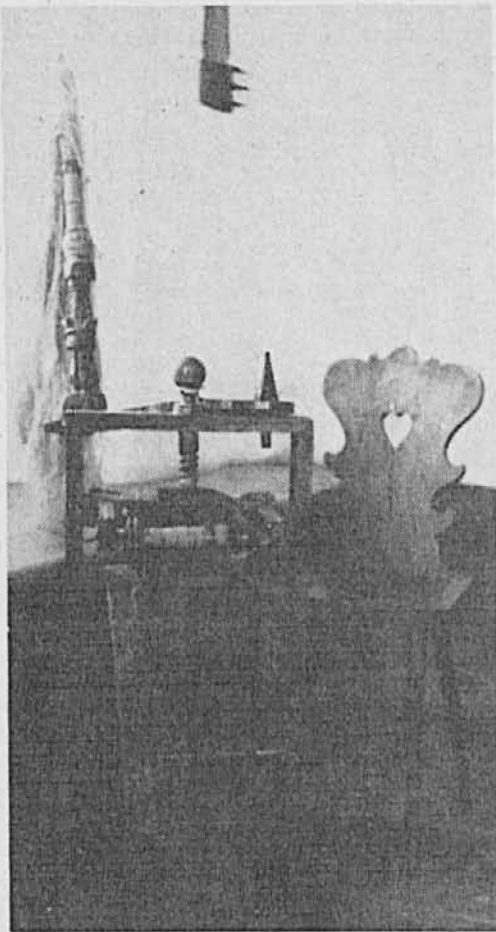
Arhiv Tehniškega muzeja Železarne Jesenice

Člani in naraščaj društva OREL na Jesenicah pred prvo svetovno vojno (fotoarhiv tehničnega muzeja Železarne)

Člani DDK Enakost Jesenice na izletu na Poljanah, 1. maja 1938 — v ozadiju v sredini •

Kolovrat v Prešernovi rojstni hiši v Vrbi
(foto Branko Čušin)

Miha Cenc

SKLADEN S SEBOJ IN DRUGIMI

Odnos zarišeš,
na sebe napišeš,
ga v vlakna vpneš.

Grudi gnetljive,
lakotnice prilagodljive
spomine dotikov kopičijo.

Prstom domačnim,
dlanem tujim
isto odgrinjajo.

Celo skregana brata,
malinovec in tropinovec,
se še v slabi pesmi
vdano rimata.
Zato, kar se da hitro
pozabi me.

TRMASTO PROTI TEŽNOSTI

Na začetek se vrača krog.
Nam je zato tako blizu
koketna špirala,
da bi težnosti kljubovala?

Če videl nisi
LE GRAND HORNU
si ušel še eni žalosti.
Se upirata razpadanju
le kamen in bron,
visoko postavljenega
kipa lastnika.
Središče je bil, os,
želel večnost, moč.

Je požrl zeleni volk,
trde, bronaste oči,
da videl ne bi
kako železo rjavi,
kako plevel sesedlino zeleni.

V ušesih mu drobna ptica gnezdi,
da ne bi čutilo uho bolečino,
ko iznenada opeka pade v tišino,
kjer nekoč je jeklo rožljalo,
se trlo železo, zvenelo.

Veter trga zadnje
rjaste, pločevine,
skozi oslepela okna
opustele vorane napihuje,
stene zdeluje.
LE GRAND HORNU,
tako čudno joka, stoka,
kot da bi zdehala
velika, počena okarina.

V 64. številki LISTOV s svojimi prispevki sodelujejo: Miha Cenc (pesmi), Emil Cesar (kulturna zgodovina), Valentin Cundrič (pesmi, ocena pesmi), Valerija Čučnik (pesmi), Marjan Čufar (pesmi), Obraski Diamant (pesmi), Benjamin Gracer (pesmi), Miha Klinar (pesem), Franc Konobelj-Slovenko (zgodovina), Tone Konobelj (zgodovina), Sonja Koranter (pesmi), Janez Meterc (zgodovina), Igor Pustovrh (pesmi), Ana Staze (pesmi), Milan Strmec (pesmi), Edo Torkar (proza), Marinka Uršič (pesmi), Joža Varl (zgodovina), Ivan Vesel (moralka), Anđelko Vuletić (pesmi), učenci osnovne šole Jeseniško-bohinjski odred Kranjska gora in slikarka naivka Zlata Volarič. Ostali slikovni material: Tehnični muzej železarne.

LISTI izhajajo kot priloga tednika ŽELEZAR — glasila delovnega kolektiva SOZD SŽ Železarna Jesenice. Ureja kulturno umetniški klub DPD Svoboda Tone Čufar Jesenice, glavni in odgovorni urednik Joža Varl.

Marjan Čufar

VZEMLJOHOD

1.
Predanili smo v podobah.
Prenočili v jadrnih in obrežni fantaziji.
Potoči reko pesmi za podzemljem,
Za mrtvo idejo v mahagoniju!

Nekje je pleme ufonavtov.
In tam so v gozdu pečine iz
alabastra, kite in žile iz
kaljene vode.
V razgibani srebrnini se levijo ježi
in podobe celinske noči se kopljejo
v izkrvavljenem vesolju.
Toda kaj, ko pa je perut osemenjevanja
trohnozna. Otipana je z molovsko
pahljačo in s tuležem volkov.

Nad nami imajo rotorji oblakov
svoje večerne promenade
in kresničja telesca so všita
v lepoto solz.
Nad nami je sveča časti
v mrakobni čumnati
in zaman so vse zvezde.

2.
Zjasnilo se je v šibju
premočenega obzorja.
Oporniki neba se lomijo.
Diskutativni veter je zamolčal
skupinsko prisluškovanje
In zrcalni dim je sploščen
kot volja padel v zrak.

Predramili smo se nekje
nad svojim jazom.
Noč se je vsa porjavela krotovičila
in bilo je tik pred tem, da zagori.
Volja je cvetela kot pašnik zaznav
in bila je tik pred
svojim vzemljehodom.